

95. évfolyam, 2020/1.

Lelkipásztor

Evangélikus teológiai szakfolyóirat

Csepregi András \ A megváltott ember cselekedetei. A törvény három és különösen a harmadik használata – hitvallásainkban, gyülekezeteink és intézményeink vezetésében, valamint a társadalommal való kommunikációnkban

Kodácsy-Simon Eszter \ Milyen kérdéseket tesz fel a valláspedagógia?

Bence Imre \ Útkeresések a konfirmációi vizsgához

Laborczi Pál \ A liberalizmusról

Tiborcz Dániel \ Nincs alapja a diszkriminációnak. Beszélgetés Kránitz Mihállyal

Orosz Gábor Viktor \ Valóságértelmezés

Kedves Olvasó!

A lelkési szolgálat alapkérdései közé tartozik, hogy az ígéhirdetésben az evangélium mellett megszólal-e a törvény is – állapítja meg Csepregi András *A megváltott ember cselekedetei* című tanulmányában. Majd a következő kérdésekre keres választ: a Krisztusról szóló vigasztaló és bátorító üzenet mellett hallgatjuk-e, hirdetjük-e Isten akaratát? Ha szabályokat alkotunk gyülekezeteink és egyházi intézményeink számára, akkor azokat Isten törvényére alapozzuk, vagy máshonnan származó elvek és iránymutatások alapján fogalmazzuk meg őket? Ha megszólítjuk a körülöttünk élőket, a világot, akkor át akarjuk-e adni azt, amit Isten törvényéből megtanultunk? Vagy valami mást mondunk inkább, azt, amiről azt gondoljuk, hogy a világ érti, várja és elfogadja tőlünk?

Idén új rovattal gazdagodik a *Lelkipásztor*: a *Valláspedagógia* rovatban a vallás- és gyülekezetpedagógiai képzéssel kapcsolatos írásokat szeretnénk közölni. Az első tanulmányban Kodácsy-Simon Eszter felvázolja a valláspedagógia széles spektrumának kérdéseit és irányait. A szerző munkájának befejező gondolatával indítjuk útjára rovatunkat. „A mai kísérelő személyek egyre több és több kérdéssel találkozhatnak, s ha jól végzik a munkájukat, akkor minden alkalommal újabb és újabb kérdéseket kapnak a megélvők mellé. De csak azért, hogy ezekkel elindulva feladatukat még több irányból átgondolhassák, s munkájuk még inkább a végső valóságról szólhasson.”

A folyóirat alcíme megváltozott. Ezzel is jelezni szeretnénk azt, amit az egyes lapszámok összeállítása a jövőben reménység szerint tükrözni fog: a *Lelkipásztor* mindenkinek szól, aki hivatását evangélikus teológiai tudatossággal kívánja betölteni, életét pedig Krisztus evangéliumának világosságában szeretné élni.

Az ígéhirdetési előkészítők *vízkereszt ünnepe utáni második vasárnaptól hatvanad vasárnapig* segítik az ígéhirdető készülését.

Örömteli olvasást kíván

a szerkesztő

Januári számunk szerzői

Barthel-Rúzsa Zsolt lelkész – Budapest

Bence Imre lelkész – Budapest

Csepregi András rendszeres teológus, iskolalelkész – Budapest

Kodácsy-Simon Eszter tanszékvezető egyetemi docens – Budapest

Kondor Péter püspök – Budapest

Laborczy Pál gépészmérnök, informatikus – Budapest

Lacknerné Puskás Sára lelkész – Budakeszi

Lupták György lelkész – Kiskőrös

Orosz Gábor Viktor egyetemi docens, főszerkesztő – Budapest

Pethő Judit lelkész – Nagyalásny

Szabó Lilla lelkész – Berlin (Németország)

Szabó Szilárd lelkész – Dombóvár

Szakács Tamás lelkész, doktorandusz – Aszód

A borítón látható kép Lucas Cranach *A reformáció oltára* című festményének részletét ábrázolja (Marienkirche, Wittenberg).

Lelkipásztor – Evangélikus teológiai szakfolyóirat

Megjelenik havonta

Főszerkesztő: Orosz Gábor Viktor

A szerkesztőbizottság tagjai

Csáky-Pallavicini Zsófia

Fabiny Tamás

Kodácsy-Simon Eszter

Kondor Péter

Korányi András

Kőszeghy Miklós

László Virgil

Pángyánszky Ágnes

Percze Sándor

Szabó B. András

Varga Gyöngyi

Szerkesztőség

1141 Budapest, Rózsavölgyi köz 3.

Tel.: 469-1050

E-mail: gabor.orosz@lutheran.hu

Olvasó- és tördelőszerkesztő: Petri Gábor

Szöveggondozó: Miklósné Székács Judit

Műszaki szerkesztő: Török Andrea

Grafika: Bódi Kati

Kiadja a Magyarországi Evangélikus Egyház Luther Kiadója

www.lutherkiado.hu

1085 Budapest, Üllői út 24. Tel./fax: 317-5478, e-mail: kiado@lutheran.hu

Felelős kiadó: Antal Bálint

Előfizetési díj egy évre: 12 000 Ft; fél évre: 6000 Ft. Egy szám ára: 1000 Ft.

Digitális előfizetés egy évre: 8100 Ft; fél évre: 4050 Ft. Egy példány ára: 700 Ft.

Külföldi előfizetések: szomszédos országokba (postaköltséggel együtt)

évi 18 300 Ft (68 €), egyéb külföldi országokba 21 100 Ft (78 €).

Nyomdai kivitelezés

Mondat Kft.

www.mondat.hu

Felelős vezető: Nagy László

ISSN 0133-2821

2 133282 120017

Küszöbön

Zsolt 115,1

■ BARTHEL-RÚZSA ZSOLT

Olvasom Ray Kurzweil *A szingularitás küszöbén* című könyvét. Izgalmas könyvet írt a Google egyik kiváló kutatója a mesterséges intelligencia jövőben várható hihetetlen mértékű fejlődéséről, amely alapjaiban fogja megváltoztatni az életünket. A nehéz és elgondolkodtató olvasmánynak van egy olyan momentuma, amely nem hagy nyugodni. Könyvében Kurzweil leírja, hogy amint egy technológia megközelíti a lehetőségei határait, egy új technológia jelenik meg, amely lehetővé teszi a folyamatosan gyorsuló fejlődést. Azt jósolja, hogy ahogy közelebb kerülünk a szingularitáshoz, ezek a paradigmaváltások egyre gyakoribbak lesznek. „Pár évtizeden belül a gépi intelligencia meg fogja haladni az emberi intelligenciát, és ez a szingularitáshoz fog vezetni: olyan gyors és alapvető technológiai változásokhoz, amely szakadást fog létrehozni az emberi történelemben. Az esemény következményei olyan, jelenleg elképzelhetetlen jelenségek lesznek, mint a biológiai és nem biológiai intelligencia keveredése, halhatatlan, szoftver alapú emberek, végül pedig egy hihetetlenül magas szintű intelligencia, amely fénysebességgel terjed az univerzumban.”

Ebből a gondolatból is kiindulva Kurzweil a halhatatlanság elérését lehetővé tehető technológiák lelkes szószólója. Szerinte nanorobotok segítségével az emberi test bármédig karbantartható lesz, és ez a nem is túl távoli jövőben elérhetővé válik szinte bárki számára.

Hogy igaza van-e, valóban megalapozott-e mindaz, amit könyvében ír, nem tudom. Van azonban ennek a gondolkodásnak egy olyan momentuma, amely nem új keletű, és az ember gondolkodásának mindig része volt az ókori mágusoktól kezdve az alkimistákon át egészen Kurzweilig, ez pedig az örök élet megszerzésének a lehetősége. Az a lehetőség, amikor az ember nincs kitéve az őt körülvevő környezetnek, nincs semmi, ami meghatározhatná és korlátozhatná. Korlátlan szabad akarattal rendelkezve, gyakorlatilag az Isten privilégiumaira törve magának akarja mindazt, ami a teremtése óta nem tartozik a természetéhez.

Van valami ijesztő a Kurzweil által leírtakban. Ez nem is az a robbanásszerű növekedés, fejlődés, amelyet leír, hanem inkább az a hatás, amelyet ez az emberi természetre gyakorolhat. Az a pillanat, amikor az ember tagad bármilyen saját maga felett érzett felsőbbiséget, amikor már nem ismer el hatalmat maga fölött, és saját magát teszi meg mindenek urának. Az ember ezáltal eltávolodik az isteni középponttól, és saját magát helyezi a középpontba, így önmaga lesz saját magának és a világnak a középpontja. Az ember Isten képmása, ami azt is jelenti, hogy a teremtett világ egyetlen olyan létezője itt a Földön, amelynek éntudata van. Ez a lehetőség számára kísértés is, hiszen hajlamos arra, hogy önmagát tegye saját maga és a világ középpontjává, s ezáltal elfelejtse az Istenhez mint középponthoz kötött életét.

A legtöbb esetben azonban ez – vagyis az, hogy jelen helyzetében ki van zárva a végtelenségből – számára elfogadhatatlan, és ilyenkor próbál túllépni a saját végességén, és fölmagasztalja saját magát, vagyis hübriszbe esik.

Ez az önfelmagasztalás a legszembetűnőbben a bibliai bűnbeesés történetében jelenik meg, ahol a kígyó azt mondja Évának, hogy ha esznek a tudás fájának gyümölcséből, az Istenhez válnak hasonlónak, tulajdonképpen egyenrangúak lesznek vele. A hübrisz ebben az értelemben gyakorlatilag az ember önfelmagasztalása. Az önfelmagasztalás magában foglalja mindazt, amit a szó hétköznapi használatával szoktunk visszaadni, ami a gőg, kevelység, elbizakodottság. Ezek azonban elsősorban erkölcsi kategóriák, míg az önfelmagasztalás túlmutat ezeken, és rávilágít a szó valódi jelentésére: a hübrisz az az esemény, amikor az ember Istennel kíván egyenrangú lenni. A keresztény teológiában ez nem egy a sok bűn közül, hanem maga a bűn, tulajdonképpen a hitetlenség.

Mi a hübrisz ellentéte? Az alázat nem fejezi ki mindazt, ami az önfelmagasztalás ellentéte lehetne, az egyrészt kevesebb ennél, másrészt maga az alázat is hordozhatja a hübrisz kísértését. A legjobb szó erre a hit; a feltétlen és Istenre hagyatkozó hit mutatja meg, mit jelent a nem hübriszbe fordult lét.

A megváltott ember cselekedetei

A törvény három és különösen a harmadik használata – hitvallásainkban, gyülekezeteink és intézményeink vezetésében, valamint a társadalommal való kommunikációnkban*

■ CSEPREGI ANDRÁS

Lelkészi szolgálatunk alapkérdései közé tartozik, hogy igehirdetésünkben az evangélium mellett megszólal-e a törvény is. A Krisztusról szóló vigasztaló és bátorító üzenet mellett hallgatjuk-e, hirdetjük-e Isten akaratát? Ha szabályokat alkotunk gyülekezeteink és egyházi intézményeink számára, akkor azokat Isten törvényére alapozzuk, vagy máshonnan származó elvek és iránymutatások alapján fogalmazzuk meg őket? Ha megszólítjuk a körülöttünk élőket, a világot, akkor át akarjuk-e adni azt, amit Isten törvényéből megtanultunk? Vagy valami mást mondunk inkább, azt, amiről azt gondoljuk, hogy a világ érti, várja és elfogadja tőlünk? Gyakran élünk át bizonytalanságot vagy keveredünk vitákba egymás között is akkor, amikor ezekre a kérdésekre keressük a választ.

Ezek a kérdések régóta és sokféle keresztény közösségben megszólalnak, de evangélikus egyházunkban néha különösen élesen vetődnek fel. Luther hatalmas erővel hirdette a Krisztus megváltó művéről szóló evangéliumot, és erre való reakcióként már az ő életében megszólalt az a jóhiszemű vagy kevésbé jóhiszemű vélekedés, hogy nincs is üzenete Isten törvényéről és a neki engedelmes keresztény életéről. Magasabb szintre lépett ez a vélemény a 19. század második felében formálódó német evangélikus teológiában. Luther örökségét ezekben az évtizedekben a kor igényeinek megfelelő szociáletikai rendszerekké igyekeztek formálni. Ekkor fogalmazódott meg először az az állítás is, hogy Luthernek rendszerezett tanítása lenne Isten két birodalmáról és kétféle kormányzásáról. Az egyik ilyen kísérletben tényként fogalmazódott meg, hogy a bibliai etika csak az egyéni életre, esetleg a gyülekezet belső életére

vonatkozik, de a társadalmi etikában a bibliai törvények nem érvényesek. Mindezt azzal a Luthernek tulajdonított állítással igyekeztek alátámasztani, hogy Isten az egyházra az evangéliumot bízta, amely a hívő embereknek szól, de a világot nem lehet az evangéliummal kormányozni, a világot az Isten adta természeti törvények szerint kormányozzák a világi vezetők. Ezek a természeti törvények több magyarázó szerint (amelyek főleg Luther néhány, az ókori rómaiak vagy a törökök államszervező képességeit méltató mondatára alapulnak) nem hozhatók kapcsolatba a bibliai törvényekkel, azokhoz képest önálló, öntörvényűek, de nekünk hinnünk kell, hogy ezek is Isten törvényei. Ha zavarna minket, hogy ezek a törvények talán éles ellentétben állnak a Tízparancsolattal, forduljunk a lutheri teológia azon részletéhez, amely szerint a történelem az el-elrejtőzködő Isten lárvája; és kik vagyunk mi, ha ebből valamit meg akarunk érteni? Ez a szemlélet a 20. század során a háborúra készülő vagy éppen már háborúzó Németország sok teológusa számára segített elfogadni azt a nézetet, hogy ha egy nép Isten akaratának engedelmeskedve háborúzik, hogy kialakítsa a hozzá méltó életterét, akkor a háborúja során elpusztított emberek, katonák és civilek halála nem találkozik a „Ne ölj!” parancsolat tiltásával.

Ez a szemlélet gyakran ma is, közöttünk is hat. Ki nem hallotta közülünk azt a közhelyet, hogy a szószékről, az evangéliummal nem lehet kormányozni? Ha pedig nincs normatív üzenetünk a világ számára, akkor tudunk-e mondani még valamit gyülekezeteink és intézményeink közösségeinek, amelyek maguk is a világ kimondott vagy hallgatólagos szabályai szerint élnek? Iskolalelkészként hallottam egyszer egyházunk egyik vezetőjétől: egyházi iskoláinkat az állam finanszírozza, ezért vegyük tudomásul, hogy azok állami intézményként működnek. Jelent-e valamit az egyházi fenntartás egy ilyen helyzetben? Meg tudjuk-e tölteni

* Tanulmányom a 2018/19-es munkaévben készített LMK-dolgozathoz alakult ki. A *Lelkipásztorban* két részben jelenik meg. Az első részben a téma felvezetése után az *Egyességi iratba* és a *Nagy kátéba* tekintünk bele. – Cs. A.

az egyházi jelenléte olyan tartalommal, amelyben megszólalhat Isten törvénye is?

Ezekhez a kérdésekhez szeretnék hozzászólni a törvény harmadik használatáról szóló evangélikus teológiai hagyomány felelevenítése révén. Mielőtt azonban belekezdünk a 16. századi evangélikus teológia egyik izgalmas vitája megértésének a kísérletébe, a törvénnyel kapcsolatban két alapvető állítást fogalmazok meg.

Az első állítás: Isten törvénye, célja és hatása szerint egyaránt, az életet védi. Az életet védi a gonosszággal és a rombolással szemben, a gyengébb életét védi az erősebb erőszakosságával szemben, a minél több és többféle ember számára lehetőséget adó közösségi életet védi a kirekesztő szándékú hatalomkoncentrációkkal szemben. Ennek a célnak a jegyében és ezt a célt szolgálva fogalmazta meg Isten népe koronként konkrét és időnként megújított módon Isten törvényét. Ahol Isten törvénye megszólal, és hallgatnak rá, ott érvényesül az igazság és a méltányosság, megvalósul a biztonság és a béke. Ahol Isten törvénye nem éri el az értelmet és a szíveket, ott felülkerekedik az önkény és az erőszak, megállíthatatlan a pusztulás. Nem sokkal jobb a helyzet akkor sem, ha a törvény betűje megszólal ugyan, de nem találkozik az aktuális kihívásokban élő emberrel, hanem érintetlenül hagyja őt a meggyőződéseivel, a kérdéseivel és a problémáival együtt.

A második állítás ezen a ponton kapcsolódik az elsőhöz: Isten népe a törvényt a saját kora szükségletei szerint újra meg újra értelmezi. Már a legkorábbi forrásokban értelmezett törvénnyel találkozunk. A Tórán belül az Exodusból lefektetett törvényt értelmezi a Deuteronomium. A próféták értelmezik a Tórát. Jézus a Hegyi beszédben és számos más tanításában, példázatában értelmezi a Tórát és a prófétákat. Pál apostol is értelmezi a héber Biblia törvényéről szóló tanítását, több levelében többféleképpen is. Pál mellett hozzászól ehhez az értelmezéshez a Jakab levelének, a jánosi iratoknak és a Zsidókhoz írt levélnek a szerzője, hogy csak a legfontosabbakat említsük. Természetesen Luther is értelmezi a törvényt a legismertebb és a legszélesebb körben hatást gyakorló művében, a két kátéban, de még számos más fontos, a káték előtt és a káték után született iratában is. A törvény értelmezése a keresztyén közösségekben azóta is folyik, ma is történik.

Az értelmezett törvényről van egy meghatározó fiatalkori emlékem, biztosan többen is osztozunk benne. 1993-ban jelent meg a Kálvin Kiadónál Jan Milič LOCHMAN professzor *A szabadság útjelzői – Etikai vázlatok a Tízparancsolathoz* című könyve. Lochman professzor Prágában tanított rendszeres teológiát. 1968-ban a csehszlovák reformkísérlet megállítása után Svájcba emigrált, Bazelben folytatta teológiai munkáját. Könyve 1979-ben jelent meg, az 1993-as magyar kiadáshoz Hegedűs Loránt püspök írt előszót. Ebből idézek: „A rendkívül árnyalatosan kimunkált mondanivaló a XX. század második felének nagykorú

világában magyarázza a parancsolatok útmutatásait mindenki számára tanulságosan. Alapvető tendenciája a kényszer és negatív elfojtás legkisebb árnyalatának is elhárítása a tízparancsolatos szabadság útjáról. Ezt mi az apokaliptikus szellemi, lelki, erkölcsi, fizikai romlások mai világában a jézusi Hegyi beszéd etikájának szellemében feltétlenül kiégyesítendő és beteljesítendő teológiai felfogásnak látjuk, de az író alapfelfogásával egyezően soha nem a kényszerűség, hanem mindig a krisztusi szeretet és szabadság vonzása szerint, »mely mozgat napot és minden csillagot.« (LOCHMAN 1993, 6. o.) Ezt az értelmezési igényt negyed század múltán is a magunkévá tehetjük, számot vetve természetesen életünk minden olyan változásával, amely nemcsak az eredeti munka megjelenése utáni negyven év európai helyzetében, hanem a magyar kiadás óta eltelt huszonhat év magyarországi helyzetében is beállt.

Forduljunk most a törvény harmadik használatának lehetőségét értelmező hitvallási iratunkhoz, az *Egyességi irathoz*.

Az Egyességi irat mint evangélikus hitvallás és lutheri teológia

Vizsgálódásunk elején szólaljon meg Reuss András professzor, aki *A Magyarországi Evangélikus Egyház hitvallási iratai* könyvsorozat szerkesztőjeként és az *Egyességi irat* magyar fordításának egyik lektoraként 2015-ben megjelent hitvallási iratunkhoz részletes kísérő tanulmányt írt, amelyben az irat mai jelentőségével is foglalkozik.

„A keresztyén hívők és igehirdetők abbéli törekvésükben, hogy a keresztyén élet szépségét, nagyszerűségét és örömét megszólaltatva nyerjenek meg másokat is a hitnek, gyakran hajszolják magukat olyan egyoldalúságba, hogy csak az Isten szeretetéről szóló örömhírről akarnak tudni, miközben elhanyagolják, hogy Isten követeléseiről és ítéletéről beszéljenek. Azonban magát az evangéliumot értjük félre és rövidítjük meg, ha Isten törvényét nem hirdetjük és nem vesszük figyelembe. Az *Egyességi iratnak* a törvényről és az evangéliumról, a törvény harmadik hasznáról szóló fejtegetései ebből a szempontból hallatlanul aktuálisak. Jó lenne alaposan megismernünk, végiggondolnunk és felelevenítenünk ezeket egyházunk és keresztyén életünk mindennapjaiban. Nem azért, hogy törvényeskedő egyházzá és ilyen keresztyénekké váljunk, hanem azért, hogy még inkább meg tudjuk becsülni az evangéliumot.”¹

Az *Egyességi irat* evangélikus egyházunk legfiatalabb hitvallási irata, 1580-ban jelent meg először németül, majd hamarosan latinul is. Szerzői már az eredeti

¹ Reuss András: *Lutheránus vallástétel Krisztus üdvözítő evangéliumáról*, in: KK 5: 411. o.

kiadásában két részre osztották, első része a rövidebb *Epitomé*, második része pedig a hosszabb *Solida declaratio*. Az *Epitomé* „rövid foglalata azon cikkeknek, amelyek az Ágostai hitvallás teológusai között vitát váltottak ki, és ezek keresztyéni magyarázatának és közös elfogadásának Isten igéje irányításával történt megisméltése. Az összes tan megisméltésének, a bekövetkezett tévedések keresztyéni magyarázatának és a róluk hozott döntésnek rövid foglalata, szabálya és zsinórmértéke.” (KK 5: 38. o.) A *Solida declaratio* pedig részletes magyarázat: „[a]z Ágostai hitvallás azon cikkeinek részletes, világos, helyes és végleges megisméltése és magyarázata, amelyekről bizonyos teológusok között egy ideig viták folytak. Ezeket Isten igéjének és keresztyén tanításunk egészének útmutatása alapján lezártuk és egyetértésre jutottunk.” (Uo. 92. o.) Az irat két része ugyanazonokon a teológiai témákon halad végig:

- I. Az eredeti bűnről
- II. A szabad akaratról
- III. A hit Isten előtti igazságáról
- IV. A jócselekedetekről
- V. A törvényről és az evangéliumról
- VI. A törvény harmadik használatáról
- VII. Krisztus szent vacsorájáról
- VIII. Krisztus személyéről
- IX. Krisztus pokolra szállásáról
- X. Az egyházi szokásokról, amelyeket adiaforának, vagyis közömbös dolgoknak neveznek
- XI. Isten öröktől való elrendeléséről és kiválasztásáról
- XII. Egyéb eretnokségekről és szektákról, amelyek sohasem fogadták el az Ágostai hitvallást

Az *Epitomé* ezeket a témákat mindenütt ismétlődő szerkezetben fejti ki. Először megfogalmazza a vita fő kérdését (*Status controversiae*), majd a hitvallók állítását (*Affirmativa*), végül azt, amit a hitvallók elvetnek (*Negativa*). A mintegy négyszer bővebb terjedelmű *Solida declaratio* nem alkalmazza ezt a szerkezetet, hanem folyamatos érvelés során fejti ki a tételket. Jól látszik ebben a hitvallás szerzőinek a szándéka: a rövidebb *Epitomé* egységes szerkezetében tanítható, akár számon is kérhető, a hosszabb *Solida declaratio* pedig az összetettebb, árnyaltabb reflexióknak ad teret. A rövidebb *Epitomé* sem rövid, majdnem olyan hosszú szöveg, mint az Ágostai hitvallás, s ennek az alapos ismeretét legalább a lelkészeketől elvárhatták. Jelentősnek tartom azt a döntést is, hogy a hosszabb *Solida declaratio* nem csupán a hitvallás magyarázatoként született meg, hanem maga is hitvallás: a fegyelmezett, de részletekbe menő reflexió is része az egyház hitvalló szolgálatának.

Az *Epitomé* szövege 1598-ban magyar fordításban is megjelent, azóta viszont egészen mostanáig nem volt magyarul elérhető, és nem is hatott a magyar evangélikus teológiai gondolkodásra. Az új és a *Solida Declaratio*val kiegészült teljes fordítást Bohus Imre készítette. Bohus Imrénnek

munkatársa volt Dóka Zoltán is 2000-ben bekövetkezett haláláig, aki Reuss András szavai szerint a fordító bátorítója és ihletője volt, és aki a fordítás kezdeti fázisában is részt vehetett (uo. 11. o.). A fordítók közismert teológiai meggyőződéséből kiindulva feltételezhetjük, hogy az *Egyességi irat* új magyar fordításától a magyar nyelvű evangélikus teológia megújulását várták. A törvény harmadik használatáról szóló hitvallási mondatok, amelyek kívül állnak az evangélikus teológiáról szóló szokásos diskurzus keretein, különösképpen is azok közé a tanítások közé tartoznak, amelyek termékeny kihívás elé állíthatják az elődeinktől örökölt Luther-értelmezéseket.

A megszokott Luther-értelmezések szerint ugyanis – nemcsak nálunk, hanem világszerte – Luther a törvény két használatáról beszélt. Az elsőt „a törvény polgári használatának” nevezzük (*usus civilis* vagy *politicus*), ez jelenti ki Isten akaratát az Istennel és az embertársakkal való kapcsolatokra nézve, aminek legrövidebb összefoglalásai az arany szabály, a két nagy parancsolat és a Tízparancsolat. A második neve „a törvény teológiai használata” (*usus theologicus*), s ez alatt azt a felismerést érti Luther, hogy a törvényt nem tudjuk betartani, ezért Krisztusra, Isten irgalmára szorulunk. Az ebben a felismerésben megfogalmazódó teológia mutat rá az evangéliumra, az Isten Krisztusban megjelent irgalmáról szóló jó hírre. A törvény teológiai használata során ragyog fel az evangélium mint a törvény korrektívuma.

Tény, hogy Luther (tudomásunk szerint) soha nem használta „a törvény harmadik használata” (*tertius usus legis*) kifejezést, és ez sokak szemében a lutheri teológia megkülönböztető jellegzetességévé vált. Feltételezésem szerint azért alakulhatott ki ez a helyzet, mert a reformáció más irányzataihoz tartozó teológiák beszéltek a törvény harmadik használatáról, és a velük szembeni elhatárolódás igénye emelte a lutheri szóhasználatot, illetve annak hiányát az evangélikus teológia sajátos karakterének a rangjára. Ahogyan más protestáns teológusok értelmeztek és alkalmazták a törvény harmadik használatáról szóló tanítást, az különbözhetett a lutheri – vagy a Luthernek tulajdonított – teológia hangsúlyaitól, és féltékelte azt a tényt, hogy Luther a törvény harmadik használatáról nem beszélt. Mára széles körben elterjedt meggyőződéssé vált – közöttünk is –, hogy a törvény harmadik használatáról beszélni Luther szerint helytelen. Annál izgalmasabb szembeülni azzal, hogy legfiatalabb hitvallási iratunk szerzői – Luther halála után kicsit több mint harminc évvel és ez előtt majdnem négyszáznegyven évvel – nem e szerint az értelmezési modell szerint gondolkodtak.

Az *Egyességi irat* szerzői meg voltak győződve arról, hogy tanításuk lutheri teológia. A könyvhöz írt előszavuk végéhez közeledve leszögezik: „[v]égül újlag megisméltjük, hogy ezzel a Konkordiakönyvvel (*Concordienwerk*) nem valami új dolgot kezdünk. Sem a lényegét, sem a kife-

jezéseket tekintve nem térünk el az Istenben megboldogult elődeink által és az általunk is felismert és megvallott isteni igazságtól, ahogyan az a prófétaí és apostoli Írásra támaszkodik, és amely a három egyetemes hitvallásban, az áldott emlékezetű V. Károly császárnak 1530-ban átadott Ágostai hitvallásban, az azt követő Apológiában, a Schmalkaldeni cikkekben és a tisztán látó dr. Luther Nagy és Kis kátéjában további kifejtést nyert. A Szentlélek kegyelme által egy akarattal inkább kitarunk mellette, és ragaszkodunk hozzá.” (KK 5: 31. o., kiemelés az eredetiben.)

Az *Egyességi irat* rövid bemutatása után három lépésben haladunk tovább. Az első lépésben megnézzük, hogy a hitvallás mit tanít a törvény harmadik használatáról. A második lépésben megvizsgáljuk, hogy Luther legismertebb és leggyakrabban forgatott iratai, a *Kis* és a *Nagy káté* utalnak-e arra, hogy Luther is tanított a törvény harmadik használatáról, annak ellenére, hogy magát a kifejezést soha nem használta. Meg szeretném mutatni, hogy a törvény harmadik használata explicit módon nem, de implicit módon megjelenik a lutheri teológiában, és ezt – sok más irat mellett – a két káté tanításában is fel lehet fedezni. Végül a harmadik lépésben arra fogunk figyelni, hogy milyen lehetőségek nyílnak meg a számunkra a törvény harmadik használatán keresztül gyülekezeteink és intézményeink vezetése és a társadalommal való kommunikációnk területén.

A törvény harmadik használata az Egyességi iratban

Nincs most módunk arra, hogy a törvény harmadik használatáról szóló tanítást az *Egyességi irat* teljes kontextusában megvizsgáljuk, de kijelölhetjük a feltétlenül szükséges legszűkebb kontextust, ez pedig a IV., az V. és a VI. cikk, azaz *A jócselekedetokről, A törvényről és az evangéliumról*, végül *A törvény harmadik használatáról* szóló tanítás. A rövidebb *Epitomé*ben ez a három cikk nem egészen tíz oldalt tesz ki, a hosszabb *Solida declaratió*ban pedig huszonhét oldalt. Ha valaki rászánja magát, hogy akár csak a rövid változatot egyvégtében elolvassa, vagy ami a legjobb, hangosan felolvassa, esetleg nemcsak magának, hanem másoknak is (ahogyan én felolvashattam 2018. november 14-én Répcelakon a Vasi, a Győri és a Soproni Egyházmegye lelkészi munkaközösségei előtt), akkor meggyőződhet arról, hogy a hitvallás szerzői milyen nagy gondot fordítanak arra, hogy minden számukra szükségesnek mutatkozó részlet tisztázásával szögezzék le a helyes tanítást. Amikor így fogalmazok, hogy „minden számukra szükségesnek mutatkozó” részletre figyelnek, akkor arra gondolok, hogy természetesen a saját koruk szellemi horizontjára tekintenek, és annak a végső határaiig igyekeznek eljutni, legyen szó biblia szemléletről, teológiáról, a társadalomról vagy a természet világáról kialakított képükről. Az ő ko-

rukhoz ugyanúgy megvoltak a szellemi határai, mint a mi korunkhoz, és az ő gondolataik ugyanúgy az ő koruk határai között nyerik el az értelmüket, ahogyan a mi gondolataink a mi korunk határai között. Mi azért látunk rá az ő határaik egyikére-másikára, mert a horizontjaink részben megváltoztak, s e miatt a különbség miatt indokolt lehet a hermeneutika szemléletével és eszközeivel közelíteni az ő szövegeikhez. Erre a mai rövid előadásban nem fog sor kerülni, hiszen a feladatunk annak a megvizsgálása, hogy az *Egyességi irat* szerzői a törvény harmadik használatáról szóló tanításuk során lutheri teológiát képviseltek, vagy sem. Azt feltételezzük, hogy Luther világa és az ő világuk lényegében azonos horizontok között helyezkedett el, egy nyelvet beszéltek, a biblia szemléletben, a reformátori teológiában és a világ értelmezésében nem voltak közöttük lényeges különbségek.

A mi kérdéseinket tehát nem fogjuk az *Egyességi irat* szerzőinek feltenni, de jó tudnunk, hogy olyan teológusok gondolataival foglalkozunk, akik tudatában voltak annak, hogy a saját tanításuk korhoz kötött. Az *Epitomé* bevezetésében ennek a tudásnak gyönyörű reflexiójával találkozunk:

„Ilyen módon őrizzük meg a különbséget az ó- és újszövetségi Szentírás és minden más irat között, és így marad egyedül a Szentírás az egyetlen bíráló, szabály és zsinórmérték, amellyel mint egyetlen próbakövel minden tanítást meg kell vizsgálnunk és meg kell ítélnünk, hogy jó vagy rossz-e, igaz-e vagy hamis. Az egyéb hitvallások és más előbb említett iratok nem olyan bírák, mint a Szentírás, hanem csupán a hit tanúi és magyarázatai arról, hogy egy-egy korban az akkor élők Isten egyházában miként értették és magyarázták vitás kérdésekben a Szentírást, és hogyan ítélték el a vele ellenkező tanítást.” (KK 5: 39–40. o.)

Ráadásul a hitvallás szerzői nemcsak a saját koruk korlátait ismerik, hanem ezek között a korlátok között a Szentírás reflexív olvasását is gyakorolják. Az általunk vizsgált szakaszban például megállapítják, hogy a viták egyik oka az, hogy „a Szentírás nem egyféle értelemben használja az *evangélium* szót” (uo. 59. o., kiemelés az eredetiben). Bizonyos esetekben az evangélium Krisztus teljes tanítását jelenti, és ekkor magában foglalja a bűnbánatra való felhívást is, más esetekben viszont az Írás szembeállítja az evangéliumot és a törvényt, ekkor a bűnbánatra hívást a törvény szólaltatja meg, az evangélium tartalma pedig „nem más, mint vigasztaló igehirdetés és örömmüzenet, amely nem ítélt, nem fenyeget, nem rémít, hanem a törvény rettentésével szemben megvigasztalja a lelkiismeretet, egyedül Krisztus érdemére utal, és Istennek a Krisztus érdeméért elnyert kegyelméről és jóindulatáról szóló kedves prédikációval ismét felel” (uo.).

Lássuk most a jócselekedetokről, a törvény és az evangélium megkülönböztetéséről, valamint a törvény harmadik használatáról szóló tanítás vázlatát!

A jócselekedetéről szólva a hitvallás kijelenti, hogy nemcsak hogy azok nem szükségesek az üdvösséghez, hanem egyenesen hamis tanítás a jócselekedeteknek bármiféle szerepet tulajdonítani az Istentől kapott megigazulásunkban vagy üdvösségünkben. Ebből viszont nem következik sem az, hogy a jócselekedetek ártalmasak volnának az üdvösségre, sem az, hogy a megigazított ember élhetne jócselekedetek nélkül. Tanítja, hogy „minden embernek kötelessége jót cselekedni, különösképpen pedig azoknak, akiket a Szentlélek újjászült és megújított” (uo. 56. o.). Az újjászületett ember szabadon teszi a jót, de mert az újjászületett élet „nagy gyengeséggel van megterhelve” (uo.), az önkéntesség sem tökéletes, az emiatti szomorúságunkban viszont vigasztalást kapunk: „Nincsen már semmi kárhoztatásuk azoknak, akik Krisztus Jézusban vannak” (Róm 8,1; lásd uo. 57. o.). A hit, az üdvösség, a Szentlélek munkája és a jócselekedetek kapcsolatát végül a hitvallás így foglalja össze:

„Hisszük, tanítjuk és valljuk azt is, hogy a hitet bennünk és az üdvösséget számunkra nem a cselekedetek, hanem a hit által egyedül Isten Lelke őrzi meg, akinek a jelenlétéről és bennünk lakozásáról jócselekedeteink tanúskodnak.” (Uo.)

A törvény és az evangélium megkülönböztetéséről szóló V. cikkben, mint láttuk, a szerzők tisztázzák a szóhasználat különbségeiből eredő kérdést, és onnantól fogva olyan kötött, szűkebb értelemben beszélnek az evangéliumról, hogy mellette a törvény sajátos tartalmáról és feladatáról is beszélhessenek. (A szóhasználat tisztázása máig hatóan jelentős, hiszen ma is gyakran úgy határozzuk meg a szolgálatunkat, hogy az „evangéliumot hirdetjük” minden embernek. Ha az „evangéliumot” a tágabb értelmében értjük, ahogyan a hitvallás szerzői szerint is az evangélisták alkalmazták Krisztus igehirdetésére, akkor ebbe beletartozik a bűnről, a bűnbánatról és a megtérésről szóló igehirdetés is. Ha viszont a szűkebb értelemben értjük, Pál szerint, aki a Krisztusban kapott megváltásról szóló jó hírt nevezi evangéliumnak, akkor azt kell mondanunk, hogy az igehirdetői szolgálatunkhoz hozzátartozik az evangélium mellett a törvény hirdetése, amint ezt látjuk Pálnál is és Luthernél is.) A szerzők tehát, Lutherhez hasonlóan, a páli teológia keretén belül értelmezik a törvény és az evangélium megkülönböztetését és összetartozását. Szembeállítják Mózeset és Krisztust. Modelljük szerint Mózes törvényhirdetése vagy elbizakodottsághoz vezet (farizeusok), vagy kétségbeeséshez (Júdás). Krisztus viszont „saját kezébe veszi a törvényt, és lelkileg magyarázza meg” (uo. 59. o.), s erre például hozzák mind a Hegyi beszéd törvényértelmezését („Hallottátok, hogy megmondatott... – én pedig azt mondom nektek...” – Mt 5,21–48), mind Pál apostol mondatát („Tudjuk pedig, hogy a törvény lelki, én pedig testi vagyok...” – Róm 7,14). Krisztus lelki értelmezése a *Solida declaratio* bővebb szövegében Krisztus Lelkének a szolgálatává lesz, akinek

„nem csupán vigasztalnia, hanem a törvény szolgálata által meg is kell »feddenie a világot a bűn miatt« (Jn 16,8), és így (ahogy a próféta mondja) az Újtestamentumban is el kell végeznie tőle idegen munkáját (Ézs 28,21), hogy saját munkáját megtegye (*opus alienum, ut faciat opus proprium*). Vagyis tőle idegen szolgálatot kell végeznie, amíg nem kerül sor sajátos szolgálatára, ami a vigasztalásnak és a kegyelemnek a hirdetése, melyet Krisztus által szerzett és küldött el nekünk.” (Uo. 176–177. o.)

A törvény és az evangélium megkülönböztetése során a törvényhez tehát nemcsak Mózeset, hanem Krisztust vagy az ő Lelkét is társítja a hitvallás, mielőtt megismétli az ismert óvást: a törvényről és az evangéliumról szóló tanítást egymással össze ne tévesszük, hogy el ne homályosítsuk Krisztus érdemét, és ne tegyük törvénné az evangéliumot (uo. 181–182. o.).

A jócselekedetéről és a törvény és az evangélium megkülönböztetéséről szóló érvelések után érkezünk meg a törvény harmadik használatáról szóló tanításhoz. Újra a rövidebb változathoz fordulunk:

„Az emberek három okból kapták a törvényt: először, hogy a vad és engedetlen emberekkel szemben védelmezze a külső fegyelmet; másodsor, hogy az embereket elvezesse bűneik felismerésére; harmadszor, hogy miután újjászülettek, de testi mivoltuk mégis megmaradt, legyen egy biztos szabályuk, amely szerint egész életüket rendezhetik és irányíthatják. A törvény harmadik használatáról ellentét támadt bizonyos teológusok között. Arról tudniillik, hogy szükség van-e ilyesmire újjászületett keresztyéneknél, vagy sem. Az egyik fél igent, a másik nemet mondott.” (Uo. 61. o.)

Az *Epitomé* érvelése a törvény harmadik használatára mutatva a következő utat járja végig:

– Isten már a bűnbeesés előtt az ember szívébe írta törvényét, s a törvény szerinti életet a megváltott embernek is gyakorolnia kell.

– A megváltott ember újjászületése csak elkezdődött, de nem tökéletes, óemberünk mindig velünk marad, s neki a törvény kényszerítésére is szüksége van. Amennyiben az óember félelemből teljesíti a törvényt, a törvény cselekedeteit hajtja végre.

– A Lélek gyümölcseinek nevezzük azokat a cselekedeteket, „amelyeket Istennek a hívőkben lakozó Lelke az újjászületettek által visz végbe. Ezeket a hívők – ha valóban újjászületettek – úgy cselekszik, mintha semmit sem tudnának parancsolatról, fenyegetésről vagy jutalomról. Ily módon Isten gyermekei a törvényben élnek és Isten törvénye szerint járnak. Ezt az életet Szent Pál Krisztus törvényének és a lélek törvényének nevezi leveleiben, és »nem a törvény, hanem a kegyelem uralma alatti« (Róm 6,14) életnek. Róm 7,23; 8,1.14.” (Uo. 62. o.)

– „A törvény tehát mindkét esetben egy és ugyanaz, mind a bűnbánóknál, mind a bűnbánat nélkülieknél, mind az újjászületettekénél, mind azoknál, akik nem születtek új-

ja: azaz Isten változatlan akarata. Különbség az engedelmesség tekintetében csupán magukban az emberekben van, mivel az egyik, aki még nem született újjá, kényszerből és vonakodva cselekszi meg, amit a törvény tőle követel (ahogyan az újjászületettek is ezt teszik, amikor a test irányítja őket). A hívő azonban, amennyiben valóban újjászületett, kényszerítés nélkül, készséges lélekkel cselekszi azt, amit a törvény semmiféle fenyegetése sem tudna belőle kikényszeríteni.” (Uo. 62–63. o.)

Gondolatmenetünk utolsó lépéséhez, amelyben majd azzal fogunk foglalkozni, hogy a törvény harmadik használatának milyen szerepe lehetne gyülekezeteink és intézményeink életében, illetve a társadalommal való kommunikációban, az *Epitomé* rövid érveléséből azt a kijelentést fogjuk majd továbbvinni, hogy a törvény mindenféle helyzetű ember számára ugyanaz. De most még csak a második lépés következik, melyben megvizsgáljuk, hogy Luther két kátéjában találunk-e implicit utalásokat a törvény harmadik használatára.

A törvény harmadik használata Luther kátéiban

Az *Egyességi irat* ismertetését Reuss András professzor kommentárjával kezdtem. Ezek a mondatok csak négy éve jelentek meg, nem biztos, hogy minden lelkész testvérhez eljutottak. A két káté ismertetésekor viszont visszanyúlhatunk egy nemzedékkel korábbra, a Luther születésének 500. évfordulójára megjelent *Luther Márton négy hitvallása* című kötethez, amelyben Pröhle Károly professzor fordította újra a Luther-szövegeket, és ő írt hozzájuk bevezető tanulmányt. A kátékhoz írt mondatait mindenki ismeri:

„Luthert kezdettől vádolták azzal, hogy a hit hangsúlyozása mellett elhanyagolja a jócselekedeteket. Ez a vád mai napig tovább él. Nemegyszer evangélikusok is elhiszik, és ismétlik. Pedig már a keresztyén ember szabadságáról szóló értekezéséből is megérthettük, hogyan vélekedik a jócselekedetokről, és mit tart annak: nem az emberektől kitalált, hanem az Istentől rendelt cselekedeteket. Ezért teszi most a káté élére, mintegy a keresztyénység kapujába a Tízparancsolatot, és a magyarázatokban állandóan visszatér arra, hogy ezek azok a cselekedetek, amelyeket Isten jónak minősít. Ezeket kell megtartani és cselekedni.” (*Luther Márton négy hitvallása* 1983, 13. o.)

Pröhle professzor a továbbiakban arról beszél, hogy bár Luther nem rendszeralkotó teológus (mint előtte a skolasztikus teológusok vagy utána a protestáns ortodoxia teológusai, vagy akár Kálvin), de „a hit belső rendszerének és belső tartalmi összefüggéseinek feltárása szempontjából a nagyok között is a legnagyobbak közé tartozik” (uo. 14. o.). A rendszer kiindulópontja az első parancsolat magyarázata: „Istent félnünk és szeretnünk kell”, amivel az ember teljes életét az istentisztelet megvilágításába helyezi. Az első

parancsolatban megparancsolja a hitet, ezzel megalapozza az Apostoli hitvallást és magyarázatát. A második parancsolat magyarázata szerint Isten nevének helyes használata az imádság, innen jutunk el a Miatyánkhhoz. A harmadik parancsolat az ünnep megszenteléséről szól, innen lépünk majd tovább a keresztséghez, a gyónáshoz és az úrvacsorához. A negyedik parancsolatból és magyarázatából megértjük, hogy a szülőket és az előljárókat Isten milyen nagy hatalommal és felelősséggel ruházta fel. A többi parancsolat magyarázatát pedig, folytatja Pröhle Károly, „az teszi érdekessé és újszerűvé, hogy a tilalmak mögött annak visszáját: Isten parancsolatát látja, amely mindig valamely Istentől kapott értéket véd” (uo. 15. o.). Nem is csak értéket véd, teszem hozzá végül én, hanem az érték védelme révén a bajba jutott embert is védi mindegyik parancsolat, az ötödiktől fogva a tizedikig. Elég csak egyet kiemelni, ismét Pröhle Károly szavaival: „Ne hazudj, hanem vedd az igazságot és a becsületet!” (Uo.)

A Tízparancsolat magyarázata során – akár a *Kis*, akár a *Nagy káté*ban – könnyen meggyőződhetünk arról, hogy Luther szem előtt tartja a még meg nem tért és a megtért, a még újjá nem született és az újjászületett embert egyaránt. Sok példa közül válogathatunk, legyen most elég három.

Az első példánkban Luther a meg nem tért emberhez szól: a második parancsolat magyarázatában erős szavakkal ítéli el a hamis esküt. „Hiszen természetünk az a szép erény, hogy aki gázságot követ el, az szívesen takargatja és palástolja, hogy ne lássa, ne tudja senki, mert senki sem annyira arcátlan, hogy nyíltan dicsekednék gonosztettével, sőt azt szeretné, ha titokban maradna, nem pedig azt, hogy észrevegyék. Ha pedig valakit elővesznek, akkor Isten kénytelen azt nevével fedezni, és a gáztettet erénnyé, a gyalázatot dicsőséggé változtatni. Általános szokás ez a világban [...] Az ifjú nemzedéket mindennél jobban kellene arra szorítanunk és szoktatnunk, hogy ezen és a többi parancsolaton csüngjön a szeme. Ha pedig megszegik, rögtön legyünk nyomukban a vesszővel, sőt tartsuk elébük és ismételtessük velük a parancsolatot, hogy ne csak büntetéssel neveljük őket, hanem arra is, hogy rettegjenek és féljenek Istentől!” (Uo. 137–138. o.)

A második példánkban, a harmadik parancsolat magyarázatában Luther a Krisztusban megújult emberre mutat. „Jegyezd meg, hogy ünnepnapokat nem az értelmes és tanult keresztyének kedvéért tartunk, hiszen azoknak egyáltalában nincs rá szükségük...” (Uo. 142. o.) Hiszen „[n]ekünk, keresztyéneknek bizony mindig ilyen ünnepnapot kellene tartanunk, csupa szent dologgal foglalkoznunk, vagyis mindennap kellene Isten ígését tanulnunk, szívünkben s ajkunkon hordoznunk. Mivel azonban – mint mondtam – nincs mindnyájunknak ideje és nyugalma, az ifjúságért hetenként néhány órát, az egész gyülekezetért legalább egy napot arra kell szánnunk, hogy csakis ezzel törődjünk, éppen a Tízparancsolattal, a Hiszekeggyel és a

Miatyánkkal foglalkoznunk, s így egész életünket és viselkedésünket Isten igéjéhez szabjuk.” (Uo. 143–144. o.) Végül „[t]udd meg hát, hogy nemcsak a hallgatás a dolgunk, hanem meg is kell tanulnunk, és meg is kell tartanunk. De azt ne gondold, hogy ez tetszésedre van bízva, vagy hogy nem nagyon fontos; sőt értsd meg, hogy Isten parancsolata ez, és Ő számonkéri majd, hogyan hallgattad, tanultad és becsülted igéjét.” (Uo. 145. o.)

A harmadik példánkban, az ötödik parancsolat magyarázatában Luther azzal a kihívással foglalkozik, amely a meg nem tért és a megtért embert egyaránt érinti. Érdeemes egy hosszú szakaszt szó szerint idézni.

„Ez tehát ennek a parancsolatnak a teljes summája, amellyel az egyszerű embernek világosan emlékezetébe kell vésní, hogy mit jelent a »ne ölj!«. Először: senkit se bántsunk elsősorban kezünkkel, cselekedetünkkel, de aztán nyelvünket se használjuk arra, hogy ilyesmit mondjunk vagy tanácsoljunk; ezenkívül: semmiféle eszközt vagy módot ne használjunk és ne helyeseljünk, amellyel bántani lehet valakit; és végül: szívünk ne gyűlöljön senkit, ne is kívánjon senkinek rosszat, haragból vagy gyűlöletből; ne vétkezzen az ellen, aki rosszat kíván vagy kárt okoz neked; mert ha azzal teszel rosszat, aki javadat kívánja és jót tesz veled, akkor nem emberi, hanem ördögi módon cselekszel.

Másodsor: nemcsak az vétkezik ez ellen a parancsolat ellen, aki rosszat tesz, hanem az is, aki tudna jót tenni a felebarátjával, megvédhetné, megóvhatná és megmenthetné őt, megelőzhetné és megakadályozhatná azt, hogy testét kár vagy fájdalom érje, de nem teszi meg. Ha elküldöd a mezítelent, pedig fel tudnád ruházni, akkor miattad fagy meg. Ha látsz valakit éhezni, és nem adsz ennie, akkor miattad hal éhen. Ugyanígy, ha látsz ártatlanul halálraíteltet vagy hasonló bajban levőt, és nem mented meg, pedig tudnál rá módot és lehetőséget, akkor te ölted meg őt. Az sem fog segíteni rajtad, ha azzal mented magadat, hogy nem járultál hozzá semmiféle segítséggel, sem tanáccsal, sem cselekedettel: hiszen megvontad tőle szeretetedet, és megfosztottad attól a jótéteménytől, amellyel életben maradt volna.

Méltán nevezi tehát Isten gyilkosnak mindazokat, akik bajban és életveszélyben nem adnak tanácsot, és nem segítenek; az ítélet napján pedig rettenetes ítéletet hajt végre rajtuk. Maga Krisztus is bejelenti, hogy ezt mondja majd: »Éheztem, és szomjaztam, de nem adtatok ennem és innom, jövevény voltam, de nem fogadtatok be, mezítelen voltam, de nem ruháztatok fel, beteg és fogoly voltam, de nem látogattatok meg« (Mt 25,42). Vagyis: ti bizony elnéztétek volna, hogy én és az enyéim éhen vagy szomjan vesszünk, megfagyjunk, vadállatok tépjének szét, fogságban rothadjunk el, és nyomorúságban pusztuljunk el. Hát nem azt jelenti ez, hogy gyilkosnak és vérebnek bélyegez minket? Hiszen ha nem is te követted el ezt, a magad részéről

mégis hagyta őket szenvedni és elpusztulni a nyomorúságban. Ez pedig olyan súlyos eset, mint amikor például azt látnánk, hogy valaki mély vízben sodródik és küszködik, vagy tűzbe esett, és kezemet nyújtanám neki, kiragadhatnám és megmenthetném, de mégsem teszem: hát nem tekintene-e engem méltán gyilkosnak és gonosztevőnek az egész világ?

Végeredményben tehát az az Isten akarata, hogy senkit se engedjünk bántani, hanem szeretetből csupa jót tegyünk mindenkivel. Ez pedig – ahogyan mondtuk – különösen azokra értendő, akik ellenségeink. Mert hogy barátainkkal teszünk jót: az egyszerű pogány erény, ahogyan Krisztus Máté 5-ben mondja (Mt 5,43 k).

Ez tehát megint Isten olyan igéje, amellyel minket igazi, nemes, felséges cselekedetekre ösztönöz, például szélsőségre, türelemre, szeretetre, egyszerűen: jótettek elleneségeink iránt. Szüntelenül emlékeztetni is akar arra, hogy gondoljunk vissza az első parancsolatra, hogy Ő a mi Istenünk, vagyis hogy Ő segít, támogat és oltalmaz minket, és így akarja lehűteni bosszúvágyunkat. Ezt kellene ismételtetnünk, emlékezetünkbe vésnünk, s akkor két kézzel sem győznénk a jó cselekedeteket.” (Uo. 162–163. o.)

Ezekben a magyarázatokban szinte kitapintható a törvény harmadik használatát jellemző kettősség, ami az újjászületett ember kettősségéből fakad: óemberünk kényeszből engedelmeskedik, új emberünk pedig szívből és önként cselekszi Isten akaratát. Ezt a kettősséget a legemlékezetesebb módon a *Nagy káté* keresztségről szóló tanításában önti szavakba Luther. A keresztség, írja, „nem más, mint az óember megölése, és az új ember feltámadása: e kettőnek kell történnie bennünk egész életünkön át. A keresztyén élet tehát nem más, mint mindennapi keresztség: egyszer elkezdjük, és mindig benne élünk.” (Uo. 242. o.) A következő mondatokban Luther kiszélesíti a keresztség tartalmát. „[L]átod már, hogy a keresztség ható erejével és jelentésével magába foglalja a harmadik szentséget is, amelyet megtérésnek neveztek el. A megtérés ugyanis valójában nem más, mint a keresztség. Mert ugyan mit jelentene a megtérés, ha nem azt, hogy komolyan rátámadunk az óemberre, és új életbe lépünk? Ha tehát megtérésben élsz, a keresztségben jársz, amely nemcsak jelzi, hanem munkálja: elindítja és ösztönzi ezt az új életet, mert benne kapunk kegyelmet, lelket és erőt arra, hogy elnyomjuk az óembert, és előjöjjön és megerősödjék az új.” (Uo. 243. o.) Végül Luther egy új képpel erősíti meg az üzenetet. „A keresztséget tehát mindennapi ruhánknak kell tekintenünk, azt kell viselnünk állandóan, hogy mindenkor a hitben és annak gyümölcseiben éljünk, hogy megfojtsuk óemberünket és növekedjünk az újban. [...] Ha egyszer a keresztségben bűnbocsánatot kaptunk, akkor az érvényes marad mindennap, amíg élünk, vagyis amíg nyakunkon cipeljük az óembert.” (Uo. 244–245. o.)

A keresztyén ember harcáról és ehhez kapcsolódóan a

törvény harmadik használatáról most csak a két káté szerzőjét kérdeztük meg. Ha módunk lenne szélesebb kitekintésre, sok megvilágító erejű mondatot találnánk a káték előtti és utáni Luther-szövegekben egyaránt. Ha volna módunk történeti áttekintésre, akkor meg tudnánk vizsgálni azt a folyamatot is, amelynek során Luther egyre határozottabban hirdette, hogy a megtérés után is szüksége van a keresztyén embernek arra, hogy újra meg újra belenézzen a törvény tükrébe. Az egyháztörténet ezt Luthernek az antinomizmussal vívott harcaként tartja számon, ennek a harcnak pedig messzemenő teológiai következményei vannak. Minderre most nincs módunk, de talán a káték gyors vizsgálata is meggyőzött bennünket arról, hogy az *Egyeségi irat* szerzői nem tévedtek, amikor a törvény harmadik használatáról szóló tanításukat – a mi fogalmaink szerint implicit – lutheri tanításként mutatták be.

Bibliográfia

Rövidítés

KK 5 = *Egyeségi irat*. Ford. Bohus Imre. Szerk. Reuss András. Luther Kiadó, Budapest, 2015. (Konkordiakönyv. A Magyarországi Evangélikus Egyház hitvallási iratai 5.)

Hivatkozott művek

LOCHMAN, Jan Milič 1993. *A szabadság útjelzői. Etikai vázlatok a Tízparancsolathoz*. Ford. Huszti Kálmán. Kálvin Kiadó, Budapest.

Luther Márton négy hitvallása. Ford. és a bevezető tanulmányt írta Pröhle Károly. A Magyarországi Evangélikus Egyház Sajtóosztálya, Budapest, 1983.

VALLÁSPEDAGÓGIA ◀

Milyen kérdéseket tesz fel a valláspedagógia?

■ KODÁCSY-SIMON ESZTER

Az a jól ismert evangéliumi történet, amelyben Jézushoz gyermekeket visznek, hogy – Márk és Lukács fogalmazásában – „megérintse őket” (Mk 10,13; Lk 18,15) vagy – Máté szavaival – „rájuk tegye kezét, és imádkozzék értük” (Mt 19,13), elsősorban Jézusról, a gyermekekről és a tanítványokról szól. Ugyanakkor jelen van az elbeszélésben egy ismeretlen csapat, egy mellékesnek tűnő csoport, néhány ember, akiről semmit nem tudunk azon kívül, hogy Jézushoz viszik a gyermekeket: „Kisgyerekeket vittek hozzá, hogy megérintse őket, a tanítványok azonban rájuk szóltak.” (Mk 10,13) Sem nevük nincs, sem leírás nem tartozik hozzájuk, a mondat megfogalmazásában is csak rejtett alanyként szerepelnek. Lehet, hogy édesanyák, a kisgyerekekre vigyázó nagyobbak, esetleg ókori szolgálkhoz (*paidagogosz*) hasonló kísérők voltak, akiknek eszébe jutott, hogy odavigyék a gyermekeket Jézushoz. Ezek a kísérők minden kulturális és társadalmi különbségük ellenére legalább egy tekintetben nagyon hasonlítanak azokhoz, akik ma a bibliai eseményekhez, történetekhez kísérik a gyermekeket: a megérintés iránti motiváltságban. Az evangéliumokban szereplő kísérők azért viszik a gyermekeket Jézushoz, hogy „megérintse őket”, ahol a görög kifejezés (ἀπτομαί) jelentése magában foglalja a cselekmény következményét is: úgy érintse meg őket, hogy annak hatása legyen az életükre, hogy attól valami alakuljon, formálódjon bennük. Következménye legyen a

„ható érintésnek” (BROWN 1992, 859–861. o.). A mai hitoktatás „kísérő személyei”, a hitoktatók, hittanárok, katekéták és lelkészek is azért viszik a gyermekeket és fiatalokat az evangéliumi elbeszélések közelébe, mert azt szeretnék, hogy azok a beszámolók a diákokra egész életüket megváltoztató hatással legyenek. Úgy érintsék meg a diákokat – és a tanárt –, hogy valami változzon a gondolkodásukban, formálódjon az életükben, átalakuljon a döntéshozatalukban, módosuljon a világnézetükben.

Hogyan van jelen ennek a ható érintésnek, ennek a találkozásnak a folyamatában a kísérő személy? Milyen kérdésekkel kell szembenéznie a találkozás megvalósulásáig, közben és utána? A Jézushoz gyermekeket vivők számítottak-e például arra a tanítványi ellenkezésre, hogy a gyermekeknek semmi keresnivalójuk a Mester körül? Készültek-e meggyőző érvekkel és konkrét válaszokkal? Vajon a Jézushoz gyermekeket vivő emberekben felmerültek egyáltalán kérdések? „Mit fog szólni Jézus, ha kisgyerekeket viszünk hozzá? Hogyan jutunk a közelébe? Hogyan fognak közben viselkedni a ránk bízott gyermekek? Nem kezd-e el hangosan bőgni megint az a gyermek, aki minden idegen láttán sírásra fakad, és figyelni fog-e az, amelyik két perc után biztosan elkalandozik? Mit mondunk, ha odaérünk? Mit válaszolunk, ha kérdeznek bennünket? Kik vagyunk mi, hogy odamerészkedjünk? S miért fontos nekünk, hogy Jézus megérintse a gyermekeket?”

Első pillantásra úgy tűnhet, hogy ebben a jól ismert evangéliumi történetben a kísérő személyek másodlagos szerepet töltenek be, ám valójában kulcsszereplők. Ismeretlenek, de arcnélküliségük ellenére nélkülözhetetlenek. S az a tény, hogy ők ismeretlenek, tág teret nyit arra, hogy minden korban, minden közösségben megfogalmazzuk és kimondjuk a kísérőket és a kísérés folyamatát érintő dilemmákat. Ezeket a kérdéseket ma a valláspedagógia fessegeti. Jelen tanulmányban a mai kísérők kérdéseit próbáljuk bemutatni, vagyis a valláspedagógia kérdéseinek vázlatos térképét készítjük el. Azokról a területekről mutatunk egy-egy kérdést, amelyeken a hitoktatást végzők számára mindennapi dilemmák, problémafelvetések, kihívások merülnek fel; ezeket nem tudjuk a teljesség igényével bemutatni, csupán a leginkább izgalmas és különösen nyugtalanító kérdéseket fogalmazzuk meg egy-egy témakör kapcsán. A tanulmány keretei nem adnak lehetőséget arra, hogy a felvetett kérdésekre választ is keressünk, azokat szakmai szempontok szerint értékeliük, vagy legalább elinduljunk egy személyes állásfoglalás felé. A formai korlátok miatt arra sem tudunk vállalkozni, hogy az egyes kérdéskörökhöz legalább a legalapvetőbb irodalmakat felsoroljuk. Ezek bemutatására és kibontására vállalkozik viszont a *Lelekipásztor* szakfolyóirat most induló valláspedagógiai rovata válogatott tanulmányok, kutatási eredmények, szakmai írások közlésével. Jelen tanulmányban csak egy kérdéscsokrot kívánunk összeállítani azzal a céllal, hogy lássuk, milyen területei vannak a valláspedagógiának, s milyen sokféle és változatos kérdéssel kell megküzdenie a hitoktatással foglalkozó tanároknak, katekétáknak, lelkészeknek, a hitoktatásban részt vevők kísérőinek mai hazai kontextusban.

Általános valláspedagógiai kérdések

Amióta Max Reischle 1889-ben egy rendszeres teológiai témájú tanulmányában először használta a valláspedagógia kifejezést, minden időszakban felmerül a *terminológia* kérdése. Milyen kifejezés a leginkább megfelelő arra a vállalkozásra, amelyet a gyermekek és fiatalok között folytatunk: hitoktatás, hitre nevelés, hittan, katekézis, bibliaismeret, vallási nevelés, vallásismeret, hit- és erkölcsstan, keresztény nevelés vagy éppen keresztyén nevelés? Hogyan határozza meg a tárgy tartalma, célja, formája, helyszíne és a tanári-fenntartói közeg attitűdje, elköteleződése a szóhasználatot? Melyik esetben mire kerül a hangsúly, s milyen irányba determinál a szóhasználat? Melyiknek mik a buktatói, s hogyan lehet kiküszöbölni azokat? Ha pedig a vállalkozásunk mögé nézünk, akkor az azt tárgyaló, elemző és leíró tudományág jelölésére melyik terminológia lehet a leginkább helytálló: valláspedagógia, katekétika, vallásdidaktika vagy valami más? Miért valláspedagógia, s mi-

kor katekétika? Mi a vallásdidaktika, s miben különbözik ez a katekézistől?

Szóhasználatunk és terminológiánk megválasztása sok más tényező mellett mindenekelőtt a *teológiai* álláspontunktól függ, és a transzcendensről, a misztikumról alkotott képünkre épül. Kérdés, hogy annak a vallásnak, annak a teológiai megközelítésnek, amely a hitoktatást megtervezők számára fontos, milyen képe van az Isten–ember kapcsolatról. Hogyan kötődik egymáshoz a hit és a tanítás, a vallás és a nevelés? Milyen tanítás fakad a teológiai alapkából? Mire építünk a teológiából? Figyelembe vesszük-e az exegetikai kutatások eredményeit? Hogyan befolyásolnak a különféle hermeneutikai irányzatok vagy éppen kegyességi meghatározottságok?

Nem hagyhatók figyelmen kívül a hitoktatás több ezer éves történetének hozadékai sem. Izgalmas kérdéskört vet fel a *hitoktatás és a katekétika történetének* vizsgálata. Melyik korban mi volt a cél, s miért éppen az? Hogyan határozza meg az adott kor egyházképe és a kor társadalmi-kulturális háttere a hitre nevelés kérdését? A jelenleg élő vallásdidaktikai koncepciók közül melyikből mit tanulhatunk? Mely szakaszban mi volt a legfontosabb a katekézis számára? Volt-e módszere az adott kornak, s ha igen, akkor miért azt tartották a leginkább alkalmasnak a cél elérése érdekében? Melyek voltak a fő kihívások, és hogyan küzdöttek meg azokkal? Mikor mit kezdett a katekézis a Bibliával és az egyház hagyományával? Mit üzen ma számunkra egy teológiatörténeti szakasz gyakorlata, és hogyan értékeljük a mögöttünk lévő korok hitoktatását? Mikor mi volt a hitoktatás erőssége és gyengesége? S mi miatt kellett az egyháznak megváltoztatnia az éppen aktuális katekézisért? Mit kezdünk (pontosabban mit kezdenek fiataljaink) az egyes korokból ránk ruházott hagyománnyal, például a *Kis kátéval* vagy az életrajzokkal? Hogyan hatnak ezek rájuk, s ezek közül mi az, ami valóban életet megváltoztató hatással tud lenni a mai generációk számára? Elő tudja-e ezt segíteni a tanár, és ha igen, hogyan? Kik a kiemelkedő valláspedagógusok, és miért? Mit tanulhatunk evangélikus háttérből érkező pedagógusoktól, mint például Schneller Istvántól, s mit mondanak evangélikus teológusok, mint például Luther Márton az iskolakérdésről és a hitre nevelésről?

Akár a történelmi vizsgálódásból indulunk ki, akár máshonnan közelítünk, hamar elérkezhetünk az éppen aktuális hitoktatási gyakorlatunk alapvető kérdéseire. Az első kérdések egyike, a *cél meghatározása* több szempontból is felvetődhet: a diákkal elérni kívánt cél vagy egy esetleges külső (egyházi és társadalmi, szülői és fenntartó közösségi) elvárás felől nézve is fontos meghatározni és kijelölni a prioritásokat. A cél kérdőszava, a „miért?” kérdés azonban kettős: a cél és a motiváció is benne rejlik. Milyen céllal (*miért*) és mi okból (*mi miatt*) tanítunk hittant? Hogyan határozza meg a kettő egymást? Milyen a célfel-

fogásunk: normatív vagy relativisztikus, preskriptív vagy deskriptív, vallásos, morális vagy személyiség-központú, általános vagy differenciált? Milyen dimenziói lehetnek a választott célnak? Hogyan kapcsolható össze a hitoktatásban a kognitív, az affektív és a pszichomotoros cél vagy az értelmi, érzelmi és spirituális célkitűzés? Hogyan tudjuk ezeket egyes órákra és témákra konkrétan lebontani, s hogyan lehet az éppen megfelelő célkitűzést érinteni? S hogyan van mindez kapcsolatban a hitoktatásra indító meggyőződésünkkel? Miként kapcsolódik a gyülekezet közösségében kitűzött célokhoz és megélt értékekhez?

A cél mellett a *tartalom és forma* alapkérdései is meghatározzák a hitoktatást. Mi az átadni kívánt tartalom? Ehhez kapcsolódóan mi a leginkább megfelelő forma? Egy adott korban, így napjainkban egy készen kapott formához (mint például kötelezően választható hit- és erkölcsstan) hogyan tudjuk leginkább közelíteni a számunkra egyébként is fontos célt és tartalmat? Mi határoz meg mit: a tartalom a formát vagy a forma a tartalmat? Ha a kettő kölcsönösen egymást, akkor ez mit jelent a hitoktatás hétköznapi megvalósítása számára? Milyen kapcsolatban áll egymással a *tartalom és a módszer, az elmélet és a gyakorlat* a hitoktatás esetében? Vajon épp úgy viszonyulnak egymáshoz, mint más tudományterületek és tantárgyak (irodalom vagy fizika) esetében? Melyek az egyéb adottságok (helyszín, időpont, közeg, korosztály), amelyeket figyelembe kell venni a tervezett hitoktatás esetében? Hogyan befolyásolják ezek a hitoktatás célját és „ható érintését”? Milyen valós és vélt elvárásokkal kell megküzdeni a hitoktatás során?

A tágabb perspektíva és a szempontok minél sokrétűbb vizsgálata érdekében érdemes megvizsgálni *más országok hitoktatási gyakorlatát*. Milyen a vallás- vagy hitoktatás más kultúrákban és társadalmakban, különös tekintettel Európa országaira? Létezik-e olyan konfesszionális hitoktatás, amely nem deskriptív, és nevelhet-e egy komprehenzív vallásoktatás normatív etikai döntéshozatalra? Mi lehet az értéke a konfesszionális, a komprehenzív és a fenomenológiai hitoktatásnak, és milyen közegben mit jelent a vallásismerethez vagy hitoktatáshoz kapcsolódó etikaoktatás vagy erkölcsstan? Hol valósul meg a kitűzött cél, és mi teszi azt lehetővé? Mennyiben különbözik az a mi céljainktól, s találunk-e benne közös vonásokat a saját gyakorlatunkkal, hagyományunkkal és bibliai gyökereinkkel?

Kapcsolat más tudományterületekkel

A valláspedagógia párhuzamosan fejlődött a modern pedagógia és pszichológia felfedezéseivel, két olyan tudományterülettel, amelyekkel szoros együttműködésben végzi a munkáját. A *pszichológia* segít a valláspedagógia számára megismerni és megérteni a hitoktatásban részt vevők gondolkodását, viselkedését, érzelmi és lelki beállítódását,

egész személyiségét, tanulási folyamatait. A párbeszéd kétirányú: a valláspedagógia felől is érkeznek kérdések a pszichológia számára, s a pszichológiai kutatások is kérdések feltételére ösztönzik a hitoktatással foglalkozókat. Miként befolyásolja Piaget kognitív fejlődésmélete a teológiai fogalomalkotásunkat a különböző életkorú diákok esetében? Milyen fogódzókat adhatunk az eriksoni pszichoszociális krízisekben, életszakaszokban, élethelyzetekben a különböző kihívásokkal való megküzdéshez a személyes hit és a vallásos közösséghez tartozás élményével? Kohlberg erkölcsi fejlődési szakaszai vagy Fowler hitfejlődési elmélete miként támogathatják a hitoktatókat a gyerekek reakcióinak és válaszainak minél jobb megértésében?

A gyermeklélektani megfigyelések felhívják a teológia figyelmét arra is, hogy a gyerekek hogyan gondolkodnak teológiai fogalmakról, képekről, tanításokról; ez az irányzat *gyermekteológia* néven vált ismertté. Mit értenek a gyerekek a felnőttek által használt teológiai fogalmak alatt? Értik-e őket egyáltalán? Miként fejezik ki saját maguk azokat a tartalmakat, amelyekre a felnőttek már megszokott szavakat használnak (mint például bűn, kegyelem, teremtés, megváltás)?

Gyermek- és ifjúságképünk alakításában mind a pszichológiai ismeretek, mind a biblikus-teológiai értékek ugyanakkora szerepet játszhatnak. Milyen személyiséggéppel dolgozunk, s mire építjük a személyiségértelmezésünket? Mennyiben különbözik gyermekképünk az egyes bibliai szerzőkétől? A különböző pszichológiai irányzatok hogyan tekintenek a gyermekre és a gyermekkorra, s hogyan teszik ezt a bibliai könyvek vagy különböző teológiai korok képviselői? Van-e köztük hasonlóság? Más-e a Biblia gyermekképe, mint a környező ókori keleti kultúrák gyermekképe volt? Milyen szerepet töltenek be az egyes történetekben a gyerekek? Hogyan kapcsolódnak ezek az ókori szerepek és jellemzők a mai gyermekekhez? Mire hívják fel a figyelmünket ma a bibliai történetek gyermekszereplői? Hogyan, milyen szempontból lehet példa a névtelen zsidó kislány gyermeki bizalma a leprás Naamán történetében, s milyen a gyerekek ráhagyatkozása, amikor Jézushoz viszik őket a felnőttek? Mit tud a gyermek Dávid, amit a felnőtt király már elfelejt? Izgalmas helyzetek és szereplők várják, hogy pszichológiai felismerések mellett a mai gyermekképünket formálhassák.

Ugyanilyen szoros együttműködésben láthatjuk a teológiát és a *neveléstudományt*, pedagógiát is. Hogyan lehet támogatni a tanulási folyamatot? Segíthetünk-e a „ható érintés” megérettetésében? Milyen módszerek mélyíthetik el a találkozás élményét? A tartalom és módszer kapcsolatának örök kérdése a sajátos valláspedagógiai megközelítés miatt kétféle bomlik: hogyan kapcsolódik egymáshoz a tartalom és a teológiai módszer, illetve a tartalom és a pedagógiai módszer? Hogyan határozza meg – illetve meghatározza-e egyáltalán – a tartalom a módszert, és lehet-e

visszahatása utóbbinak az előbbire? Deduktív megközelítéssel a pedagógiai ismereteket vonatkoztassuk a szaktárgyi alapokra, vagy induktívabb módon a diszciplináris problémákból induljunk ki, és ezekhez hívjuk segítségül a neveléstudomány eredményeit? Milyen általános pedagógiai narratívák élnek tovább ma is, és milyenek jelennek meg újként? Hol érinti meg a posztmodern a hitoktatást?

Már a tanulás szervezésénél felmerülnek a pedagógia és a teológia párbeszédét igénylő kérdések: Lineáris vagy spirális szerkezetű *tanterv* illik legjobban a teológiai tartalom közvetítéséhez és a hitoktatásban kitűzött cél eléréséhez? Teoretikus vagy gyakorlatorientált legyen a tananyag elrendezése? Milyen pedagógiai és milyen teológiai érvekkel tudjuk alátámasztani azt, hogy diszciplináris, kurrikuláris vagy kompetencia alapú oktatásból induljunk-e ki? Ez utóbbi dilemma jól tükrözi például a hitoktatás jelenleg is dinamikusan változó jellegét, hiszen azért is különösen nehéz – de egyben izgalmas – feladat ennek megválaszolása, mert épp csak elkezdődött a gondolkodás arról a kérdésről, hogy vannak-e olyan vallási, spirituális, esetleg egzisztenciális kompetenciák, amelyekre egy kompetencia alapú hittan tanterv épülhet.

További nagy témakör a hitoktatási folyamatban *rész* *vevők* vizsgálata. Milyen tanulókkal dolgozom együtt? Milyenek az attitűdjeik, beállítódásaik, életkori sajátosságaik, s hogyan tudja a tanár ezeket figyelembe venni a tanulókkal való bánásmód során? Mi segíthet a hitoktatás során a differenciált oktatás megvalósításában? S mi a helyzet a hitoktatást végző személlyel? Vajon miként azonosították, értelmezték magukat az evangéliumi történet kísérői: mentorokként, facilitátorokként, vagy valamilyen más felfogásban? Milyen a mai hitoktató szerepértelmezése, tevékenységszervezése, vezetési stílusa, tanári önismertete, s milyenek a szakmai kompetenciái? Hogyan tudja a csoporton belüli interakciókat kezelni és a csoport dinamikáját alakítani? Miként él a reflexióval a tanítási folyamatban? Hogyan készül a hittanórára, honnan szerez motivációt? Kiktől fogad el segítséget a szervezésben, és kikkel működik együtt?

Nagy terület az *iskolakérdés*, akár a neveléstudomány, akár az egyház részéről vetődik fel. Miért tart fenn az egyház iskolát? Mi a célja és a következménye az egyházi iskolának? Milyen iskolaképekkel dolgozik az egyház, és melyiktől mit tanulhat még? Van-e olyan, hogy keresztény nevelés, és ha igen, mitől válik azzá? Melyek a nevelés alapjai egy egyház által fenntartott oktatási intézményben, s más-e ez, mint egy keresztény családban vagy egy gyülekezetben? Melyek az egyházi iskola értékei, s milyen értékek megvalósítását tudja kitűzni maga elé célként? Milyen külső és belső elvárások fogalmazódnak meg egy evangélikus óvoda vagy iskola felé, s mit lehet ezekből megélni? Milyen kapcsolatban él egymással az egyházi iskola, az iskolai hitoktatás, a gyülekezet, az egyház? Mit mondanak társadalomtudo-

mányi elemzések, például szociológiai felmérések az egyházi iskolákról más iskolákhoz viszonyítva? Mit jelent ez számunkra? Hogyan határozzák meg az egyházi fenntartású intézményekben folyó oktatói-nevelői munkát a nevelés és tanítás bibliai alapjai és különböző teológiatörténeti korokban megfogalmazott szempontjai? Milyen elemzésekkel és empirikus kutatásokkal vizsgálhatjuk ezek tervszerű alkalmazását és rejtett dimenzióit?

Szakdidaktikai kérdések

A bevezetőben említett evangéliumi történet kísérő szereplőinek harmadik nagy kérdésköréent a szakdidaktikai témákat jelölhetjük meg. Bár az egyetemi tanulmányokat leszámítva a keresztény teológia diszciplináris területeivel nem elszigetelten találkozunk a diákok a hitoktatásban, mégis a hitoktatásra készülő tanár esetében fontos a hitoktatás tematikájának különböző szakterületi szempontok felőli vizsgálata.

A *bibliadidaktikai* kérdések sora kimeríthetetlen. Hogyan is fogjuk kézbe a Bibliát hittanórán? Milyen Bibliát vegyünk elő, s mit olvassunk belőle? Ki végzi az elemmentarizálást, és melyik szempont a legerősebb benne? Melyik életkorban mit jelent a példázat, s milyen élethelyzetben hogyan fordulunk a csodákhoz? Mit kerülünk el a feltámasztás tanítása során, és mit ne hagyjunk ki? Milyen teológiai hermeneutikával fordulunk a szöveghez, és hogyan vegyük tekintetbe a diákok hermeneutikai világát? Miért fontos a kooperatív módszer az Isten országa-példázatoknál, s milyen következménye lesz az élménypedagógiai megközelítés alkalmazásának az összülőköről szóló elbeszélésekben?

Az egyes bibliai műfajokhoz és konkrét elbeszélésekhez kapcsolódó kérdéseken túl általános bibliadidaktikai dilemmák is megfogalmazódnak a hitoktatóban. Mit tegyünk azért, hogy a bibliai szövegek ne csak lexikális ismeretanyagként kerüljenek a diákok elé? Melyek a bibliai történetek mondásának, közlésének szabályai? Hogyan segítsük azt, hogy a diák párbeszédbe kerüljön a szöveggel? Miért fontos az egyéni, személyes kérdések és válaszok megfogalmazása? Van-e határa a bibliai üzenet külső – adott esetben tanári – megfogalmazásának és a konstruktív szövegértelmezésnek? Mit tanulhatunk a különböző korok bibliadidaktikai modelljeiből? Hogyan befolyásolja a diákok aktuális nyitottságát a Biblia társadalomban elfoglalt helye? Milyen csomópontok emelkednek ki a Bibliából a tanítása során?

Legalább ennyire izgalmasak a többi teológiai diszciplína – dogmatika, etika, egyháztörténet, világvallások – tanításának *szakdidaktikai* kérdései is.

Mi miatt okoz nehézséget a dogmatikai fogalmak, kifejezések tanítása? Hogyan tudjuk megmutatni a mai diákoknak egy hitvallás születésének és megőrzésének tapasztalati

szükségességét? Milyen egzisztenciális életkérdésből születnek a mai dogmatikai tanítások, és kapcsolódnak-e ezek a mai életkérdéseinkhez? Hogyan őrizzük meg a dallamát a bibliai személyek (Debóra, Dávid, Mária, Zakariás és mások) tanúságtévő énekének és a Krisztus-himnuszoknak?

Mi az etikai témák tanításában a kiindulópont egy mai fiatal számára? Mit jelent az értékekre nevelés, és hogyan kapcsolódik ez a bibliai narratívákból kiinduló hitoktatáshoz? Hogyan valósítsuk meg a felelős keresztény döntéshozatalra nevelést? Lehet-e az erkölcsös életre nevelés cél a hitoktatás során, vagy más módon lesz része a hitoktatásnak?

Hogyan szólaltathatunk meg több száz évvel előttünk élt egyháztörténeti személyeket? Mondanak-e ők valamit a jelenkori kríziseinkre és kétségeinkre? Mit tanulhatunk ókori teológiai vitákból és egyháztörténeti eseményekből?

Tudunk-e értékítéllettől mentesen tanítani a világvallásokról és más vallási irányzatokról? Mit jelent a toleranciára és elfogadó párbeszédre nevelés a konfesszionális jellegű hitoktatásban? Miért fontos a diákok formálódó keresztény identitásának erősítése szempontjából egy vallásközi párbeszédben való részvétel?

A hitoktatás gyakorlatában mindennapi fennakadást tudnak okozni *tantárgypedagógiai* kérdések is, amelyek közül a leggyakoribbak talán azok, amelyek más tantárgyak esetében kevésbé kritikusak. Mi a hitoktatás számonkérésének célja? Mit lehet számonkérni, s mit nem? Hogyan merül fel és milyen szempontból értelmezhető a fegyelmezés a hitoktatással kapcsolatban? Hogyan hirdesse a hittanár a jó hírt akkor, amikor legszívesebben kiabálna egyet, hogy csend legyen végre a teremben? Mit kezdünk olyan speciális helyzetekkel, mint a sajátos nevelési igényű, magatartási problémákkal vagy tanulási nehézségekkel küzdő gyerekek hitoktatása? Mit jelent az inkluzív hittanóra a roma kultúrából vagy egy hátrányos helyzetű családból érkező gyerek számára? Miként valósítható meg a teológia számára oly fontos közösségi élmény az egy-két fős hittanórán? Hogyan kivitelezhető egy földrajz- és testnevelésóra közötti 45 percben az imádságra, elcsendesedésre nevelés?

Az evangélikus hit- és erkölcsstan kerettantervekben hangsúlyosan jelennek meg a teológiai kérdéseknek *más tudományterületekkel* fennálló kapcsolódási pontjai. Ezek többek között az alábbiakhoz hasonló kérdésekben konkretizálódnak: Mi a teremtésbeszélések módszertana, és mi a természettudományoké? Hogyan segít az irodalomórán megértett műfaji sajátosság a tartalom közvetítésében? Milyen új szempontra világít rá egy művészeti illusztráció elemzése az adott példázat megértése kapcsán?

Ismeretlen kísérők végtelen kérdései

Abban a klasszikus evangéliumi történetben, amelyben Jézushoz gyermekeket visznek, hogy „*megérintse őket*” (Mk 10,13), a gyermekek kísérői talán nem ennyire sok kérdést győznek le, mire odaérnek Jézushoz, de a kérdéseik valószínűleg semmivel sem könnyebben megválaszolhatók az itt felsoroltaknál. Miért akarták odakísérni a gyermekeket? Mi volt a céljuk vele? Miért szerették volna, hogy megérintse őket Jézus, és miért nem inkább saját magukra kértek áldást? Hogyan érték el a céljukat? Megszervezték, vagy spontán akció volt? Hányan lehettek? Milyen messziről jöhettek? S kik voltak ők?

A mai kísérő személyek egyre több és több kérdéssel találkozhatnak, s ha jól végzik a munkájukat, akkor minden alkalommal újabb és újabb kérdéseket kapnak a megélvők mellé. De csak azért, hogy ezekkel elindulva feladatukat még több irányból átgondolhassák, s munkájuk még inkább a végső valóságról szólhasson.

Hivatkozott mű

BROWN, Colin (szerk.) 1992. *The New International Dictionary of New Testament Theology*. 3. köt. The Paternoster Press, Grand Rapids.

Útkeresések a konfirmációi vizsgához

■ BENCE IMRE

Mindannyian érezzük, hogy a konfirmáció újragondolása égetően fontos. Erre több kísérlet történik arra, s gyülekezeti lelkészekként is arra törekszünk, hogy lelkileg és tartalmilag ajándék lehessen a konfirmáció a fiatalok számára. Az elmúlt években én magam is sokat gondolkodtam, töprengtem a megoldásokon. Most a konfirmációi vizsgával kapcsolatos eredményt szeretném megosztani az olvasókkal. Teszem ezt azért most, mert a gyülekezetünkben a 2018–2019-es tanévben az őszi időszakra helyeztük a konfirmációt. Így egyrészt több időt nyertünk a felkészülésre, másrészt a konfirmandusok a nyári táborunkban is részt vesznek, harmadrészt a konfirmációs óra időpontja és az ifjúsági óra időpontja egy időben van, így remélhető, hogy a fiatalok a már szabadabbá tett időpontban könnyebben „folytatják” az ifiórán.

A korábbi években a konfirmandusok egy általam írt színdarab segítségével számoltak be a tanult anyagról. Erről egy alkalommal már beszámoltam a *Lelkipásztor* lapjain. Idén három lehetőség közül választhattak a fiatalok: hagyományos vizsga kérdésekkel, színdarab vagy kvízzáték. Ők a kvíz mellett döntöttek.

Erről az általam összeállított kvízzel akarok most beszámolni, azzal a szándékkal, hogy a sok-sok előkészítés eredményét mások is használni tudják.

Az előkészületek

A tizenöt fős konfirmanduscsoportot három részre osztottam, hogy három csoportban vegyenek részt a fiatalok a játékban. A csoportbeosztás már szeptember elején megtörtént, hogy a csoportok mintegy tanuló közösségben készüljenek a vizsgára. Számukra megadtam azt a bibliaismereti minimumot és a tananyagból azt a „kötelezően tárgyalandó anyagot”, amelynek a feladatok tartalmát ké-

pezték. Feladatul adtam nekik, hogy Jézus életéből és a kézben tartott konfirmációi tananyagból fejenként öt-öt kérdést fogalmazzanak meg, és azt adják le. A konfirmációs vizsga előtt a játékok jellegét elárultam, a tartalmát azonban nem, és több játékból próbajátékot is játszottunk.

A vizsgára végül tizenkét feladat készült, amelyekből többet az időhiány miatt ki kellett hagyni. De most a teljes ívet szeretném megrajzolni.

A technikai előkészületek

A játékok előkészítése technikailag sokkal több időt vett igénybe. A kellékek megnevezésénél erre majd utalni fogok. De ez a többlet-előkészület bőven megérte azért az élményért, amelyben a vizsgán részünk volt. A termet a kellékekkel együtt már előző este összekészítettük a szülők segítségével, akik csak annyit tudtak a játékról, hogy lesznek feladatok, amelyekbe őket is bevonjuk majd. Három ifis fiatal segített a játék levezetésében. Ők biztosították a folyamatosságot, hogy a feladatok ismertetése és a kellékek kiosztása ne vegyen el dupla időt.

A rövid igei bevezetés után következett a tizenkét feladat. A feladatokat pontoztuk, hogy a játék izgalma legyen. A végén azonban kiderül, hogy mi lett az eredmény. A játékrészek, feladatok a következők voltak.

1. Kik vagyunk?

Ebben a játékban a három csoport saját nevét találta ki, és arról kellett egy hitvalló bemutatkozást írni. Amíg a fiatalok a lelkészi hivatalban dolgoztak, addig beszámoltam az oktatás menetéről, a felkészülésről és a csoportról. Itt érdemes megemlíteni az eredményt. A csoportok a „Ke-

resztelő János”, az „Öt próféta” és az „Erőtlenek” csoportneveket választották.

Kellékek: Üres lapok és tollak

2. Bibliaismeret 1.

Általános bibliaismereti kérdéssort szerkesztettem meg a Kahoot alkalmazással. A játékot mindenki egyénileg játszotta, tehát okostelefonnal kellett a jó választ megjelölni. A pontozás aszerint történt, hogy a csoport tagjai egyenként hány pontot értek el.

Kellékek: számítógép, projektor és mindenki számára okostelefon

3. Rakd sorba!

A három csoport tizenöt-tizenöt legókockát kapott, amelyekre 1. az Újszövetség könyvei, 2. az egyházi év ünnepei és 3. az istentisztelet részei voltak felírva. A kockákból kellett egy tornyot építeni – értelemszerűen sorba rakva az adott témakör részleteit. Az összerakott oszlopokról aztán felolvasták a ráírtakat, illetve a másik csoportoknak kellett jelezni, ha valahol nem volt helyes a sorrend. Azt, hogy melyik csoport melyik kockahalmazt kapja meg, a pörgettyűvel sorsoltuk ki.

Kellékek: háromszor tizenöt darab előre feliratozott legókocka

4. Jenga-parancsolatok

A Jenga játék minden kockájára felírtuk egy-egy parancsolatnak szövegét vagy számát. A csoportok egymás után húztak, s aki számot húzott, annak a parancsolatot kellett elmondania, aki parancsolatot húzott, az csak felolvasta. (Azt, hogy ki játszik a Jengával, a pörgettyűvel sorsoltuk ki.) Eközben a szülőök a kiosztott öntapadós lapocskákra különféle bűnöket, vétkeket, mulasztásokat írtak fel, majd ezeket kitétték az asztalra.

Annak a csoportnak egy tagjának, akinek a Jenga oszlopa összedőlt, a parancsolatokat kellett sorban elmondania, egy másik csoporttag pedig elmondta, hogy mit jelképez ez a játék.

Végül a lapocskákra felírt bűnöket és vétkeket kellett ahhoz a parancsolathoz illeszteni, amelyik épp azt korlátozza, tiltja. Az indoklás külön pontot jelentett.

Kellékek: Előre megírt Jenga, öntapadós lapok, tollak

5. Rajzolj hitvallást

Amikor a hitvallásról tanultunk, akkor az őskeresztény szimbólumok is előkerültek. Ennek mintájára a saját hit-

vallásukat kellett lerajzolni a csoportnak. A csoportból két ember készített egy színes rajzot, majd azt magyarázta el. Ezt követően a pörgettyűvel kisorsolt játékosok a hitvallás egy-egy ágazatát mondták el.

Kellékek: Üres kartonlapok, színes ceruzák és a pörgettyű

6. Bibliaismeret 2.

Miközben a rajz készült, a csoport teremben maradt tagjai csoportos Kahoot-kvízt oldottak meg újszövetségi bibliaismeretből.

Kellékek: Számítógép, projektor és minden csoport számára okostelefon

7. Ki vagyok én?

Minden csoportból kisorsoltunk a pörgettyűvel valakit, aki egy borítékot húzott, amelyben kártyákra írt bibliai nevek voltak. Az volt a feladat, hogy egy-egy mondatral mutassa be a szereplőket, és a csoportja tagjai találják ki, kiről van szó. Egy perc alatt ki talál ki több bibliai szereplőt egy-egy mondatos meghatározás alapján.

Kellékek: tizenöt előre elkészített, bibliai neveket tartalmazó kártya

8. Hol is vagyok?

Ebben az összetettebb játékban először vaktérképet, egy Jézus korabeli Palesztina-térképet kapott minden csapat. Ezt követően tömör meghatározások hangzottak el, amelyek egy-egy településre utalnak. (Például: Szálljatok, galambok, fussatok, bárányok! – jeruzsálemi templomtisztítás.) Ennek alapján kellett a város helyét berajzolni a vaktérképre. Majd egy térkép segítségével megnézték, hogy jól jelölték-e be a városokat. Ezt követően pedig minden csapat húzott a *Jézus élete* című matricás füzet matricái közül, és a matricákat a megfelelő helyszínre ragasztották fel. A történetet szóban fel is elevenítették.

Kellékek: Vaktérképek és egy jól kitöltött térkép, filctollak, matricák

9. Készüljünk az istentiszteletre!

Ennek a játéknak a célja az egyházi ünnepek és üzenetük ismerete volt. Az ünnepek számának megfelelő táblázatot készítettem hat oszloppal: az ünnep neve, az ünnep evangéliumi története, az ünnep evangéliumának igehelye, az időpontja, az oltárterítő színe, az ünnep énekei és az ünnep mai üzenete. A táblázatba azonban csak egy ismertetőjel

volt beleírva (például 131. ének). Ez alapján – énekeskönyv és Biblia segítségével – kellett a csoportoknak a teljes táblázatot kitölteni és arról az ünnepről beszélni.

Kellékek: Előre elkészített táblázatok A3-as lapon, toll, énekeskönyv és Biblia, pörgettyű

10. *Ki is volt Luther?*

A reformátorunk életéből összeállított kvíz a *Luther* kártyajáték lapjai alapján előre kisorsolt témákat vette végig. A témaköröket előzetesen a konfirmandusok határozták meg. A Kahoot-kvízt csoportosan játszottuk úgy, hogy a szülők is csoportokat alkottak.

Kellékek: Számítógép, projektor és minden csoport számára okostelefon

11. *Lenne egy kérdésem!*

A csoportok tagjai által előre megfogalmazott kérdésekből állítottam össze egy kérdéssort. Ezeket villámkérdés-szerűen tettem fel. Mivel ezeket a kérdéseket egy-egy csoport tagjai fogalmazták meg a tananyag alapján, biztos lehettem abban, hogy a feltett kérdésre az a csoport tudja a legjobban a választ.

Kellékek: Előre megírt kérdések kártyán

12. *Ki a nyertes?*

Mivel a játékban mutatott teljesítményt végig pontoztuk (komoly eredményjelző táblát vetítettünk ki), el kellett dönteni, hogy mi lesz a csoportok jutalma. Ehhez a szövegmunkásokról szóló példázatot osztottam ki, amelyet a csoportok elolvastak és értelmeztek, és a példázat alapján beszélniük kellett arról, hogy a „teljesítményükért” milyen módon kapják a jutalmat. Így rajzolódott ki az, hogy az a kegyelem, amelyben az úrvacsora révén részesülnek, nem lehet a teljesítmény folyománya.

Kellék: A példázat igehelyének leírása kartonlapon

Volt öt szó szerint megtanulandó memoriter: a Miatyánk, az Apostoli hitvallás, a Tízparancsolat, a keresztes igéje és az úrvacsora szerzési igéje. A pörgettyűvel sorsoltuk ki, hogy kinek melyik elmondása lesz a vizsgán a feladat.

A kvízzjáték előnyei és hátrányai

A konfirmandusok nem magolva készültek, hanem nagyon sok kreativitásra és közös gondolkodásra volt szükség. Nem volt meg a vizsgadrukk, és a játékos forma felszabadította őket önálló gondolataik elmondására is. A csoportok tagjai előre és egymásra figyelve készülhettek az alkalomra, ezt elsősorban a fővárosi gyülekezetben megtapasztalt idegenség miatt éreztem fontosnak.

Ugyanakkor rengeteg készülést igényelt e játék kellékeinek az összekészítése, bár egyes játékrészek, feladatok kellékeit már az oktatás során előkészítettem. A hátrányok közé kell sorolni az idő- és helyigényt. Olyan teret kellett biztosítani a kvízhez, hogy a jelen lévő gyülekezet is jól lássa és élvezze a feladatok megoldását. A budavári kápolnánk tere is szűkösen bizonyult, s nehézkesen tudtuk úgy berendezni, hogy minden jól elférjen. A legégetőbb hiánynak azonban azt éreztem, hogy egy csoporton belül el tudott bújni az, aki nem készült fel eléggé, vagy nem akart megszólalni. (Ehhez csak a pörgettyű adott segítségét, amellyel véletlenszerűen állapítottam meg, hogy kit fogok felszólítani.)

Mindent összevetve egy számomra újszerű megoldási kísérlet után vagyok, s ezt a megoldást szívből ajánlom másoknak is. Azt azonban látom, hogy újra és újra végig kell gondolni, hogy milyen módon töltjük ki a konfirmációs vizsgára szánt időt, hogy a tudás, a lelkesedés, az élmény és az elmélyülés azonos súllyal legyen jelen, és a konfirmandusoknak ne egy kínos és szokatlan alkalom emléke maradjon meg a konfirmáció után.

Az általam összeállított feladatsor és módszerek lemásolhatók, de az még jobb, ha inspirációt ad további megoldások kereséséhez.

A liberalizmusról

■ LABORCZI PÁL

Egyéni jog, közösségi jog

A liberalizmus ki nem mondott tétele, hogy ha megszábadítjuk azt egyént a közösség, a társadalom béklyójától, akkor kiárad az egyénben szunnyadó jó, és idővel mint végső cél, a társadalom is jobba válik. Ezért mindent, ami közösségi, urambocsá', nemzeti, azt támadni, rombolni kell.

Pedig ha igazán végiggondoljuk, kiviláglik, hogy egyén és közösség egymás nélkül nem létezhet, sőt akármit is gondolunk az egyéni erőfeszítésről, valójában mindenkor a közösség neveli ki az egyént. Olyannyira, hogy az a bizonyos természetet adta jog, amelyre előszeretettel hivatkozni szoktak, valójában nem is létezik. Kezdetben, a történelem hajnalán csak közösség volt, az egyén csak homályosan létezett, joga sem nagyon volt. A történelem során lassan kristályosodott ki – külön tanulmány, hogy mitől és hogyan – az egyén és joga, de az egyéni jog mindenkor csupán a közösség erejét mutató gesztus az egyén felé. Mert amennyiben az egyéni jogok túlzott érvényesítése végérvényesen szétszakítja a közösséget, a széthullott közösség romjain az egyénnek csak annyi joga marad, hogy kimenjen az erdőre, mezőre, és pusztá kézzel kikaparja-összeszedje azt, ami megmenti az éhenhalástól-megfagyástól.

Magyarán egymás nélkül életképtelenek vagyunk. Sőt valójában közösségeinkben élünk igazán, a többi „csak” körítés. MOLNÁR Tamás filozófus megfogalmazása szerint az embernek „szüksége van rá, hogy csoporthoz, közösséghez és a létezés koncentrikus köreihez tartozzék” (2008, 107. o.).

19. századi liberális eleink nagyon is tudták ezt. Ezért elemi erkölcsi kötelességüknek érezték minden erejükkel támogatni azt a közösséget, amely kinevelte őket. Akkor úgy hívták ezt, hogy hazaszeretet. Meg is énekeltek: „Hazám, hazám, te mindenem! / Tudom, hogy éltem [más változat szerint: mindenem] neked köszönhetem.” Vagy: „Hazádnak rendületlenül...” Vajh' miért felejtődött el ez a tudás?

Valójában mindkét jogra és érdekvédelemre, az egyénire is és a közösségire is szükség van. Éppen a hosszú-távú fönntmaradás érdekében. És nem lehet az egyiket a másik ellen kijátszani. Vagy legalábbis nem volna szabad.

Érdekes módon amikor a piros lámpánál álldogálunk, senki nem szokott hóbörögni, hogy miért korlátozzák a folyamatos haladáshoz való jogát. Mert így szakaszosan bár, de mindenki halad.

Kimondhatjuk tehát általánosságban, hogy a közösségnek igenis van joga az egyéni jogot korlátozni. Vagy másként fogalmazva az egyén (vagy bármely csoport) jo-

ga vagy érdeke sosem írhatja fölül a közösség hosszú távú szempontjait, még a média hatalma vagy a pénz, illetve a pénz adta hatalom sem.

Az arany középút nehézsége

Ilyenformán az egyéni és közösségi jog szembenáll egymással. Ahogy láttuk, ha csak az egyén érdekei érvényesülnek, a közösség széthullik, nyomában anarchia, káosz, bandaháborúk, sosem látott terror stb., ha pedig csak a közösség jogait erőltetjük, a társadalom kimerevedik, és megszűnik az egyéni szabadság. Ennek példáit láthatjuk az eretnekétegetésekben, a náci és kommunista diktatúrák kialakulásában vagy napjainkban az Iszlám Állam szörnyűségeiben. Történelmi tapasztalatunk bőven van a közösség nevében elkövetett gaztettekről, ezért teljes joggal tartunk tőle. A liberalizmus erre a veszélyre az átlagnál érzékenyebb, és ebben – el kell ismernünk – igazsága van.

Itt utalnék arra, hogy én messze nem antiliberalizmusról beszélek. Mert az egyes ember méltósága számomra megkérdőjelezhetetlen alapérték, de azt a jogvédőt, aki például a melegek jogaiért tüntet, de a közösség, pláne a nemzeti szótól kiütést kap, ugyanúgy hibáztatom, mint azt, aki a közössége védelmére hivatkozva például a liberális szót szitokszóként használja vagy utálattal emlegeti. Mert mindkét félnek van igazsága, de csak részigazsága van. Mikközben mind a két fél előszeretettel úgy viselkedik, mint ha a teljes igazság birtokában lenne.

Visszatérve: egyik szélsőséges állapot sem kívánatos. A fő kérdés tehát az, hogy miként lehet megtalálni *egyén és közösség egyensúlyát*. Azaz egyrészt miként lehet úgy megfogalmazni az egyéni jogokat, hogy gátat vessünk a közösség széthullásának, mielőtt erre nézve is világméretben keserű történelmi tapasztalathoz jutnánk, másrészt miként lehet a közösségnek az egyéni léten túlmutató szempontjait meghatározni úgy, hogy a szükségesnél jobban *ne csorbuljon az egyéni szabadság*. Úgy is mondhatnám, hogy a liberálisok által féltett szabadságjogok nélkülözhetetlenek, de nem kizárólagosak.

Nem lesz könnyű megtalálnunk azt az arany középút-at, mert nincs ember, intézmény vagy hatalom, aki vagy amely meg tudná mondani, hogy valójában hol is van az az egyensúlyi pont. Arról nem is beszélve, hogy ez nem egy előre definiálható, statikus pont, hanem témánként és népenként, közösségenként folyton változó „hely”. Ráadásul az előre nem definiálhatóságból egyenesen követke-

zik, hogy a többség számára csak utólag vagy pontosabban benne élve lesz egyre világosabb, hogy *baj van*, miközben – zseniális gondolkodók, s főleg művészek, költők – ötven-száz évvel korábban jelzik, hogy *baj lesz*. Vajon miért nem hallgatunk rájuk?

A demokrácia szelleme

Montesquieu¹ 1748-ban adta ki *A törvények szelleméről* című, nagy vihart kavart művét, amelyet a liberalizmus bibliájaként is emlegetnek. Ebben nem egyszerűen leírja a törvényhozói, illetve végrehajtói hatalom és az igazságszolgáltatás szétválasztását,² hanem ezáltal – mivel mind-egyiknek van hatalma a másik fölött – egyensúly alakul ki közöttük, ezért stabilabb társadalmi rendet biztosít az egyszemélyi vezetésnél, mert ez utóbbi igen könnyen despotikussá vagy diktatórikussá³ fajulhat.

A hatalom megosztásának ez a hármas elve tehát egyrészt az önkényuralom megakadályozására irányult, másrészt mára általánossá vált, és a demokratikus társadalmi berendezkedésű országok jogrendszerének, működésének ez az alapja.

Montesquieu a maga nemében próféta is volt. A jobb megértés érdekében lássunk egy definíciót tőle: „Ha a köztársaságban a nép egésze mint egy test tartja birtokában a főhatalmat, akkor ez demokrácia. Ha a főhatalom a nép egy részének a kezében van, ezt arisztokráciának nevezik.” (MONTESQUIEU 2000, 56. o.) (A „nép egy részének” helyett helyesebb lett volna „a nép elenyésző részének” kifejezés, de ne kötözködjünk, ettől még igaz a megállapítás.) Végül a próféta mondat: „A demokráciának két túlzást kell elkerülnie: az *egyenlőtlenség* szellemét, amely arisztokráciához vagy monarchiához vezet, és a szélsőséges *egyenlőség* szellemét, amely egyetlen kényúr zsarnokságába torkollik.” (Uo. 192. o.)

Ez utóbbi túlzást például a magát népi vagy szocialista demokráciának nevező kommunista rendszer pusztításai nyomán jól ismerjük, és bizonyosodott zsákutcás mivolta. Mivel pedig a főhatalmat a gazdasági-pénzügyi hatalom szeretné maga alá gyűrni, joggal kell félnünk attól, hogy a jelenlegi liberális demokráciák beteljesítik az első túlzást, vagyis hogy a kapitalizmus – az erők rejtett diktatúrája a demokrácia álarca mögött – világméretű zsarnoki arisztokratizmussá fajul, azaz kialakul a kevesek uralma a nagy többség fölött, a gazdagok elnyomó hatalma a szegények fölött.

Mivel semmi okunk a liberalizmus nagymesterének igazságában kételkedni, ezért akármilyen hihetetlen, de minden jel arra mutat, hogy a történelem fintoraként a liberális demokrácia előbb-utóbb fölszámolja a demokráciát. Éppen a Montesquieu által leírt *hatalmi egyensúly hiánya* és az egyre mértéktelenebb, főként gazdasági *egyenlőtlenség* miatt.

„Mit nyerünk a nemesség arisztokratizmusának csökkentésével, ha azt a gazdagok arisztokratizmusával helyettesítjük?” – kérdezte Jean-Paul Marat⁴ már 1790-ben.

Így lesz a liberalizmusból mint a feudalizmus és a zsarnoki állam lebontójából és a demokratikus alapok lerakójából a globálkapitalizmus, illetve az új arisztokrácia hatalmának, sőt egyre nyilvánvalóbb zsarnokságának védelmezője és a további demokratizálódás fékezője.

A történelmi tapasztalat tehát azt mutatja, hogy bármily vallás, nemes eszme, ilyen-olyan ideológiák vagy akár „izmusok” mentén is szervezzük meg a társadalmat, ha nem is rögvést, de előbb-utóbb zsarnokság lesz belőle. Ezen „zsákutcaszabály” alól minden jel szerint a liberalizmus által támogatott kapitalizmus sem lesz kivétel.

A történelmi feladat pedig nem más, mint hogy a Molnár Tamás által leírt autoritást szem előtt tartva és helyesen értelmezve vissza kell térnünk az alapokhoz, a Montesquieu által leírt demokráciához, vagyis „a különböző hatalmak között rendet kell” tennünk, hogy megszabadítsuk a demokráciát a népi, szocialista vagy bármilyen jelző után a *liberális* jelzőtől is.

Ezért égető szükség volna felvilágosodnunk a felvilágosodásról, teológiai választ kellene adnunk a liberalizmus kihívására, vagy ahogy Johann Baptist METZ fogalmaz (2008, 234. o.), olyan „világ felé forduló” teológiát lenne jó kidogoznunk, amely nem riad vissza a „földhözragadt” kritikai funkciótól sem (SZABÓ 2015, 172. o.).

Hivatkozott művek

METZ, Johann Baptist 2008. *Memoria passionis. Veszélyes emlékezet a pluralista társadalomban.* Vigilia, Budapest.

MOLNÁR Tamás 2008. *A modern-kór. Tünetek és ellenszerek.* Kairosz Kiadó, Budapest.

MONTESQUIEU 2000. *A törvények szelleméről.* Osiris-Attraktor, Budapest.

SZABÓ András 2015. *Az áldozattól a pszeudoesztakológiáig. A pénz kulturális szerepeinek teológiai értékelése.* Doktori értekezés. Evangélikus Hittudományi Egyetem Rendszeres Teológiai Tanszék, Budapest.

¹ Charles-Louis de Secondat, La Brède és Montesquieu bárója (1689–1755) francia felvilágosodás kori filozófus, író és gondolkodó. Röviden csak Montesquieu-ként szokták emlegetni.

² A három klasszikus hatalmi ág szétválasztását a felvilágosodás korának elméleteként tartják számon, holott valójában már megtalálható Arisztotelész és Cicero műveiben is.

³ „Míg hatalom van, örök a veszélye, / hogy megőrül, mert örült ül beléje” (Székely János: *Caligula helytartója*).

⁴ Jean-Paul Marat (1743–1793) svájci származású orvos, természet-tudós, filozófus és francia forradalmár.

Nincs alapja a diszkriminációnak

Beszélgetés Kránitz Mihállyal

► **Az emberek a különböző vallásoktól várnak választ az emberi lét rejtélyeire, melyek ma éppúgy, mint régen, a szíve mélyén nyugtalanítják az embert: Mi az ember? Mi az élet értelme és célja? Mi a jó és mi a bűn? Honnan ered a szenvedés és mi a célja? Melyik út vezet az igaz boldogsághoz? Mi a halál, az ítélet és a halál utáni megfizetés? S végül mi az a végső és kimondhatatlan misztérium, amely átöleli létünket, melyből eredünk, s ami felé tartunk? – olvasható a *Nostra aetate* kezdetű II. vatikáni zsinat nyilatkozatában az egyház és a nem keresztény vallások kapcsolatáról. A zsinati dokumentum ötvenöt éve jelent meg. Az évforduló kapcsán üzenetéről, fogadtatásáról és mai aktualitásáról kérdeztük Kránitz Mihályt, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Hittudományi Karának professzorát, az Ut Unum Sint Ökumenikus Intézet elnökét.**

– A *Nostra aetate* dokumentum kezdetben a zsidósággal szerette volna a kereszténység kapcsolatát rendezni. Mennyire volt egyházpolitikailag motivált?

– Az egyházpolitika ezt is érintve halad, de ez inkább teológiai megfontolás volt. Mondják, hogy a II. vatikáni zsinat lelkipásztori zsinat volt. A mai világra tekintett, azon belül is a hit motivációira, azon belül más vallások, így a nagy világvallások is szóba jöttek. Forradalmi zsinat volt, XXIII. János hirdette meg a keresztények egységéért végzett imahét utolsó napján, 1959. január 25-én, az imaoktáva során a Falakon kívüli Szent Pál-bazilikában. Az ökumenikus mozgalomhoz papok, szerzetesek kezdeményezésére csatlakozott a katolikus egyház is. 1910-ben Edinburghban indult el az ökumenikus mozgalom története, ahol még nem vehettek részt a katolikus és ortodox egyházak képviselői, ám a cremonai katolikus püspök, Geremia Bonomelli (†1914) katolikus püspök levelét barátja, Silas McBee mégiscsak felolvasta, amelyet Jn 17,21 szellemében írt. Az ökumenikus mozgalmat korábban figyelemmel kísérte a katolikus egyház, de egyfajta „pánkrisztianizmust” látott benne, azt, hogy összekeverik a dolgokat. Az volt a szemlélet, hogy mi csak maradjunk meg katolikusnak. Az egyházi vezetés tételesen megtiltotta, hogy egyházi személyek részt vegyenek ökumenikus eseményekben. Ezzel párhuzamosan katolikus mozgalmak is voltak, például a harmincas években bencés szerzetesek ortodoxokkal alakítottak közösséget a belgiumi Chevtogne-ban. 1921 és 1925 között a brüsszeli érsek, Désiré Mercier (†1926) katolikus–anglikán megbeszélést hozott létre. Emellett voltak újító teológusprofesszorok

is, mint Congar vagy Lubac. Őket partvonalra helyezték, mert a *Nouvelle théologie*-t követték. XXIII. János pápa az egyházi diplomáciában volt tevékeny (1881–1963), útjai során azonban találkozott több világvallással is, és megnyílt a protestánsok felé. XII. Piusz halála után (1958. október 9.) a konklávé őt választotta meg a katolikus egyház élére.

– *Nagy karakterbeli különbség van a két pápa között?*

– Igen, többféle karakterbeli különbség volt; viccesen mondom, XII. Piusz egy aszkéta alkat volt, XXIII. János pedig egy kövér ember, és mondják, hogy „minden kövér ember jó ember”, mert rászorul a másikra, lassan tud menni, és kedves mindenkihez stb. Roncalli pápa is így érdemelte ki a „jó János pápa” elnevezést. XII. Piusz tehát a hivatalt, a jogot tartotta szem előtt, XXIII. János pedig inkább az emberek között élt, jovialis beállítottságú volt, szeretett viccelődni. A világban, az egyházi diplomáciában szerzett tapasztalataiból is adódóan megérelődött benne, mint mondta – a gondolat a Szentlélektől jött –, hogy zsinatot hirdessen meg, amikor az imahét végén a Szent Pál-bazilikában kijelentette, hogy egy római szinódust hív össze saját egyházmegyéje megújítására, és összehív egy zsinatot is. Ettől a pillanattól kezdve azok a teológusok, akik az ökumené és a világvallások felé nyitottak voltak, teret nyertek. A pápának volt egy közvetlen munkatársa, Augustin Bea (1881–1968) német származású jezsuita bíboros, akit a pápa megbízott a kényes kérdések kezelésével. A Vatikán elhatározta, hogy ez a zsinat nem zárt zsinat lesz, amelyen csak katolikusok vesznek részt, hanem hivatalos megfigyelők is, férfi és női szerzetesek, világiak, sőt nem katolikusok is. Amikor azonban a pápa meghirdette a zsinatot, még senki nem tudta, hogy az miről fog szólni. Mindenki csak azt érezte, hogy a 20. században volt két világégés, és maga az egyház is keresi a helyét a modern világban. Szándék volt arra, hogy próbáljunk meg párbeszédet folytatni a világgal, ne pedig mellette vagy fölötté élni, és ez volt az az alapérv, amely megérelme a pápának azt a meggyőződését, hogy nemcsak a bíborosoknak kell kitalálni a tematikát, hanem küldjenek kérdőíveket az egyházmegyébe, egyetemekre, szerzetesi központokba is, és ők javasoljanak témákat, hogy miről is szövegezzon a zsinat. Így jött össze hetvenkét terület, és ezeket csoportosították. Így került elő a zsidósággal való kapcsolattartás is. Egész korán világossá vált, hogy nem elég a zsidósággal foglalkozni, hanem a többi világvallással is kellene, mert ők is léteznek. Minden második vatikáni zsinati dokumentumnak van egy genezise, egy lefolytatása, egy eljárása, megjelenése, változtatások, eljárások, kiegészítések sokasága, tehát mire a pápa a végső szöveget aláírta, az beletelt akár két-három évbe is.

– A *Nostra aetate* nyilatkozat nagyon szépen leírja, hogy mi ezeknek a vallásoknak az értéke, de a teológia Isten és ember kapcsolatáról beszél, és központi témája a megigazulás. Hogy tekint a II. vatikáni zsinat a – bár az „úton járó”, de – nem keresztény emberekre?

– Pozitívan tekint, jó szándékkal. Volt azonban egy sajnálatos kijelentése és magyarázata az egyháznak. Karthágói Ciprián (†258) leveléből vették, ez az *extra Ecclesiam nulla salus* mondás, vagyis, hogy az egyházon kívül nincsen üdvösség. De ezt félreértették. A 3. században még nem beszélhetünk vallásközi párbeszédéről, az egyház azokban az évszázadokban született, és a keresztényüldözések között élt. Voltak, akik nem vállalták a vértanúságot: a bálványok előtt kellett áldozatot bemutatni, és a gazdagabb, tehetősebb emberek megvették az áldozatot igazoló papírt, amely felért egy hittagadással. Ők voltak a *lapsi* (elesettek – a szerk.). Nekik ír Ciprián, hogy jöjjenek vissza, bánják meg bűneiket, és tartozzanak az egyházhoz, ne éljenek azon kívül. A középkorban ez a vélemény szélsőségesé vált.

– De a 20. században volt egy Karl Rahner nevű teológus, aki megfogalmazza az anonim kereszténység tanát. Ön hogy tekint rá, valamint a zsinat szellemisége hogy viszonyul ehhez?

– Nem érdemes skatulyázni, hiszen a zsinatra a püspökök meg voltak hívva, és voltak szakértőik, peritusok, az érdemi munkát ők végezték. Ratzinger is ilyen peritus volt, a kölni érseknek, Josef Fringsnek (†1978) volt a teológiai szakértője. A nagy beszédek ők készítették el egy háttér munka során, a püspök csak felolvasta, akit szépen megtapsoltak, de ez általában így működik. A zsinat a vallási érzelmeket értékelte pozitívan, tehát azt, hogy az ember *homo naturaliter religiosus*, vagyis hogy az ember természeténél fogva vallásos lény. Az ember az Istené, de hogy ki hol él, vagy ki hova születik, milyen vallásba, arról senki nem tehet. A prozelitizmus rég idejé múlt dolog lett, ebben a rövid dokumentumban ki is fejeződött: ugyan két lapon elfér, de óriási visszhangja és súlya van, hogy az ember valójában Istent keresi. És megemlíti a nagy világvallásokat, így természetesen a zsidóságot is. Ciprián kijelentése módosult, ezt mára úgy értelmezik, hogy az egyház valamilyen szinten hozzátartozik az üdvösséghez, attól nem lehet elszakítani. Szent Ágoston gondolata az, hogy Krisztus nem gondolható el az egyház nélkül. Tehát katolikus szempontból a *totus Christus*, vagyis a teljes Krisztus mindig Krisztus és az egyház. A *Lumen gentium*ban, az egyházzal szóló hittani rendelkezésben ezt a tételt úgy értelmezik, hogy az egyház szükséges az üdvösséghez, viszont nem úgy, hogy aki nem tagja az egyháznak, az szükségszerűen elkárhozik. Szükséges az egyház, mert az egyház hirdeti az evangéliumot, ő beszél Krisztusról, a szentségek is ott vannak, tehát nem a levegőből jut el az evangélium az emberekhez, hanem ténylegesen létezik egy misszionárius, amely ebben az esetben az egyházat képviseli. De ehhez kellett egy érlelődési folyamat. Egy nagyobb testület lassan mozog, idő, mire el-

jut minden az alsóbb szintekre. Ilyen értelemben „pogányok üdvösségéről” már nem beszélhetünk, hanem vallásközi párbeszédéről, hiszen a dokumentum értelmében valahol mindenki vallásos. Viszont van egy kritérium, és ez az igazság: a kereszténység ennek a tudatában van, és ez nem más, mint Jézus Krisztus. A mi dolgunk az, hogy erről beszéljünk, akár azoknak a vallásoknak is, amelyek a kereszténységnél régebbiek, hiszen egyetlen Megváltó van, és ő üdvözítheti a hindut, a buddhistát is meg minket is. Az más kérdés, hogy eljutott-e az evangéliumi üzenet hozzájuk, mert ha nem jutott el, akkor azok a törvények szabják meg az ő életüket, amelyeket ők örökölték. De alapvetően azáltal, hogy valaki embernek születik, rendelkezik a lelkiismerettel, amely belülről szólítja meg, hogy tedd a jót és kerülj a rosszat. Ez közös minden emberben és így minden vallásban. Ez a kereszténységben érte el csúcspontját, hiszen Jézus Krisztus nem azért jött, hogy eltörölje a törvényt, hanem hogy beteljesítse, és új törvénné tette a szeretet kettős parancsát. Voltaképpen az a döntő, hogy el tudjuk-e juttatni az igazságot, és a kérdés az, hogy akihez nem jut el az üzenet, az üdvözülhet-e, és ha igen, akkor hogyan. Ha valakihez önhibáján kívül nem jutott el az evangélium, akkor nem tehető felelőssé annak el nem fogadásáért. Ezért találta ki Karl Rahner az anonim kereszténység fogalmát, amely nem szerencsés megfogalmazás, hiszen ha nem mondom meg az illetőnek, hogy ő egy anonim keresztény, akkor azzal ő nem tud mit kezdeni. Ha megmondom, akkor mondhatja, hogy „hát, én anonim keresztény vagyok, nekem már nincs is semmi dolgom, nem is kell megkeresztelkednem”. Egyesek szerint inkább anonim hitről kellene beszélni, hiszen minden vallásban van hit, de a hitnek is van fejlődése és letisztulása. Itt jön az a gondolat, nevezetesen a *totus Christus*, az egész Krisztus, hogy senki nem fog elkárhozni, hiszen itt van az egyház, és Krisztustól átvette megbízatását, amelyet csak töredékesen tudott teljesíteni, de a hatása nem áll meg az egyház határainál, hiszen a Szentlélek az egyház lelke, és ő ott fúj, ahol akar. Elképzelhető, hogy a misszionárius még meg sem érkezett, de a bennszülöttnél már megmozdult valami. Az illető, aki az önhibáján kívül nem jutott hozzá a kellő ismerethez, a Szentlélek által üdvözülhet, akár általunk nem is ismert módon. De az egyház mégsem kerülhet meg, mert a Szentlélek az ő lelke. Így nem az ő vallása fogja őt üdvözíteni, hanem Jézus Krisztus.

– 2000-ben Ratzinger kiadta a *Dominus Iesus*st, amelyben a pluralizmus ellen szól. Ez ellentmond a II. vatikáni zsinatnak vagy nem?

– Nem a pluralizmus az egyház útja, az biztos. Az egyháznak van egy vallástéológiája, de belopakodott a pluralizmus, vagyis, hogy az embert a saját vallása üdvözíti, ez volna a tétel. De nincs más üdvözítő, csak Krisztus, ezt ki kell mondani. Vajon ha megszűnik az igehirdetés, akkor mindenki kényelmesen hátradőlhet? Jézus nem ezt hirdette, hanem azt, hogy „Jöjjetek énhozzám mindnyájan”. A mai modern ember hajlik erre, de létezik az igazság szempontja, amely nem

enged minket ebbe az irányba. Mára a kicsinyke jólétben eljutottunk oda, hogy mi élhetjük a kereszténységet, de nem hirdetjük, vagy nem tudjuk hirdetni, azt beteljesíteni, amit a samáriai asszony polgártársai mondtak, hogy már „nem a te szavaidra hiszünk, mert magunk is hallottuk, és most már tudjuk, hogy ő a világ Üdvözítője”. Ez az élmény az utóbbi évtizedekben nagyon lecsökkent. A II. vatikáni zsinat nagyon sok újdonságot hozott, de egyúttal „leült” a misszió, a más vallású emberek misszionálása, ami korábban innen Európából ezrével ontotta a misszionáriusokat. Ma ezt már alig végzi valaki, sőt vannak helyek, ahol templomokat adunk el.

– A zsinaton George Lindbeck és Vajta Vilmos voltak az evangélikus megfigyelők. Hogyan határozta meg a kapcsolatot a katolikus egyház az evangélikussággal?

– Az *Unitatis redintegratio* dokumentum megnyitotta az utat a többi felekezet felé, így az evangélikusság felé is, és kimondta a zsinat, hogy az ökumenikus mozgalom a Szentlélektől van. Ez egy nagyon nagy tétel. A dokumentum elnevezése is erről árulkodik: *Unitatis red-integratio* – újra integrálni, újra egységbe kerülni. Evangélikus testvéreinkkel valóban közelebb, mit ne mondjak, családiasabb a kapcsolat, mint sok más felekezettel. Itt, a zsinaton jött létre az úgynevezett bilaterális kapcsolat, tehát már több mint ötvenéves a katolikus–evangélikus párbeszéd, amelynek egyik gyümölcse a reformáció ötszázadik évfordulója idején megjelenő, *A szembenállástól a közösségig* című kötet. Itt egy új helyzet állt elő, mégpedig az, hogy nem ellenségként, hanem testvérként tekintünk egymásra, és arra kell gondolnunk, hogy a keresztség és az istengyermekség milyen mértékben köt össze bennünket. Keressük az igazságot, és ha valaki keresi, akkor egyre jobban felismeri azt.

– A zsinat nagy lendülettel kezdődött, de közben XXIII. János elhunyt: köszönhető-e ennek a lassulás? A katolikus egyház kívülről egységes, de több irányzata is van. Már említettük a progresszívebb típusú teológusokat, de a másik irányban is volt a szélsőségek képviselője Marcel Lefebvre (†1991) bíboros személyében. Köszönhető-e annak a lassulás, hogy voltak különböző irányzatok? Hogyan lehetett egy olyan utat választani a zsinaton, amely nem megy el egyik szélsőség felé sem?

– A probléma maga az ember: különbözőek vagyunk, és féltékenyek a másokra. „Ha te lettél a főnök, akkor én elmegyek innen, alapítok egy másik közösséget, ott én leszek a főnök.” Tehát maga az ember idézi elő ezeket a különböző hozzáállásokat. A katolikus egyház hatalmas szervezet, mára több mint egymilliárd tagja van, és van egy hierarchia, egy szent rend, amely biztosítja a közösség egységét. Régebben erőteljesek voltak a szankciók: az eltérő ideológiák, vélemények szankcionálása drasztikus volt, elítélések, kiátkozások, kiközösítések, erőszakba forduló számonkérések vagy még korábban halálos ítéletek. De ehhez a kor kontextusát is hozzá kell érteni, amelyben az egyház akkor élt. Ma már embertelennek tartjuk ezeket, és az egyháznak is egy tanulási folyamaton kellett keresztülmennie: Jézus mondta, hogy

én elvezetlek titeket a teljes igazságra, de ez nem egyik pillanatról a másikra történik, hanem ebbe bele kell nőni, és ebben növekedni kell. Ugyanígy van ez az ökumené és a világvallások kapcsolatában. A zsinati dokumentumban az áll, hogy a kegyelmek teljességével a római katolikus egyház rendelkezik, de ez nem jelenti azt, hogy bárkit is kizárna ebből, mondjuk azért, mert hozzánk képest más szinten van. Az evangélikussággal kapcsolatban a szentségek kérdése jelenik meg. Az ortodoxia a mai napig tartja magát a hét szentséghez. Míg az 1054-es egyházszakadás jogi szellemű volt inkább, bár volt egy-két teológiai téma, addig a reformációban tanbeli változás történt. Azt hiszem, ez volt a meghatározóbb. Régebben is voltak, akik kritizálták az egyházat: katarok, albigensek stb. De most volt Assisi Szent Ferenc ünnepe, aki ahelyett, hogy csúnyákat mondott volna a pápára, elkezdett evangéliumi módon élni. Szent Ferenc eljutott III. Honoriusz pápához (†1227) is, akitől megkérdezte: „Élhetek-e az evangélium szerint?” – És akkor a pápa nem mondta azt, hogy nem. És ezzel létrejött a koldulórendek közössége. Épp ezért a katolikus egyházban ezek a színek, azt hiszem, mindig is jelen voltak. És ahogy a családnak is van egy családfője, vannak szülők, nem lehet a szinteket összekeverni, mert más a felelősség, az egyházban is így van. Az ilyen kezdeményezésekben (például koldulórendek) a Szentlélek jeleit igyekezett az egyház felismerni, és ha ez nem a szakadás és a kiválás elemeit hordozta, akkor tudta ezeket integrálni, hogy ne szakadjanak el. Jézus sem fogta vissza az apostolait, sajnós volt köztük egy áruló is, és voltak zelóták is. Vagy ott van Péter, egy vehemens vérmérsékletű ember, de ott volt János is, *ho theologosz*, vagyis „a Teológus”, aki egy mélyebben látó ember volt. A másik szempont pedig az, hogy egy ilyen nagy zsinat határozatainak idő kell, hogy átjárják az egyházat. A zsinat nyitása azonnal érezhető volt, és mivel az ember mindig a kisebb ellenállás felé halad, itt is előfordult félreértés. Voltak olyanok, akik úgy gondolták, hogy nem kell minden szabályt megtartani, egyszerűsítünk bizonyos dolgokat, ők voltak az ún. progresszívek. Nekik az volt az igényük, hogy vegyünk jobban figyelembe a világot, vagy éljünk azokkal a megfogalmazásokkal, amelyekkel a világ él akár a filozófia, a szociológia vagy az erkölcs területén. Gondolhatunk itt a születésszabályozás, abortusz, eutanázia kérdéskörére. Tulajdonképpen a jelenkorban az emberi méltóság őrzője az egyház, egyházak. Ellenhatásként létrejöttek a traditionalisták, akik a mai napig tevékenyek. De már kezdettől, tehát a zsinat első napjától mindkét csoport jelen volt: haladók és hagyományőrök. Ugyanakkor volt egy józan belátás, a többség, akik, ahogy Ferenc pápa mondta, egy szinodális utat jártak be. Olyan utat, amely arról szól, hogy beszéljünk a problémákról: és előjöttek a vallások, más felekezetek. Nem mondhatjuk, hogy ők nincsenek, vagy azt, hogy mi vagyunk a tökéletesek, sőt olykor a partnereink szembesítettek a hibáinkkal, és fel tudtuk ismerni, hogy akár a zsinati határozatokat sem tudtuk úgy átültetni a gyakorlatba, ahogyan

azt kellett volna. Sőt inkább lemorzsolódás történt egy darabig. De visszatérve a kérdésre: XXIII. János már meghalt, de ez nem akadályozta a zsinatot. Nem sokkal később már meg is választották VI. Pált, aki pedig rendszerezőbb karakter volt. Sokan mondják, hogy XXIII. János nem tudta volna végigvinni egyedül a zsinatot. Azt ki kellett találni, de aztán „kellett” egy szisztematikus ember, aki rendszerezte a tanítást, ehhez kellett VI. Pál, meg olyan teológusok, mint például Joseph Ratzinger, aki bár fiatal volt, de már akkor zseniális teológus volt. Több másik nagy teológussal együtt ők még a régi rendszerben lettek pappá, tehát a változásokat ők is előidéztek, és az újba „belenőttek”. Mi már ezeket a változásokat örököltük; lehet, hogy mi száz évvel ezelőtt nem is tudtunk volna leülni egymással szemben. Eljutni egy egységes képre ezzel kapcsolatban nagyon nehéz, ahogy Pál írja: „...újra a születés fájdalmait szenvedem értetek, amíg Krisztus ki nem alakul bennetek.” (Gal 4,19) Tehát vajúdás az, amíg a zsinat üzenete elér mindenkit, és ki nem tisztul a kép. Vannak ilyen szélsőségek, de ez az ember sajátja, és nem mindenki jut el azonnal arra a belátásra, hogy haladni is kell, jóllehet a hagyomány is fontos. De ne csináljunk múzeumot az egyházból azzal, hogy semmin sem változtatunk.

– Említett egy vajúdási folyamatot. Most az látszik, hogy a katolikus egyház is egy vajúdási folyamaton megy át teológiailag. Az egyházat korábban meghatározó tomizmust vagy neotomizmust váltja le éppen egy másik irányzat.

– Ma már nem a tomizmus határozza meg a katolikus gondolkodást. Amúgy is, az izmusokkal mint olyannal mindig vigyázni kell, ezek mindig ideológiák. Amiben Ferenc pápa felnőtt, az a neoskolasztika. Amiben Rahner és Balthasar

felnőtt, az a neotomizmus. Tehát ők abból tudtak kilépni, továbbfejlődni. Skolasztikába, ami igazolási helyekkel igyekezett megítélni valaminek az igazságtartalmát: mit mondott erről az Ószövetség, az Újszövetség, az egyházatyák stb. Kevés volt ennyit tudni, de az ember és az ember sorsa sokkal bővebb és gazdagabb, mint hogy ilyen „mondásokba” össze lehetne sűríteni az életét. Hiszen Jézus is három évig együtt vándorolt a tanítványokkal, és alkalmi események váltották ki a különféle kijelentéseket. Ő ott volt az emberek között, tudta, hogy mikor kell visszavonulni, mikor kell előtérbe kerülni, de ez az élet. Jézusnak a stílusát kell követnünk, hiszen mégis ő az Isten Fia. Ez a mi hitünk, az élet így halad szépen. Aki karriert akar, az megteheti, de nem hiszem, hogy ez volna a krisztusi út. És Jézus sem ebbe az irányba mutat, hanem a kereszt felé, és itt Luthernél a kereszt teológiájával különösen párhuzamot vonhatunk. Egyszóval nagyon forradalmi volt ez a zsinat, és megértésének még az első lépésénél tartunk. Kicsit több mint ötven éve volt, még kell idő, hogy mélységében is fel tudjuk dolgozni. Gondoljunk arra, hogy éppen az év elején, februárban írt alá Ferenc pápa egy közös dokumentumot Abu-Dhabiban egy vallásközi találkozón a kairói Al-Azhar egyetem főmuftijával az emberi testvériségről. És hadd idézzek evangélikus barátaimtól, legfőképpen megboldogult idősebb Hafenscher Károlytól, aki atyai jó barátom volt: ő mondta, hogy amikor a pápát kérdezik hit dolgában, akkor ő úgy érzi, hogy az egész kereszténység nevében beszél. És ezt ő el tudja fogadni, mert a hit és az evangélium fontos. A teológia másik terület, arról lehet vitatkozni, de a pápa nyilvános kijelentései a keresztény életéről elfogadhatóak.

Az interjút készítette: Tiborcz Dániel

Valóságértelmezés

■ OROSZ GÁBOR VIKTOR

KÖRTNER, Ulrich H. J.: *Dogmatik*. Evangelische Verlagsanstalt, Leipzig, 2018. (Lehrwerk Evangelische Theologie 5.)

Ulrich H. J. Körtnernek, a Bécsi Egyetem Protestáns Teológiai Fakultása rendszeres professzorának dogmatikájával veszi kezdetét az Evangelische Verlagsanstalt gondozásában a tízkötetesre tervezett protestáns teológiai tankönyvsorozat, amelyből évente két kötet megjelenése várható 2018 és 2022 között. A tankönyvsorozat a protestáns teológia és a valástudomány főbb területeit öleli fel. A sorozat célja, hogy a teológiai hallgatók számára vizsgákhoz szükséges átfogó és alapvető ismereteket nyújtson, valamint a gyakorló lelkészek jövőbeli egyházi és/vagy tanítási munkáját, továbbképzését

támogassa. Egy ilyen tankönyvre már régóta szükség volt, jegyzi meg Ingolf U. DALFERTH (2018),¹ mert a korábbi, hasonló céllal készült forrásművek jó része idejétmúlt, ezért a sorozat első része kitölti ezt az érzékeny rést a német protestáns teológiai szakirodalomban. Az egyes kötetek tartalmáért az adott szerző felelős, ugyanakkor a sorozat szerkesztői elkötelezettek amellyel, hogy a szerzők látásmódjának teológiai sokszínűsége ellenére világos képet nyújtsanak a kortárs protestáns teológia hagyományos és aktuális kérdéseiről, a hallgatók számára naprakész teológiai iránymutatást nyújt-

¹ A recenzió elkészítéséhez az alábbi ismertetést vettem figyelembe: DALFERTH 2018.

K Ö N Y V R E C E N Z I Ó ◀

va tanulmányaik sikeres elvégzéséhez, valamint későbbi hit-
teles szakmai tevékenységükhöz, szolgálatukhoz. Minden-
nek alaphangját és a kötetnek az olvasó számára kellemes
légkörét a következő idézetben megfogalmazott gondolatok
adják: „A teológia a valóságnak nem semleges, távolságtar-
tó leírását nyújtja, hanem a valóság szótériológiai elemzé-
sét. A szótériológia az üdvösségről szóló tanítás. A valóság
szótériológiai értelmezése ugyanezt a valóságot megváltásra
szorultságának aspektusából mutatja be. A keresztény teoló-
giában azonban ez a bemutatás a megváltás és az üdvösség
bibliai igazolt előfeltételei alapján történik.” (8. o.) Hiszen
a teológia kiindulópontja nem az üdvösség keresése vagy a
megváltás utáni vágyakozás, hanem a Jézus Krisztusban
megjelent üdvösség konkrét valósága.

Az első fejezet (*A keresztény dogmatika mint a valóság
szótériológiai értelmezése*) felvázolja a könyv koncepcióját,
tárgyalja a dogmatika feladatát és felépítését, tisztázza fo-
galmát, megvilágítja terminológiáját és mindazt, ami a dog-
matikát tudományos szempontból érthetővé teszi. Rövid, de
alapos áttekintést nyújt a teológiatörténet jelentős dogma-
tikusainak műveiről (Órigenész, Augustinus, Damaszkuszi
János, Petrus Lombardus, Aquinói Tamás, Luther, Melanch-
thon, Calvin, az óprotestáns dogmatikák, Schleiermacher,
Ritschl, Barth, Tillich, Ebeling és Pannenberg).

Ezt követően a dogmatika helyét a teológia tudomány-
területén belül határozza meg a szerző, és a keresztény dog-
matikát egyrészt a vallások teológiájának, másrészt a teoló-
gia és a filozófia konfliktusának összefüggésében is elhe-
lyezi. A világosan felépített következtetések alap gondolata a
páli keresztéről szóló beszéd (1Kor 1,18), amely a valóság szó-
tériológiai értelmezésének rövid foglalata, mert benne sű-
rösödik össze a Názáreti Jézus halálának univerzális jelen-
tősége. „Krisztus által legyőzött az Isten és az ember kö-
zött a bűn miatt meglévő mélyesges ellenségeskedés.” (23.
o.) Joggal hangsúlyozza Körtner, hogy a megbékélés Pálnál
nemcsak „az egyén lelki üdvösségére” irányul, hanem „tár-
sadalmi és kozmikus dimenziója is van”, tehát a kozmikus
békére irányul (uo.). Ebből is következik, hogy a kötet állí-
tásai újból és újból érintik az etika és kozmológia kérdéseit.

A dogmatikának nincs teológiát megelőző kiindulópont-
ja, ezért az elejétől fogva szótériológiai szempontból kerül-
nek tárgyalásra az egyes kérdések, még akkor is, ha ennek
a perspektívának az érvényesítése mindig eltérően van fel-
építve. Körtner módszeresen fejezi ki szándékát azáltal is,
hogy a materiális dogmatikai részben – lazán kapcsolódva
Schleiermacherhez és Ebelinghez –, a következő négy feje-
zet felépítésének szerkezetét a következő fogalmak adják:
Isten (teológia), világ (kozmológia) és ember (antropológia).

A 2. fejezet (*A valóság felismerése*) az ember, Isten és a vi-
lág hármasság gondolat körében fejti ki a valóság keresztény értel-
mezésének kérdéseit. A hit fogalma alatt először az emberről
esik szó. Ezt követi az Istenről szóló rész: a hit az Isten igéjéből
származó hit üzenetén alapul. Végül a világ a téma, ezzel az

„ember és a világ valóságának kinyilatkoztatása” bontakozik
ki a kinyilatkoztatás fogalmának segítségével (178. o.). A tel-
jes rész a hit toposzának mentén halad, amely az Isten szava
és kinyilatkoztatása útmutatására épül, és alapos bevezetést
kínál a dogmatika e három alapvető témájának megértésé-
hez (lásd uo.). A *teremtés mint megszólítás* című fejezetben
két lényeges állítás is elhangzik. Az egyik: „Az evangélium
feltárja számunkra azt felismerést, hogy Isten nem csupán
a teremtményeihez, hanem a teremtményei által is beszél.”
(197. o.) Másrészt pedig hangsúlyozza, hogy „Isten önközlése
mindig érzékileg történik, ezért alapvetően minden, amit ő
teremtett, médiuma lehet kinyilatkoztatásának” (uo.). A bib-
liai szövegek is szólnak arról, hogy Isten a teremtés által
szól, így például a 19. zsoltár: „Az egek hirdetik Isten dicsősé-
gét, kezének munkájáról beszél a menny. Nappal a nappalnak
adja át e szót, éjjel az éjjelnek adja tudtul. Nincs szó, és nincs
beszéd, hangjuk sem hallatszik, mégis eljut hangjuk az egész
földre, szavuk a világ végéig.”

A 3. fejezet (*Az Isten által teremtett valóság*) az alábbi al-
fejezetekre van felosztva: Isten, ember és a világ. Az első rész-
ben az istenkérdést fejtegeti a szerző, mégpedig a Szenthá-
romság perspektívájából, és megállapítja: „A modern kor
szekuláris feltételei között az Istenről való beszéd lehetősége
nem az egyszer és mindenkorra megfogalmazott, Istenre vo-
natkozó kérdéstől függ, hanem Isten kinyilatkoztatásának a
Bibliában tanúsított emlékezetétől.” (208. o.) A következő lé-
pésben az emberrel foglalkozik mint Isten teremtményével az
állatok és növények mint társteremtmények kapcsolatában.
Más kortárs tendenciákkal ellentétben Körtner hangsúlyozza,
hogy „helyénvaló, ha méltóságot tulajdonítunk a nem emberi
élőlényeknek. De meg kell különböztetni azt az emberi méltó-
ságtól.” (299. o.) Végül a világot Isten teremtéseként értel-
mezve tárgyalja; a teremtésről szóló tanítás hagyományos té-
máin túl a teológia és a természettudományok kapcsolata, az
evolúció témaköre és a teodicea problémáját is szóba hozza.
A szerző kiemeli: „Csoda ott történik, ahol a természet tör-
vényszerűségei, de a sors és az esetlegesség tapasztalatai is a
tapasztalatok üdvözítő láncolataivá válnak. Csoda ott törté-
nik, ahol a sorsot Isten vezetéseként, a világot pedig terem-
tésekként ismerik fel.” (330. o.) Ennek a résznek a teljes egésze
Luther első hitágazatának magyarázatát követi, és a terem-
tés témáját a megigazulás horizontján bontja ki (331–332. o.).

A 4. fejezet (*A megváltásra szoruló valóság*) érvelésének
iránya az ember felől a világon át Isten felé tart. Első lépés-
ként az embert a bűn összefüggéseiben tematizálja a szer-
ző, ezután a bűnről szóló tanítás rövid, de átfogó bemuta-
tása következik. A második lépés kozmológiai hangsúlyok-
kal folytatódik, kifejtve a világ vonatkozásában a gonosz és a
rossz fogalmát. A szenvedés és a szenvedés tapasztalatai tö-
mören – a keresztény feltámadás megvallásának horizont-
ján – kerülnek bemutatásra: „A keresztény meggyőződés
szerint a feltámadásba vetett hit megragadja Jézus halála-
nak valódi jelentőségét, amelyből minden más szenvedés új

fényben jelenik meg.” (370. o.) Ez adja a keresztény hit sajátosságát: „A kereszténység különlegessége abban van, hogy egy ember szenvedése áll a középpontjában, aki az üdvösségnek forrását jeleníti meg, amelyből a többi ember erőt meríthet saját szenvedésének elhordozásához, és egyúttal motivációt az idegen szenvedés enyhítésére. A keresztény hit minden emberi szenvedést Jézus keresztje felől értelmez.” (Uo.)

A szerző utolsó lépésként Isten igazságosságának kérdését, a teodicea problémakörét tárgyalja. Hogyan lehet összekapcsolni az „Isten igazságosságába vetett hitet a szenvedés, a gonoszság és a nyilvánvaló igazságtalanság valóságával a világban”? (380. k.) Körtner válasza az utolsó ítéletbe vetett hitre összpontosít. A *Heidelbergi káté* 52. kérdéséhez kapcsolódva ezt nem a félelem, hanem a végső igazságosság reményének szimbóluma határozza meg (404–405. o.): „Miféle vigasztalásod van abból, hogy Krisztus eljön ítélni élőket és holtakat? Az, hogy minden háborúságom és üldöztetésem közepette fölemelt fővel várom a mennyből azt a bírót, aki azelőtt értem Isten ítélőszéke előtt állt, és rólam minden kárhozhatást elvett; hogy ő minden ellenségét, akik nekem is ellenségeim, örök kárhozatra veti, engem pedig az ő többi választottaival együtt a mennyei örömbé és dicsőségbe önmagához átvizs.”

Végül az 5. fejezet (*A megváltás valósága*) Isten valósága felől elindulva és az ember helyzetének meghatározásán át a világgal kapcsolatos gondolatait fogalmazza meg. Így az első részben Isten Jézus Krisztusban való cselekvését tárgyalja. Nemcsak a krisztológiát, hanem a pneumatológiát is kifejti. A második lépésben tömör szotériológiát kínál, amelyben az ember megújulása mint a bűnös megigazulása kerül szóba. A befejező részben a megváltás eszközeinek, a Szentírásnak és a szentségtannak a kifejtése következik, majd az egyháztant a Szentlélekben való közösség alapelve alapján (uo.) és végül az eszkatológiát mint „a világ megújulásának és beteljesedésének keresztény tanítását” tárgyalja a szerző (604. o.). Ezt helyesen a keresztény remény kifejeződéseként értelmezi. Körtner számára ez az eszkatológiai kibontakozása a reménység képi nyelvezetének „a nyelvviskolája a lehetőségeink értelmezésének, amelyet az eljövendő Istenbe vetett hit bennünk ébreszt” (622. o.). Az emberek cselekedetei és szenvedései, valamint a többi teremtmény reménységre találnak Isten örök szeretetében (638–639. o.). Ugyanakkor „a feltámadásba vetett hit nem más, mint Isten keresztény fogalmának formája, amely szerint Isten lényegében szeretet”, és ennek a hitnek „egzisztenciális jelentése” az a „bizonyosság, amint Pál írja a Rómaiakhoz írott levélben, hogy Isten szeretetétől még a halál sem választhat el” (642. o.).

A szerző a keresztény dogmatika harmonikus áttekintését nyújtja, amely következetesen a keresztény hitvallások alapján a reformáció megigazulástanára kihegyezve a reformátori tradíciókon tájékozódik. Az evangélikus és a református teológiai örökség ugyanolyan mértékben kerül szóba, egyértelműen utalva Schleiermacher mindkét hagyományban fellelhető és ezáltal összekötő szerepére, amelynek kifejezője Kört-

ner egységes dogmatikája. Ez nemcsak az Istenről, a világról és az emberről szóló fejezetek megoszlásában nyilvánul meg, hanem az Isten attribútumainak tárgyalásában is, amelyeket nem összefüggően tár az olvasó elé, hanem az egyes részekhez rendelve, vagy azon a helyen, ahol a Szentírásról szóló tanítást tárgyalja. A témák klasszikus bemutatását ugyanakkor az újkori dogmatikák formájában kínálja fel. Az elejétől fogva teológiai szempontok vezetnek, és nem a filozófia felől – látszólag homályos módon – alapozza meg mondanivalóját. A filozófiai teológia, amely radikális kérdésségből indul ki (Weischedel, lásd 103–106. o.), képes a Biblia Istenének vitatottságát kidolgozni, de nem képes alapvető hitbizonyosságok kidolgozására (uo.). Tankönyv lévén a kérdések kifejtése mindvégig a bevezetés szintjén mozog: megnevezi a problémákat és felvázolja a lehetséges válaszokat, de ezek alapos kifejtését nem teszi lehetővé a tankönyv koncepciója.

Körtner dogmatikája információkat nyújt, és megadja a saját tájékozódás lehetőségét. A történelmi háttérrel röviden tekint át, és napjaink diszkuszióját elsősorban a német nyelvtérre koncentrálni vázolja. A meghatározó gondolatokat az egyes részekben kiemelt tézisek foglalják össze, és ez azt eredményezi, hogy a kötet elméleti tartópilléreiként jelennek meg. Ez egyaránt segít az olvasásban és a tanulásban. Mindez vonatkozik a továbbsegítő bibliográfia megadására is, amelylyel minden egyes fejezet kiegészül. A könyv egyértelműen oktatási célokat szolgál, és alapos áttekintést nyújt a dogmatika tematikus tartalmáról. Bárkinek, aki meg akarja ismerni az evangélikus dogmatika jelenlegi helyzetét, hasznára válik a könyv elolvasása vagy egyes fejezeteinek fellelőzése.

A bemutatott mű és a már ugyancsak megjelent *Ökumenikus egyházismeret* című kötet mellett a teljes sorozat előreláthatólag a következő munkákat fogja tartalmazni: 2019-ben jelenik meg az *Etika* (Rochus Leonhardt) és a *Valláspedagógia* (Michael Domsgen), 2020-ban a *Gyakorlati teológia* (Isolde Karle) és a *Vallás- és interkulturális teológia* (Henning Wrogemann), 2021-ben az *Ószövetség* (Beate Ego) és az *Egyháztörténet 2.* kötete, *A késő középkortól napjainkig* (Wolf-Friedrich Schäufele), majd 2022-ben az *Újszövetség* (Christof Landmesser) és az *Egyháztörténet 1.* kötete: *Az óegyháztól a középkorig* (Katharina Greschat).

Körtner dogmatikája is bizonyítja, hogy nem az egyes tudományágak és azok problematikus területeinek történelmi és átfogó bemutatásáról esik tehát szó a sorozat kötetében, hanem az alapismeretek didaktikájának alapos átgondolásával valósul meg bemutatásuk. A sorozat első kötete, a *Dogmatika* áttekinthető és lényegre törő módon mutatja be a nemritkán komplexnek mutató ismerethalmazt, amely egyértelműen tükrözi a szerző sokéves oktatói tapasztalatát.

Hivatkozott mű

DALFERTH, Ingolf U. 2018. Körtner, Ulrich H. J.: Dogmatik. *Theologische Literaturzeitung*, 6. sz. 666–670. o.

Emlékezés Halasi László evangélikus lelkész szolgálatára

1955–2019

■ LUPTÁK GYÖRGY

Sokkolta a gyász hír mind a hartai evangélikusok, mind az evangélikus lelkészek közösségét: szinte felfoghatatlan gyorsasággal ragadta el a halálos kór Halasi Lászlót, a Hartai Evangélikus Egyházközség lelkészét. Rövid, de súlyos betegséget követően 2019. október 17-én, Isten akaratában megnyugodva adta át lelkét Teremtőjének.

Halasi László 1955. október 30-án született Szegeden, Halasi Ferenc és Szilágyi Erzsébet második gyermekeként.

Iskolai tanulmányait az egykori szegedi gyakorló általános iskolában kezdte, közép fokú tanulmányait pedig ugyancsak Szegeden, a Vasútgépészeti Technikumban végezte. Tanulmányait követően előbb Szegeden, majd Békéscsabán dolgozott a MÁV alkalmazásában üzemgazdászként, összesen tizenegy éven át.

1978. február 18-án fogadtak egymásnak örök hűséget Házi Elvirával a békéscsaba-erzsébethelyi evangélikus templomban. Házasságukat Isten két gyermek születésével áldotta meg.

1985-ben kapott elhívást a lelkészi szolgálatra, ekkor kezdte meg teológiai tanulmányait az Evangélikus Teológiai Akadémián. Nehéz utat választott, mert teológiai tanulmányait harmincéves fejjel úgy kezdte meg a nappali tagozaton, hogy közben családjáról is gondoskodnia kellett. Felesége azonban vállalta a szűkösebb évek nehézségeit férje álmának beteljesülése érdekében. 1990. szeptember 1-jén szentelte lelkésszé dr. Harmati Béla püspök. Lelkészi szolgálatát Medgyesegyházán kezdte meg, majd öt év után Hartán folytatta, ahol összesen huszonnégy évet szolgált lelkészként.

Halasi László egyéniségével, stílusával különleges színfoltja volt egyházunknak. Eredendően katolikusnak keresztelték. Vonzódását a katolikus egyházhoz, annak hagyományaihoz sohasem rejtette véka alá. Legjobb barátja is a korábbi hartai plébános volt, akivel testvéri kapcsolatot ápolt.

Emiatt is volt, hogy hamar egyházunk liturgikai megújulási törekvései mellé állt, sőt maga is próbálkozott a régi-új liturgia hartai bevezetésével. Erős hangjának köszönhetően sohasem volt szüksége hangerősítő berendezésre.

A gyülekezettel és a presbitériummal együtt jó gazdája volt a gyülekezet javainak, erről tanúskodnak a parkosított környezetben álló épületek, a templom, a gyülekezeti ház és a parókia. Rendezett körülményeket hagyott maga után.

A beadandó feladatokat mindig elsőként teljesítette. Így halála előtt három héttel(!) még elkészítette a gyülekezeti munkatervet, átadta az egyházmegyei építési-felújítási keretből kapott támogatás elszámolását is. És beadta a nyugdíjazási kérelmét... Mondogatta, szeretne már unokázni, igazi nagyapa lenni.

Kiváló és széles körű kapcsolatokat ápolt Hartán az önkormányzattal és a különböző társadalmi szervezetekkel. Minden évben Isten áldását közvetítette nyár elején, a motoros szezon kezdetén a környékbeli motorosoknak, akik temetésén hangos motorzúgással búcsúztak tőle.

A Duna partján élt, szerette a Dunát. Amikor kiment a Dunára, elnézte a széles, nagy vízfolyást, gondolataiban meg sem állt egészen a tengerig. A véges ember vágyódása, hogy egykor feloldódjon a végtelen Istenben, a Mindenségben...

A Bács-Kiskun Egyházmegye lelkészi karának a tagja volt. Novemberben előadást kellett volna tartania, már készült is rá. Gyors távozása megállította mindnyájunkat. Igen, mi, lelkészek sokszor állunk meg koporsó mellett, hozzászoktunk a gyászhoz (amit megszokni viszont soha nem lehet). Most viszont a Teremtő arra emlékeztetett bennünket: a lelkész élete is egyszer véget ér. És nem tudjuk, mikor kell az ítélő Úr elé állni, hogy szolgálatunkat mérlegre tegye...

Igehirdetés Halasi László temetésén^{*}

Mt 6,33

■ KONDOR PÉTER

„De keressétek először az ő országát és igazságát, és ezek is mind ráadásul megadatnak nektek.” (Mt 6,33)

Keresztény gyülekezet! Szeretett testvéreim! Lacival legutóbb augusztusban találkoztunk. Tudtuk, elmúlt a nyár. Kezdődik megint a munkaév, kezdődik előlről minden, amihez már olyan nagyon hozzászoktunk és amit már olyan sokszor csináltunk. A szolgálatok sora, istentiszteletek, áhítatok, bibliaórák, látogatás, hivatali órák, hittanórák, keresztlők, konfirmációi előkészítők, esküvők, temetések, búcsúzás. Mert valami nagy, szakadatlan körforgás az egész élet, munka és pihenés, nappal és éjszaka, ébrenlét és álomban lét, derű és szomorúság, bekapcsolódás és kikapcsolódás, és így tovább. Tudtuk, hogy egyszer csak megszakad ez a körforgás. De augusztusban, amikor legutóbb együtt voltunk az évkezdő kerületi lelkészkonferencián – mert Laci mindig örömmel jött a konferenciákra, az LMK-ülésekre, mert szerette a szolgatársi közösséget, és így volt velünk augusztusban is –, akkor még nem is sejtettük, hogy mi vár ránk, hogy Lacitól kell elbúcsúznunk néhány hét múlva.

Mi értelme volt egyáltalán az egésznek? Ezt kérdezik sokan a hirtelen elmúlás láttán: az egész földi életünknek mi értelme? Ez a kérdés előbb-utóbb minden ember gondolataiban felmerül. Természetes is, mert ha jól meggondoljuk, nem is olyan hosszú ám az emberi élet. Ha jó magasan vesszük, körülbelül nyolcvan esztendő. És mennyi ebből az, amit úgy igazán megélünk? A gyermekévek úgy tűnnek tova, mint az álom. Csak akkor eszmélünk fel rájuk, amikor már túl is vagyunk rajtuk, amikor már elmúltak. Azután jön egy szakmának a kitanulása, a házasságkötés boldog pillanata, és egy ideig úgy érezzük, hogy igen, most kezdődik majd az igazi élet! Amiért érdemes egyáltalán élni, amiért érdemes az embernek az ambícióját beleadni.

Lacit az Úr mindezzel megajándékozta, és Elvirával kötött házasságkötésük ígéje az, amit most kérésükre felolvastam nektek. De az Úr Lacit még tovább vezette. Elhívta az ő szolgálatába. És ő vállalta az elhívást, felnőtt férfiként a nappali tagozatos egyetemi, teológiai tanulmányokat. És a teológián fáradhatatlanul lelkesített bennünket is, a fiatalabbakat.

Megértette Jézus szavát, aki egy különleges célt tűzött elé is, amikor azt mondta: keressétek először Isten orszá-

gát és annak igazságát, és a többi dolgok majd ráadásként megadatnak nektek. Megértette, hogy akkor fogunk minden hétköznapi munkánkhoz a helyes oldalról, ha az Isten oldaláról fogunk hozzá, ha az Isten oldaláról ragadjuk meg. Tehát Jézus az egész emberi életet mintegy beleágyazza egy másik világrendbe, az Isten országának a világrendjébe. Beleállítja az Isten világtervének a nagy összefüggésébe.

Amint egy szó akkor van a helyén, ha belesimul az egész mondat összefüggésébe, abba a gondolatba, amit az a mondat ki akar fejezni, valahogy ilyenformán van a mi emberi életünk is. Minden emberi élet kifejez valamit, mond valamit, mint egy szó, amely fölhangzik, és azután elhal. Lehet az hosszú vagy rövid szó, bátorító, vigasztaló vagy intő szó, mindegy; értelme akkor van, ha a helyén van, és hogyha olyasmit fejezünk ki vele, ami része egy nagyobb gondolatnak, egy nagyobb egésznek. Ha azután elhal is az a szó, megmarad az értelme a mondatban. Mert az ember élete is elhal. De ha beleilleszkedett egy nagyobb összefüggésbe, egy nagyobb gondolatmenetbe, akkor megvan az értelme, és meg is marad.

Isten gondolata, terve nem egyéb, mint amit Jézus így nevez: az Isten országa. De így is lehetne mondani: Isten szerető uralmának a kiterjesztése. Nem akarom részletesen fejtegetni, hogy mi is az Isten országa. Egyszerűen szeretnék a mi szolgatársunk ravatala mellett, az ő akaratá szerinti emlékeztetni benneteket arra, amit Jézus így mondott: „Elközelített hozzátok az Isten országa”, és ezzel önmagára mutatott. Nézz Jézusra: őbenne jött el és őbenne vált láthatóvá a számunkra! Hol van az Isten országa? Ott, ahol Jézus. És te akkor vagy benn az Isten országában, hogyha a te szívedben ott van Jézus mint megváltó Istened, tanítómestered és életednek legfőbb Ura. Tehát keressétek először Istennek országát és annak igazságát. Az legyen tehát a legfőbb gondom és a legelső törekvésem, hogy az egész életem, minden testi és lelki vonatkozásaival együtt, minél jobban Jézusnak az uralma és hatása alá rendeződjek, hogy így azután Jézus lelkülete, az ő szeretete, jósága, türelme, derűje, békessége, átsugározhasson a szavaimon és a cselekedeteimen keresztül más emberek felé. Tehát ebben a gondolatmenetben mindkettőn hangsúly van, azon is, hogy én kerüljek minél teljesebben Jézus hatása alá, és azon is, hogy Jézus hatása áradhasson minél teljesebben általam mások felé. Mert Isten ezt az embervilágot akarja megváltani, és az ő országát mindenkire ki akarja terjeszteni. Ez az ő megváltó gondolata, ez az ő nagy világterve,

* Elhangzott Hartán 2019. október 26-án.

és ebbe a magasabb rendű összefüggésbe akarja Jézus beállítani minden ember életét.

Tehát nem csak azért élünk, hogy szorgalmas vagy kevésbé szorgalmas munkával megoldjuk valahogy a „mit együnk, mit igyunk, vagy mivel ruházkodjunk?” kérdésének gondjait, vagy hogy fölneveljük a gyermekeinket, vagy esetleg vegyünk egy autót, vagy berendezzünk egy öröklakást. Mindennek annyi értelme van, amennyit közben megvalósítottunk magunkban vagy magunk körül az Isten országából, annak igazságából, tehát annak a hatásából, áldásaiból. Vagyis az az értelme az életünknek, hogy Isten mondja el rajta keresztül azt, amit ő akar elmondani.

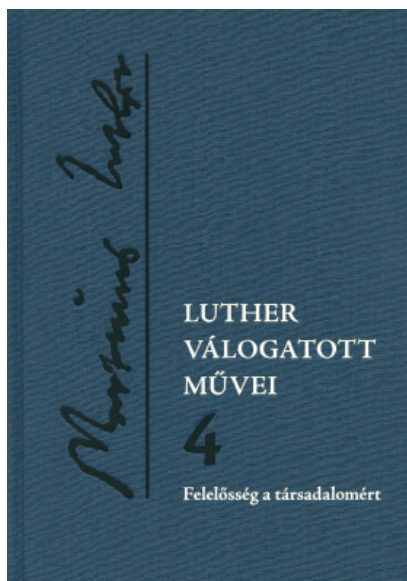
Így állt mellettetek Halasi László Isten szolgájaként, hirdette számotokra az evangéliumot, Isten megbocsátó, újat kezdő szeretetének jó hírét. Kísérte családjaitokat örömben és bánatban, kacagásban és sírásban. Része volt az életeknek, a település életének.

Tudott szeretni, megbocsátani, mert ő is ebből a kegyelemből élt. Huszonkilenc év lelkészi szolgálatából – öt év medgyesegyházi szolgálat után – huszonnégy évet élhetett itt, Hartán közöttetek. Isten megajándékozta őt szerető hitvessel, akivel több mint négy évtized megpróbált szeretete fűzi össze. Megajándékozta két gyermekkel, akiket szeretetben felneveltek, és veletek örülhetett unokái érkezésének, növekedésének. Megajándékozta szerető testvérrel, rokonsággal, barátokkal, testvérekkel.

Ő pedig mindig hordozta önmagán a másikkal oda-forduló krisztusi szeretetet.

Mert aki így keresi az Isten országát, az nem is ér rá más dolgokon keseregni és töprengeni, mert azt fogja tapasztalni, hogy azok mind maguktól megoldódnak a számára. A „mit együnk, mit igyunk, és mivel ruházkodjunk?” problémájára azt mondja Jézus: azok mind megadatnak néktek. Az élet gondjai, amelyekre annyi energiát pazarolunk el, szépen elrendeződnek, mert Isten gondoskodik mindenről. Gondoskodik az ételről, a kenyérről, az erőről, a megélhetésről. Ezek azok, amelyek megadatnak, ráadásképpen adatnak annak, aki az Isten országát keresi és annak igazságát szolgálja. Higgyétek el, testvérek, csak így lehet igazán élni, csak így érdemes egyáltalán élni, és így lehet békességben meghalni! Egy ilyen életnek a végén lehet azt mondani, hogy érdemes volt. Érdemes volt szolgálni, tanítani, dolgozni, szenvedni, sírni, kacagni, minden érdemes volt, mert mindennek megvolt az értelme. Mert az egész beleilleszkedett egy nagyobb egészbe, az Isten országának a szolgálatába. Az az élet, amelyik Jézus uralma alá rendeződik, sohasem téved útvesztőbe, értelmetlenségekbe és hiabavalóságokba. Az ilyen élet Jézus oltalma és vezetése alatt halad tovább a biztos örökévalóság felé.

Az örök élet honvágya beteljesült, Laci, Halasi László szolgatársunk hazament. Ámen.

Luther válogatott művei 4.

Felelősség a társadalomért

Szerkesztette: Csepregi Zoltán
Luther Kiadó, Budapest, 2019.

A *Felelősség a társadalomért* című kötetbe azok a Luther-művek kerültek, amelyek inkább csak az utóbbi ötven évben kerültek az olvasói érdeklődés homlokterébe.

Az itt közölt huszonnégy mű fő témái a világi hatalom és az engedelmesség vagy ellenállás kérdése, a lázadás és a háború, a török fenyegetés, a közerkölcs, a közoktatás, az uzsora, továbbá olyan vallási kisebbségek, mint az újrakeresztelők, a spiritualisták és a zsidók. Visszatérően idézett közmondások és szállóigék: „Aki visszaüt, nincs igaza annak.” Hasonlóan: „Senki sem lehet a maga bírója.”

A 4. kötet anyagának kisebb része volt eddig hozzáférhető magyar fordításban. Igyekeztünk kötetünk tartalmának teljes magyar nyelvű hatástörténetét feltérképezni, minden korábbi magyarítást kézbe venni, illetve az e műveket feldolgozó hazai szakirodalmat hiánytalanul feltárni.

Vízkereszt ünnepe után 2. vasárnap

► Jn 4,31–38

Igehirdetési előkészítő

„Kenyér-kereset” és Krisztus-követés

A vasárnap jellege

Vízkereszt ünnepéhez kapcsolódik Jézus megkeresztelésének, a kánai menyegzőnek és a napkeleti bölcseknek az ünnepe is.

A vízkereszt utáni vasárnapok a Krisztusban megjelent Istent állítják a középpontba (epifánia), és ezt bontják ki vasárnapról vasárnapra. Krisztus úgy jelenik meg előttünk, mint a világ világossága, a megdicsőült Úr.

Az oltárterítő színe a vízkereszt utáni vasárnapokon zöld, amely a növekedésre, a növekvő vetésre és az életre utal. A vízkereszt utáni második vasárnap témája: Jézus Krisztusban látható Isten akarata (HAFENSCHER 2010, 336. o.).

A textus környezete

A textus a „samáriai misszió” témakörébe tartozik exegetikai szempontból, így a Jn 4,1–30, valamint a Jn 4,39–42 igeversek együttes értelmezése elengedhetetlen az igazságszólás megértéséhez.

Míg a tanítványaival allegorikus formában beszél Jézus a misszióról, addig az asszony esetében ténylegesen megtörténik, míg végül az asszony a kútnál „erőre kapva” maga is misszióba fog, hirdeti a városban Jézust.

A samáriai asszonnyal történő beszélgetést megelőzően azt olvassuk, hogy „Jézus az úttól elfáradva leült a forrásnál” (Jn 4,1–6). A párbeszédet követően az asszony a városba szalad, a merítőedényt is otthagyva. Jézus tanítványai

eközben térnek vissza a városból az étellel. A tanítványokkal folytatott beszélgetés több ponton hasonlít a samáriai asszonnyal folytatott párbeszédre: „...materiális kép egy életszükségletről, szimbolikus értelem, annak félreértése, hogyan szerezhető meg” (BOLYKI 2001, 138. o.).

A perikópa megértése

Az eledel

Jézus nem kér az ételből, mivel az táplálja, hogy annak akaratát teljesítse, aki elküldte őt. Bolyki kiemeli, hogy a munka (ἔργον) egyes számban áll, szemben az elvégzendő feladatokkal (lásd uo.). Így ezt az egész életműre kell értenünk, amelyen valaki élete végig munkálkodik. A kimerültség és fárasztó út után azonban nem a friss víz és nem az étel ad új erőt Jézus számára, hanem az Atya akaratának cselekvése, az emberi élet megváltoztatása, megváltása (az ő munkája, szolgálata). „Jézus be akar számolni tanítványainak öröméről, amelyet az »apostoli« munkában, vagyis abban a tevékenységben tapasztalt, amelynek végzésére hozzá hasonlóan tanítványai is küldetést kaptak. Miközben fáradtan beszélgetett az asszonnyal, az Atya üdvözítő akaratára gondolt, amelyet neki kell kinyilatkoztatnia és teljességre vinnie. Ez a gondolat erősítette és táplálta őt belülről. Egy számára erőt adó étkezés képének segítségével mondja el tanítványainak a fárasztó »lelkipásztorkodás« feletti örömét, amelyet az Atya iránti engedelmességben végez.” (SCHWANK 2001)

Isten akaratának elvégzése mint lelki eledel jelenik meg, amelynek elvégzése (magunkhoz vétele) miatt jelentéktelenné válik minden más. Más szempontból ez nem magától értődő, hanem nekünk magunknak kell a sorrendet megszabnunk az életünkben: először Isten akaratát kell teljesítenünk elhívásunk szerint. Kálvin így magyarázza: „Nem vesztegeti az időt az étkezéssel, s valóban észszerűtlen lenne, hogy mikor az asszony

a vödret hátrahagyva elrohant az embereket odahívni, Krisztus kisebb buzgóságot mutasson. Röviden, ha célként tűzzük magunk elé, hogy ne vesztegezzük el az életben adódó lehetőségeket magának az életnek a javára, nem lesz nehéz megőrizni a helyes középutat, mert aki élete fő céljaként tűzi ki maga elé az Úr szolgálatát, melytől még a közvetlen életveszélyben sem szabad elfordulnunk, természetesen többre értékeli majd azt, mint az evést vagy az ivást.” (KÁLVIN 2011, 1: 87. o.)

Vetés és aratás

Jézus szavai szerint még van négy hónap az aratásig, a mezők azonban fehérek az aratásra. Palesztinában januárban vetnek, és négy hónappal később aratnak (SCHWANK 2001). Itt egy látszólagos ellentmondással találjuk magunkat szemben. Különböző értelmezéseket találunk azzal kapcsolatban, hogy milyen hónapban is mondhatta ezt Jézus. Januárban? (A fehér mezők a samáriaiakat jelképezik.) Schwank szerint április vagy május hónap lehetett, amikor valóban fehérek a mezők, és ez a samáriaiak megkezdett misszióját jelképezi (lásd uo.). Bolyki ezzel szemben feleslegesnek találja az idő pontos kiszámítását, mivel a vetés-aratás mintegy rejtett módon, mégis elválaszthatatlanul összefügg Jézus szavaiban, ahogy a samáriai asszony életének megváltozása már előrevetíti a samáriai nép misszióját. „Bultmann azt emeli ki, hogy az igehirdetés, a kijelentésadás munkájában nincs »majd«, hanem mindig csak döntő jelen van.” (BOLYKI 2001, 139. o.)

KÁLVIN elsősorban a törvény alatt élőket és a prófétákat tartja a vetőknek, Jézust és az apostoli megbízással missziót folytatókat pedig aratóknak (2011, 1: 88. o.). Schwank szerint a mindenkori egyház missziójáról van szó. Adott esetben Jézus kezdi meg a missziót Samáriában, amelyet az apostoloknak, illetve az egyháznak kell majd folytatni ott, és más pogány területeken. Bolyki is erre utal, amikor felhívja a figyelmet arra, hogy a „fárad” kifejezés Jézusra vonatkozóan jelenik meg a szövegben korábban („...*mások fáradoztak érte, ti pedig az ő munkájukba álltatok be*”; vö. BOLYKI 2001, 138. o.).

Az aratás a végső dolgokat, az ítéletet is jelképezi az egyházban. Meglepő, hogy Jézus itt mégis örömteli módon beszél erről az időről.

A perikópa megértése

Hasonlóan a Magvető példázatához (Mt 13,1–23) az Atya veti el a magokat, míg az aratás munkáját Jézus végzi el. Ennek egyik első gyümölcse a samáriai asszony. És ez maga a bér, a fizetség is egyben a munkáért: az öröm, hogy most már ő is hisz. (És ezt követően már az asszony is végzi ezt a munkát, ő is hirdette Jézust a városban.) Ez a gyümölcs, a folyamat a munkás öröme is egyben.

Az engedelmisségre való utalás (Jézus étele az engedelmisség), a megkísértés történetére emlékeztet (Mt 4,3–4), amikor Jézus arra utal, hogy Isten Igéje táplálja az embert (uo.).

Az igehirdetés vázlatja

Jézus vendégségben

Az elsős hittankönyv egyik leckéjének címe *Vendégségben Jézusnál*. A templomban vagyunk. Jézus önmagához hív. Itt viszont a tanítványok szeretnék megvendégetni Jézust, és „*kérik, hogy egyen*”. Ahogy egy jó vendégségben szokás. Kedvességből, figyelmességből, mivel ő a szeretett Mesterük, ételt hoznak neki. Fáradt és kimerült volt, amikor otthagyták, Jézus mégis visszautasítja az ételt. Hogy lehet hát Jézust megvendégetni? Miért nem jó így? Mire van neki szüksége, mi az ő akarata? (Talán ezt a kérdést kevesebbszer tesszük fel, s ha mégis, nem mindig figyelünk eléggé a válaszra.)

Mire vagyok éhes?

A kérdésre, hogy „Mire vagyok éhes?”, a választ általában egy étterem étlapján keressük. Szívesen böngésszük a napi menüket. Talán még házhozzállítást is kérünk. Olykor még a gyorsétterem is beleférhet. Bármi jöhet, amit az ember megkíván, amire éppen éhes. Különös volt a samáriai asszony és Jézus találkozása a kútnál: mindketten szomjasan és fáradtan értek oda, és végül talán egyikük sem ivott. Az asszony a korsót otthagya rohant el, Jézus még a tanítványok ételéből sem kért. Mire voltak éhesek, mire szomjaztak igazán?

Mi mire szomjazunk, mire éhezünk, és mivel próbálunk jóllakni, szomjunkat oltani? Ők víz és étel nélkül is jóllaktak mindketten. Jézus az Atyának való engedelmisség örömétől, az asszony a Krisztusra találás örömétől, amit másokkal is megosztott. Igazi örömet és teljességet adott, hogy betöltötték feladatukat, az Atya akaratát.

Az aratás öröme

Végre beérik a munka gyümölcse. Meglátjuk mindazt, amiért annyit fáradoztunk. Mint a gyermek az évszárón. Vagy mint a fizetés napján a jó munkás. Az élet kiszámítható részéhez tartozik, hogy a munkának mindig egyenes arányú gyümölcse van. Vagy mégsem?

Vajon mekkora hit kell ahhoz, hogy elhiggyük: ha magot ültetünk el, abból végül aratni fogunk? Hiszen nem mi végezzük a növekedés munkáját. Mekkora hit kell ahhoz, hogy merjük szórniz az ige magvait, és higgyük: termést fog hozni? Mekkora hit kell ahhoz, hogy meglássuk, mikor nem mi szórtuk a magvakat, hogy más munkája ez, ám mi aratunk? És vajon tudunk-e együtt örülni mindannyian: akár aratunk, akár vetünk? Hiszen mi is az Atya akaratát teljesíthetjük.

További javaslatok az istentisztelethez

Lekció

A lekción Jn 2,1–11 (a kánai menyegző története). Jézus első csodája arról tesz tanúbizonyságot, hogy megjelent Krisztusban Isten dicsősége. Jézus a történetben vendégségben van, és gon-

doskodik a testi ételről azáltal, hogy csodát tesz. Így közösséget vállal az emberrel emberségében (ilyen módon is, mint a menyegző mulatsága). A textusban szinte ennek komplementere található: Krisztus nem veszi magához az ételt, mert teljesen eltölti az Atya akaratának való engedelmesség feletti öröm. Egy másik szempontból azonban „kettős szintként” értelmezhető mindkét történet: „...a víz borrá változtatása azt jelenti, hogy a régi szövetség helyet ad az újnak. [...] A Jézus életének ideje alatt megtörtént eseményeket átszínezik a későbbi, a János közösségének idejében történt események. Ebben a fejezetben a víz az örök életet szimbolizálja, amelyet az igazság lelke ad, ez a teológiai kettős szint. Másrészt a samáriai asszonnyal való találkozás át- meg átszövődik a későbbi, a feltámadást követő samáriaiakra vonatkozó utalásokkal.”¹

Ének
EÉ 400

Illusztráció

VERS

Reményik Sándor: *Szeretnék szeretni*

Szeretnék szeretni.
Mert nem szeretek mélyen, igazán,
halálos, nagy ragaszkodással
senkit talán.
Szomorú ez, mert annyian szeretnek
jobban, mint őket én,
s több könnyük volna engemet siratni,
mint nekem, ha őket elveszíteném.

Szétszóródtam, – ők nagyon sokan vannak,
én egyedül vagyok.
Ölelni őket száz kar kellene,
és én a semmiségbe karolok.
Hiányzik valami:
szívem központ-teremtő ereje.
Nekem nem középpontom senki se.

Vándorolok egy szívtől másikig,
s vissza megint,
s mondom magamban: szeretnék szeretni, –
de rév nem int.
Én azt hiszem, hogy volt egy örök Arc,
s az mint a köd elfoszlott százfele.
Én azt hiszem, hogy volt egy Szerelem,
elporlott, s tele lett a föld vele.

¹ FLANAGAN 1992. <http://mek.niif.hu/00100/00188/html/4janos.htm#2,1-4,42%20I.%20Epiz%C3%B3d:%20C3%9Aj%20kezdetek>.

Én azt hiszem, hogy volt egy Meteor,
nekem hullt le, – de csillagtörmelék,
sok arcon meg-megcsillan egy jele,
de nem az egész, – s én megyek odébb.
Én azt hiszem, hogy volt valaki Egy,
s az Egyből itt a földön lett a sok, –
sok-sok szívből tevődik össze Egy,
szívtől szívig azért barangolok.

Felhasznált irodalom

- BOLYKI János 2001. *Igaz tanúvallomás*. Osiris Kiadó, Budapest.
FLANAGAN, Neal M. 1992. *Evangelium Szent János szerint és a jánosi levelek*. Bencés Kiadó, Pannonhalma – Korda Kiadó, Kecskemét. (Szegedi Bibliakommentár, Újszövetség 4.)
HAFENSCHER Károly 2010. *Liturgia. A keresztény istentisztelet protestáns megközelítésben, ökumenikus szellemben*. Luther Kiadó – Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem, Budapest.
KÁLVIN János 2011. *János apostol evangéliumának magyarázata*. 1. köt. Kálvin Kiadó, Budapest.
SCHWANK, Benedict 2001. *János*. Agapé, Budapest.

■ SINKÓ-SZABÓ LILLA

Vízkereszt ünnepe után 3. vasárnap

▶ Mt 4,23–25

Igehirdetési előkészítő

Határtalanul?

A vasárnap jellege

A vízkereszt ünnepe utáni vasárnapok közös jellemzője, hogy a karácsonyi ünnepkört követően mindegyikük Jézus Krisztus dicsőségét hirdeti. Érdemes felidéznünk, hogy az egyházi ünnepek kialakulásának idején, amikor az egyházi esztendő Krisztus feltámadásának ünnepével kezdődött, a vízkereszt utáni időszak volt az egyházi esztendő vége. Így lett ezen időszak vasárnapjainak sajátos üzenete, fókuszja Krisztus dicsőségének és hatalmának kihangsúlyozása.

A vízkereszt utáni harmadik vasárnap a Megváltó dicsőségét mutatja meg hatalmában, kötelező lekciónk (Róm 12,17–21) is ezt az üzenetet hangsúlyozza (JÁNOSSY 1944).

Amit a textusról tudni kell

Az a környezet, amelyben Máté evangélista él és tevékenykedik, zsidó eredetű keresztény világ. De amikor 4,23 szerint Jézus „az ő zsinagógáikban” beszél, az már a máti közösségnek az Őszövetség mellett megmaradó zsidóságtól való eltávolodását is jelzi.

Máté úgy szerkesztette meg a szöveget, hogy Jézus beszédei öt nagy „könyvre” osztják az evangéliumot. Mind-egyik könyv egy elbeszélő és egy tanítói részből áll. Az elbeszélői rész a nyilvános működésnek azokat az eseményeit és mozzanatait idézi fel, amelyek igazolhatják a rá következő tanításokat. A 4,23-ban és 9,35-ben („Jézus bejárta a városokat és a falvakat mind, tanított a zsinagógáikban, hirdette a mennyek országának evangéliumát, gyógyított mindenféle betegséget és erőtlenséget”) szinte azonos formában ismétlődő mondat egyetlen részbe tömöríti a Hegyi beszédet és Jézus csodatevői tevékenységét, hogy bemutatassa a szavaiban és tetteiben hatalmas Messiást.

Máté evangélistánál Jézus megismerése és tanításának elfogadása (4,17–7,29) haladás azon az úton, amelyet üdvösségünk elérése érdekében Isten mutatott számunkra. Földi életében bizonyítékát adta jóságának, könyörületességének és a megkülönböztetés nélküli, még az ellenségre is kiterjedő szeretetének. Az evangélium által mi, keresztények felszólítást kapunk, hogy Jézus „rendkívüliségét” saját életünk normájává és szabályává tegyük (SPINETOLI 1998).

Jézus messiási munkájának súlypontjait, irányvonalait jelöli meg Máté evangélista igeszakaszunkban: „tanított, hirdette, gyógyított”. A következő szakaszokban e rövid bevezető – messiási program – bővebb kifejtését olvashatjuk: a „mennyek országának evangéliumát” Jézus a Hegyi beszédben fejt ki (hirdette), míg a 8. és 9. fejezetek a „messiási cselekedetek” sorozatát rögzítik (gyógyított). Jézus lakhelye ebben az időben Kapernaumban volt (4,10), ám a 24–25. versekben olvasható felsorolással Máté azt szeretné érzékelteni, hogy Jézus tanítása és cselekedetei hogyan mozgatták meg az egész zsidóságot (KARNER 1935).

Jézus kilép názáreti magányából, és arra buzdítja szolgálatra elhívott tanítványait, hogy ők is hasonlóképpen cselekedjenek: szűkebb világukat elhagyva tágabb körben legyenek embertársaik szolgálatára. Az evangélium szerzőjének misszió iránti elkötelezettsége nyilvánvalóvá válik; fontos Máté számára, hogy elsősorban zsidó olvasói elköteleződjenek Jézus ügye iránt, és elfogadják őt Megváltó-jukként (SPINETOLI 1998).

Textusunkat a jelenben értelmezve felvetődik a kérdés nemcsak az igehirdető, hanem minden bizonnyal az igehallgató számára is: mi a helyzet napjainkban? Ma is megmozgatja a „mennyek országának evangéliuma” szűkebb és tágabb környezetünket? Észrevesszük, tudatosítjuk magunkban a Feltámadott megannyi csodáját, amelyeknek tanúi lehetünk mi magunk is? A karácsonyi ünnepkör fénye még beragyogja vasárnapunkat, és e fényességben alkalmunk, lehetőségünk nyílik egyfajta őszinte önvizsgálatra. Szinte tálcán kínálja magát a kérdés: megérint-e a textusban Máté által rögzített messiási program? Ha igen, milyen érzéseket, gondolatokat vált ki belőlem? Ha nem, akkor vajon mi lehet ennek az oka?

A Jézus korabeli közkeletű teológia a betegséget a bűnnel, az isteni rend és harmónia megbomlásával hozta össz-

szefüggésbe. Jézus sokféle betegséget gyógyító tevékenységének bemutatása egyértelmű dokumentálása annak, hogy Jézus személyében olyan valaki jelent meg Izrael fiai között, aki képes helyreállítani az Isten szándéka szerint való rendet, *képes eltörölni a bűnöket*.

Igehirdetési vázlat

Határtalanul, saját határaink közé zárva

Időbe telt, míg úgy tudtam egy határátkelőhöz érkezni, hogy gyomromat nem rántotta görcsbe a zsigerekig ható szorongás, attól tartva, hogy valami miatt nem fognak kiengedni az országból. Gyerekeim nem ismerik (de jó!) ezt az érzést, számukra természetes, hogy észrevétlenül, megállás nélkül lépünk át országhatárokat. Pár kattintás, és a világ legeldugottabb szegletében történő események is valós időben követhetőek. Anyagiak kérdése, és 24 óra alatt bárhová el lehet jutni a Földön... Szó szerint egy globális falu lakói lettünk, megszűntek a határok, összement a világ. Minden adott, hogy a határok nélküli világ minden lehetőségét élvezzük, és mégis: e határok nélküli világban egyre több a magányos ember. Mintha nem tudnánk mit kezdeni a szabadsággal, én-börtönünkben tartjuk fogva magunkat, egyre kevésbé vágyva a másik ember társaságára, közelségére.

Határátkelés

Megszűntek a határok, összement a világ – ez igaz. Másrészt talán soha nem volt még ennyire távol egyik ember a másiktól, az ember saját magától, az ember Istentől. Amikor Jézus Isten országáról beszélt, megmozdultak az emberek. Először csak a közelben lévők. Halászok, vámszedők, földművesek – egyszerű, hétköznapi emberek lépnek át saját hétköznapi életük keretein Jézus hívására (lásd Mt 4,18–22).

Nem kellett sok időnek eltelnie, és ahogyan Jézus járja a vidéket, egyre többen és többen sereglenek oda hozzá, mert hallani akarták a saját fülükkel azt, ahogyan az Atyáról beszélt. Talán több napon keresztül utaztak, vállalva az utazás minden gyötrelmét és veszedelmét. És mégis, nem ez volt a legnehezebb. Zsidók voltak, a Tóra mindenek felett való volt számukra. Istenhitük, kegyességük, az, ahogyan az Írást értelmezték, évezredes hagyományokra, sziklaszilárd alapokra építkezett. „Mindent lehet” világunkban fel sem tudjuk fogni, milyen bátorság kellett kilépni a tradíciók és dogmák kerítésén kívülre, oda, ahol az igazi szabadság van: Jézus mellé.

A fizikai távolság legyőzése, a szándék, hogy „odamegyek, ahol ő van”, már erős elhatározást feltételez, mégsem ez a legnehezebb lépés. A legnehezebb csatát önmagamban kell megvívnom önmagammal. El kell fogadnom azt, hogy ha úgy döntök, hogy mellette maradok, akkor életem hátralévő részében minden más lesz. Nem a külső, fizikai határok legyőzése az igazi kihívás – napjainkban számunkra voltaképpen ez nem akadály –, hanem belső korlátaink

és kerítéseink, falaink átlépése jelent igazi nehézséget. Jézus ugyanis egyértelműen kimozdít komfortzónámból, hiába ismételtetem magamnak, hogy „berendeztem én már a világot”¹.

Talán annak a felismerése a legnehezebb, hogy nem vagyok Jézus mellett. Hogy határ van közöttünk, és ezt a határt nekem kell átlépnem. Vagy hagynom, hogy ő lépje át határait, de ebbe is bele kell egyeznem, ez is az én döntésem – nem tolakszik az életembe kéretlenül, hívatlanul.

Miért? Örök érvényű kérdése ez minden embernek, legyen akár Jézus korabeli tízvárosi zsidó vagy napjaink útke-resője. Miért követnék valakit, átlépve határait, lebontva kinnal-keservvel felépített és őrzött falaimat, amelyek mögül biztonságban szemlélhetem mindazt, ami kívül van? Máté arra törekszik, hogy olvasói számára egyértelművé tegye: Jézus nem egy a sok vándortanító közül, hanem minden bizonnyal a megígért Messiás, akiről az Írás tanúskodik.

Kortársaink, igehallgatóink számára a textus üzenetét talán úgy tudjuk értelmezhetővé tenni, ha érthetően és egyszerű szavakkal elmondjuk, miért lenne érdemes átlépni saját határainkon túl oda, ahol Jézus van. (Aki már meghozta ezt a döntést, szintén megszólítva érezheti magát, utalhatunk a naponkénti megtérés korántsem egyszerű küzdelmeire.)

Túl a határon. . .

Azért sereglettek Jézushoz az emberek Máté tudósítása szerint, mert meg akartak gyógyulni (meg akartak szabadulni bűneiktől), és hallani akarták a mennyek országának evangéliumát, azaz tudni akartak mindent az örök életről. A kérdés az, hogy ez a „mozgatórugó” képes-e ma is megmozgatni valakit, aki hall arról a lehetőségről, hogy saját határain átlépve Jézussal új életet kezdhet. Olyat, amely már itt, e földön elkezdődik, és folytatódik az örökévalóságban. Olyat, amely képes újjászülni az embert, legyen mégoly vén. A határon túl Jézus egy olyan életre hív, amely nem görnyed és nem szenved a múlt mázsás vétkeinek súlya alatt.

Hogy mi vár túl a határon, csak akkor fogom megtudni, ha átlépem a határt. Jézus azonban nem azt kéri, hogy a biztosat adjam fel a bizonytalanért. Éppen ellenkezőleg, arra próbálja felhívni a figyelmemet, hogy gonddal felépített keritésem, falaim semmitől sem védenek meg. Lehet, hogy úgy gondolom, „elsétálok én a kerítésig, / nincs azon túl kedves a szememnek”. Biztonságban hiszem magam, és éppen ekkor vagyok a leginkább kiszolgáltatott. A „hit ugrása” a határátlépés paradox, igen: elhagyom a biztosat a bizonytalanért – gondolom –, de mindez pont fordítva igaz.

Túl a határon... Hogy milyen Jézus mellett az élet? Beszélni lehet róla. Tanúskodni lehet és kell is róla. De még-

sem ez az igazi. Élni kell, túllépve saját hatáiraimon, Jézus mellett. Az a felismerés, hogy a szilárdnak hitt világom homokra épült, megrendítő, ugyanakkor felszabadító. Szabad leszek annak átélésére, hogy az a fontos, hogy *ott vagytok*, ahol ő van. Itt is, most is. Ígérete szerint e földi életet követően sem lesz ez másként.

Illusztráció

VERS

Lovasi András: *Rezervátom*

Berendeztem én már a világot,
És kirándulok benne, mint egy bölény,
Akinek azér' van a rezervátom
Mert úgy szeret lakni, ahogy én.

Elsétálok én a kerítésig,
Nincs azon túl kedves a szememnek,
Ha meg lenne, hát biztos, hogy nem olyan,
Amit egy ilyen kis világba beengednek.

Felhasznált irodalom

JÁNOSSY Lajos 1944. *Az egyházi év útmutatása*. Sopron.

KARNER Károly 1935. *Máté evangéliuma*. Keresztyén Igazság, Sopron.

SPINETOLI, Ortensio da 1998. *Máté. Az egyház evangéliuma*. Agapé, Szeged. Web: <http://mek.niif.hu/00100/00181/html/index.htm>. (Megtekintés: 2019. november 15.)

■ SZABÓ SZILÁRD

Vízkereszt ünnepe után utolsó vasárnap

▶ Mk 4,26–29

Igehirdetési előkészítő

Isten szeretett Fia

A vasárnap jellegét meghatározza a két oltár előtti lekió (2Móz 3,1–15; 2Pt 1,16–21), valamint a vasárnap evangéliuma: Mt 17,1–9. Mindhárom ige valami módon az epifánia „csúcsa”, ami méltó lezárása a vízkereszt-i időnek. Párhuzamot szoktak vonni még 2Móz 24-gyel is, valamint az engesztelési ünnepnek azzal a mozzanatával, hogy a főpap egyedül ekkor a Szentek Szentjében kimondja JHVH nevét. Jézus megdicsőülésének története az óegyházi perikóparendben augusztus 6-án szerepel önálló, naptári dátumhoz kötött ünnepet alkotva. Az ortodox, római

¹ Kispál és a Borz: *Rezervátom*, Lovasi András dalszövegrészlete.

katolikus, ókatolikus, anglikán egyházak rendjében ez ma is így van. A reformáció idején került a vízkeresztű idő liturgikus rendjébe. Jóval később került használatba a „vízkereszt utáni utolsó” vasárnap kifejezés, amely tartalmilag azért fontos, mert nem a vasárnapok számának hűsvét idejétől függő alakulása szerint kerül sorra vagy marad el, hanem minden esetben ez kapcsolja a vízkeresztű időt a böjtelőhöz. Az előző vasárnapok üzenete felsorolja, mi minden válik láthatóvá Istenből Jézus Krisztusban, itt pedig záróakkordként maga a megdicsőült Krisztus jelenik meg előttünk.

Magától?

Márk evangéliumának negyedik fejezete példázatok sorát közli laza egymásutánban. Ezek között három mezőgazdasági képet találunk Márknál, amelyek mindegyikének központi motívuma a vetés. Ezen belül textusunk egy példázatpár első tagja, Márk külön anyaga. Máté külön anyaga ehelyett a magvető példázatát követően a búza és a konkoly példázata. Egyes nézetek szerint az utóbbi lehet Márk anyagának folytatása, vagy éppen Márké ennek rövidítése. Ezeknél azonban fontosabb szempont, hogy miként is közelítsünk a példázathoz. Hiszen amennyire nyilvánvaló volt Jézus hallgatósága előtt az abban használt képek értelme, ezáltal Jézus üzenete, annyira magyarázatra szorul, amikor már távol vagyunk attól a szituációtól, ahol az eredetileg elhangzott. Joachim Jeremias ez így fogalmazza meg: „A modern ember átmegegy a szántóföldön, lefelé tekint, és a biológiai fejlődést látja. A Biblia emberei ugyanazon a szántóföldön áthaladva fölfelé tekintenek, és egyik isteni csodát látják a másik után, csupa halálból való föltámadást. [...] ennek az értelme: ugyanezzel a csodákra képes hatalommal tudja Isten a legnyomorúságosabb kezdetből, Jézus legszegényesebb tanítványi csapatából, a semmiből királyi uralmát felnöveszteni.” (Jeremias Mk 4,30–32-höz in: VOIGT 1986) Ugyanő kontrasztpéldázatnak nevezi többek között ezt a példázatot, ahogy a magvető vagy a mustármag és a kovász példázatát is. Itt a kontrasztot az jelenti, hogy ami a példázat képi elemeit illeti, a kezdő- és végstádium a hangsúlyos, nem pedig az, ami a kettő között van. Mégis attól él a példázat, hogy éppen ebben a képi formában nem ábrázolható köztes időben történik a növekedés (lásd 1Kor 3,6). Ha az aratás itt Isten eszkatologikus cselekvésének állóképe volna, akkor aki a növekedést adja, és aki betakarít, ugyanaz lenne, vagyis Isten. A kontraszt azonban éppen azért olyan fontos, mert arra a nem ábrázolt „köztesre” utal, amiben Isten elrejtett cselekvése történik. A kis kezdet és a nagy végkifejlet között emberi közreműködés nélkül megvalósul Isten uralma. A vető és az arató sem hozzájárulni nem tud, sem megakadályozni nem tudja azt.

A közöttünk növekvő Ország

Az aratás képe a Szentírásban többféle jelentésárvonalat hordoz, de minden esetben a végidőkhöz, Isten országának eljövételéhez kapcsolódik (Jóel 4,13; Jel 14,15).

Mt 9,37 szerint Isten országa evangéliumának hirdetésére, mint az aratásba küldi Jézus tanítványait. Keresztelő János igehirdetésében a szerű megtisztítása az ítélet képét hozza előnk. Jelen példázatunkban azonban a kontraszt eredményeképpen épp ez az aktív és látványos mozzanat kerül háttérbe, noha az aratás mint mezőgazdasági tevékenység – főképp a gépesítés előtti korban – minden idők egyik legfáradtságosabb munkája volt. Ugyanakkor az „élet” betakarítása történt, aminek megünneplése pozitív ellentéte az előbbi fáradtságnak.

Példázatunk magában hordozza az emberi tevékenységnek ezt a fáradtságos voltát az ige hirdetésének tekintetében is. Míg azonban a magvető példázata az eljövendő Isten országának kilátásait komoly kockázat fényében tünteti fel, addig ez a példázat bizalmat ébreszt Isten erőteljes, hatalommal teli ígéje iránt. Értésünkre akarja adni, mekkora erő rejlik az Isten országát és uralmát hirdető ígében. Az ember közreműködésétől és az emberi viszonylatoktól függetlenül fejt ki hatását, isteni csodaként teljeseedik be. Ez a tanítványok számára egyszersmind vigasz és figyelmeztetés a későbbi igehirdetésre vonatkozóan. Egyetlen földműves sem nézne a föld alá, hogy kihajtott-e már a mag, vagy kezdené húzni a palántát, hogy gyorsabban nőjön. Így növekszik Isten országa tőlünk függetlenül, amint ő akarja: gyorsan vagy éppen lassan. Az aratás képe sem az utolsó ítéletre vonatkozik, sokkal inkább az aratás örömeire kell gondolni, ami mindenképpen boldog beteljesedését hozza.

Dóka Zoltán is többféle értelmezési lehetőségre hívja fel a figyelmet. Kérügmaticus értelmezés: Jézus nyilvánkozatát csak az eszkatonban érthetjük meg teljes valójában. Ekkleziológiai értelmezés: az igehirdetést nem mindenki értette meg és fogadta be. A megoldáshoz azonban a krisztológiai értelmezés vezet: „Márk a példázatok titkát – éppen a tanítványok értetlenségének motívumával – a messiási titok képzetéhez kapcsolja s ezzel krisztológiai összefüggésbe állítja. A példázatok, akárcsak Jézus tanítása és egész műve, csak Jézus halála és feltámadása felől érthetők.” Ezen belül is három súlypont kínálkozik: a földműves *türelmesen* várakozik, a vetés *magától* növekszik, az aratás *biztosan* bekövetkezik. Az első mozzanat, a türelemre intés különösen sokat jelenthetett a Jézus visszatérését közelre váró keresztények számára. A *magától* hangsúlyozását Jézus eredeti szándékaként is valószínűsíthetjük, hiszen sem a farizeusok, sem a zélóták eszközei (törvény, erőszak) nem alkalmasak Isten országa eljövételének kikényszerítésére. A bizonyosságot Márk már az előző példázatban is megerősítette: „...nincs

olyan rejtett dolog, ami napvilágra ne kerülne...” „Nincsenek a csüggedésre! Isten vetése biztosan beérik! Isten maga gondoskodik erről. Nem a mi gondunk! Most még az érés folyamata tart. A vetés és aratás közötti idő. De ha ez letelik, azonnal megkezdődik az aratás, azaz Isten végső ítélete. Addig türelmesen kell várni, mint a földművesnek.” (DÓKA 2005)

Igehirdetési vázlat

Álmodtam egy világot magamnak

Azt gondolom, nemcsak az Edda sajátja ez az életérzés, hanem minden emberé. Hiszen amikor bármihez hozzáfogunk, van már valami tervünk, elképzelésünk, amelyet tudatosan vagy indirekt módon meghatároz a fejünkben élő világkép. Világot álmodik a homokvárat építő kisgyerekek, a lázadó kamasz, a pálya- vagy párválasztó fiatal, a politikai nézetek hangoztatója, az igazságát vagy épp az anyagi előmenetelét kereső, az otthonát berendező, a művész, a tudós, a kertész, a lelkes közösségépítő, és még folytathatnánk a sort. Tulajdonképpen világot álmodtak maguknak Jézus kortársai is, amikor így vagy úgy elképzelték az Isten országát mint hitük jutalmát vagy mint világbirodalmat. Jézus kortársainak szemléletét mélyen meghatározta az Isten országának várása, illetve a törekvés, hogy az ítéletkor megfelelő minősítésben részesüljön a hívő, és méltónak bizonyuljon az örök életre. A „*Mit tegyek, hogy elnyerjem az örök életet?*” kérdés felért egy minőségbiztosítással, életprogrammal. De hogy ez kérdésként fogalmazódik meg, azt jelzi, hogy mégsem ad megnyugtató választ a régen felírt recept, az elfogadott sztereotípiák. Ugyanakkor benne van az igyekezet, hogy az álmot meg kell valósítani. S vajon hova vezet az, ha csupán magunknak álmodunk? S mik is valójában az álmok, vagy kicsit realiztikusabban fogalmazva a tervek, jövőre vonatkozó elképzelések, életcélok? Nem más, mint az élet teljességére való vágyódásunk töredékes megfogalmazásai. Tér és idő keretei közé szorítva, s ami még rosszabb, a bűn ellenszélben teszünk lépéseket ezek elérésére. Vajon mit jelent ma a keresztény vagy akár a nem keresztény ember számára az Isten országa? A látómezőnk, a perspektívánk kitágítását? Bizonytalan jövőkép helyett valami patinásabbat, amin nem fog az idő? Közös életcélt a keresztény közösségek tagjainak? Menedéket, ahová reménység szerint egyszer majd átléphetünk, ha már eleget fáradoztunk?

Jöjjön el a te országod

„Isten országa eljön ugyan önmagától, a mi imádságunk nélkül is, de mi azt kérjük ebben az imádságban, hogy mihozzánk is eljőjön.” (Luther) Isten országát kérjük és ajándékként elfogadjuk. Nem megálmodjuk, meg-

tervezzük, megközelítjük, netán munkáljuk vagy megvalósítjuk. Isten országának jövetele számunkra titok. „Ellenőrizni és áttekinteni a látható világunk folyamatait tudjuk. Amit azonban Jézus a példázattal mondani akar, az nem a világunkhoz tartozó, nem az értelmünkkel nyomom követhető. Isten országa odafentről való. Nem a teremtő erők játékából vagy az emberi történelem fejlődéséből jön létre. Emberi magyarázatok, fogalmak, számítások nem tudják megragadni. Nem lehet azt sem mondani, hogy ahol több a vallásosság, ott nagyobb a realitása, de fordítva sem: ha Isten országa hiányzik a tudatunkból, akkor is nő, mint a vetés. [...] Nem is az egyház számszerű vagy minőségbeli növekedésével lehet azonosítani.” (VOIGT 1986)

Akkor hát maradjon tétlen a keresztény ember vagy maga az egyház? A példázat arra bátorít, hogy nekünk nem *azért* kell tevékenykednünk, *hogy* eljőjön Isten országa, hanem *azért*, mert az biztosan eljön, amint az aratás. Isten országa közöttünk van (Lk 17,21), ugyanakkor mégis eszkatológiai távlatot jelent, hiszen elrejtettségéből egyszer csak, ha eljön az ideje, nyilvánvalóvá válik. Ez Isten terve velünk.

Amíg alszom, vigyázz reám!

Álmodjunk hát tovább? Bonhoeffer azt mondja, Isten gyűlöli az álmodozást, mert az embert büszkévé és követelőzővé teszi, és megakadályozza abban, hogy el tudja fogadni, amit Isten már elkészített.

Ellenben beállhatunk Isten magvetésébe, felfele tekintve, hálával elfogadva a csodát, az új élet születését. S amíg Isten munkálkodik, imádkozhatunk a zsoltárossal: „*Békében fekszem le, és el is alszom, mert csak te adod meg, Uram, hogy biztonságban élhessek!*” (Zsolt 4,9)

További javaslatok az istentisztelethez

Lekció

2Móz 3,1–15; 2Pt 1,16–21

Ének

EÉ 240

Illusztráció

VERS

Dsida Jenő: *Egyszerű vers a kegyelemről*

Csodákat próbáltam:
arannyal, ezüsttel
hívtam a népeket,

jöjjenek énhozzám!
Hiába, hiába,
az arany nem kellett,
az ezüst nem kellett,
nem jöttek énhozzám.

Elmondtam naponta
tíz hegyibeszédet,
gyönyörű szavakat,
igéző szavakat,
hiába, hiába:
egy fül sem fülelte,
egy szív sem szívelte
a hegyibeszédet.

Tüzet is akartam
rakni az erdőben:
nyulacska ne fázzék,
őzike ne fázzék, -
hiába, hiába!
Gyujtófám kilobbant
és a tűz nem akart
gyúlni az erdőben.

...S egyszer csak maguktól
gyűlnek az emberek,
együgyű szavamtól
sírásra fakadnak,
ránéznem alig kell
s a tűz is felszökken, -
az Ur áll mögöttem.

A példázatok mai megértésének problémájához:

A tücsök és a hangya

Felhasznált irodalom

- DÓKA Zoltán 2005. *Márk evangéliuma*. Hévízgyörki Evangélikus Egyházközség, Hévízgyörk.
- FRÁTER Erzsébet 2017. *A Biblia növényei*. Scolar Kiadó, Budapest.
- MAURER, Bernhard 1982. Mk 4,26–29. In: *Meditative Zugänge zu Gottesdienst und Prädigt*. Vanderhoeck & Ruprecht, Göttingen.
- RIENECKER, Fritz 1982. *Das Evangelium des Markus*. Brockhaus Verlag, Wuppertal. (Wuppertaler Studienbibel.)
- VOIGT, Gottfried 1986. *Homiletische Auslegung der Predigttexte*. Reihe III. *Die geliebte Welt*. Vanderhoeck & Ruprecht, Göttingen.
- Krisztus színeváltozása. *Wikipédia*, https://hu.wikipedia.org/wiki/Krisztus_sz%C3%ADnev%C3%A1ltoz%C3%A1sa.

■ LACKNER NÉ PUSKÁS SÁRA

Hetvened vasárnap

► Dán 9,4–19

Igehirdetési előkészítő

Próféciába ágyazott bűnvalló imádság

A vasárnap jellege

Hetveneddal egyfajta megelőlegezett böjti időbe lépünk – így érthető, hogy a bűnbánati hangsúlyú Dániel-imádság áll előttünk textusként. A háromhetes böjtelő történelmi helyzetéhez is illik természetesen mindez: a vandálok fenyegetésére, amikor már ostromgyűrűt vontak Róma köré, a város eddigre már tulajdonképpen pápának minősíthető püspöke három héttel előbbre hozta a böjt kezdetét. A Quadragesima néven induló böjti időszak elé végül így került Quinquagesima, Sexagesima és mostani böjtelőt indító vasárnapunk, Septuagesima (nyugaton már a 6. századtól általánossá vált e három vasárnap). Üzenete lehet számunkra annak is, hogy bár még a farsangi vigalom időszakában vagyunk a világban, az egyház mégis már eközben, párhuzamosan is élénk tárja a bűnbánat fontosságát, hiszen aztán a böjti időszak vezet el minket a megváltás központi eseményéhez, a *Golgotához*. Talán a startpisztoly még nem dördült el a hűvöre irányított böjti futásunkra, de már mindenképp ott gubbasztunk a térdelőrajt-pozícióban.

Amit a textusról tudni kell

Érdeemes az első (vagy legalább a második) verstől felolvasni a textust, de mindenképpen elengedhetetlen elmondani a kiindulást. A folytatást legalább egy utalás erejéig szükséges megemlíteni az apokaliptikus prófécia üdvtörténeti jelentősége miatt.

Megoszlik a kutatók véleménye textusunk szerepéről, eredetéről, szerzőségéről, a fejezet egységéről. Az archaizáló imádság egyesekben szerzőségi kételyeket kelt, mások viszont azzal indokolják, hogy egyszerűen a szerző csak benne élt a Szentírás világában, lásd például Mária, Erzsébet, Zakariás, Simeon szavait. A könyv keletkezési idejét tekintve is eltér a magyarázók véleménye.

Dániel könyvének kétségtelenül legfigyelemreméltebb fejezete a kilencedik, amely tulajdonképpen az egész könyv középpontjának tekinthető. Dániel imádsága jól illeszkedik a fogság utáni zsidó irodalomba, és temérdek hasonlóságot mutat más imádságokkal (Ezsd 9,6–15; Neh 1,5–11; 9,5–37; Zsolt 79) – mindet erős deuteronomista jelleg hatja át. Az imádság váltogatja a közösségi és az egyéni megfogalmazást – aszerint, hogy Izrael népének bűneiről van szó, vagy a népet képviselő közbenjárásról. Nem tud semmiféle érdemre hivatkozni – egyedül Isten irgalmára apellálhat. Mondhatni, tökéletesen reformatori könyörgés! Ott állhat a sorban Ábrahám és Mózes könyörgései mellett (1Móz 18,16–33; 2Móz 32,30–33,23).

Egyszer csak megértette a jeremiási hetven év lényegét (Jer 25,12–13; 29,10; 2Krn 36,21) és így a fogság végének küszöbön állását. Ennek hatására imádságban borult le és vallotta meg népe bűnét: a mózesi írásokban az áldás és átok kettősségét eleveníti fel (3Móz 26,14–46; 5Móz 28), de éppúgy utal a Salamon templomszentelési imádságában foglaltakra is (1Kir 8,33–36). A fogságból visszatérők is hasonló imádságot fogalmaztak meg (Ezsd 9; Neh 9). A történelem mindenható Urához fordul (2,21), aki fogságba vitte engedetlen népét, hogy most hozza el ígéretének beteljesedését. Jézus nem vonta kétségbe a könyvet, határozottan hivatkozott például Dán 9,27 pusztító utálatosságára (Mt 24,15) mint megértendő valóságos eseményre akkor is, ha az „aki olvassa, értse meg” direkt utalása Dánielre már az evangélistáé avagy egy másolóé.

Egymás mellé téve a különböző szerzők eltérő konklúzióit, exegéta legyen a talpán, aki dönteni tud súlyuk, igazságuk tekintetében. Valójában nem is kell dönteni. Még az exegézis területén sem elég ugyanis egyfajta „redukcionista exegézissel” boncolnunk a textust, azaz részeire szedve elemezni a szöveget. Elvégre mindig csak a kanonizált tényleges szöveggel lehet dolgunk, sosem egy elképzelt korábbi szöveggel, egy elképzelt szerzővel (vagy csoporttal). Szükség van hát arra is, hogy megtaláljuk a „holisztikus exegézis” útját, amely a már egészzé állt Szentírásra, a véglegessé összeállt igére tekint, mert az egész több, mint a részek pusztá összege.

A perikópa megértése

Dániel azért könyörög, hogy Isten önmagára (és ígéreteire) tekintettel bocsásson meg – ahogyan Mózes is könyörög és érvel (2Móz 32,12–13). A bűnbocsánat nem egy könnyed

zsákmány, amit egy „bocsánat” elintézhetne. Isten ígéretei ugyanis bűnbánatra kell indítsanak! Úgy van ez, ahogyan Luther is egymástól elválaszthatatlannak látta a törvényt és az evangéliumot – ha valaki Isten ígéből kihagyja a törvényt, hogy csak az evangélium szóljon, akkor az evangélium maga válik törvénné. Hiszen az olcsó kegyelmet nemcsak a törvény, de az evangélium sem hirdeti. Jézus a drága kegyelmet nyújtja, mérhetetlen árat fizetve érte – jóllehet ezután a hit révén már ingyen nyújtja.

Dániel imádsága úgy tekint Istenre, mint aki mindenek felett, a történelem és a nagyhatalmak felett is Úr. A szabadságot már nem a nép megtérésével látja elközelíteni (mivel elismeri, hogy a nép a fogságban sem tért meg), hanem egyedül Isten irgalmára apellál.

Szakaszunknak két kihagyhatatlan verse van. Először is: „*Neked, Uram, igazad van, nekünk pedig szégyenkezniünk kell még ma is.*” (7a) Természetesen a hübriszünket porrá zúzza. De épp itt rejlik az egyetlen esélyünk! Amíg érdemeket tudunk magunknál, addig nem szorulunk rá Isten megváltására, de amint elillant minden érdemünk, kinyílik a kegyelem kapuja. Másodszor: „*Mert nem a magunk igaz tetteiben, hanem a te nagy irgalmadban bízva visszük eléd könyörgéseinket.*” (18b) Fontos vonás, hogy az igaz Dániel magára veszi népe bűnét. Nem lehet őszinte bűnvallás, bűnbánat az, amely csak mások bűnét veszi észre, magát viszont kivonja alóla!

Igehirdetési vázlat

Dániel híres bűnvalló imádsága próféciákba ágyazottan jelenik meg: a próféciákat bizonyára általában is, konkrétan pedig a jeremiási hetven év próféciáját tanulmányozva jut felismerésre, ami aztán arra indítja, hogy az Úrhoz forduljon az esti áldozat idején. Erre válaszul egy újabb próféciát kap Gábiel angyalon keresztül. Ám a bővebb kontextust, a könyv második felét (de akár az egész könyvet) tekintve is igaz, hogy próféciák talajába hullott magként szerepel a könyv tartalmi középpontját alkotó imádság.

A 4. vázlatpont túllép a textuson, és az egész fejezetre tekint. Az első vázlatpontot mindenképp szükségesnek tartom a szakasz helyes értelmezése szempontjából, akár felolvassuk az első három verset, akár nem. Ha valaki önálló vázlatpontot nem is enged át a Gábiel hozta kijelentéseknek, legalább említés szintjén szükséges utalni rá.

Jó kezdés: írastanulmányozás

Most, hogy a fogságban nincs templom, a száműzöttek mégis megtalálták az Istennel való találkozás fő helyét: a szent iratokat, amelyekben Dániel nem holt betűket látott, hanem aktuálisan megszólítóvá váltak számára. Tanuljuk meg Dánieltől a kegyes élet titkát: élj benne a Biblia, különösen is az Újszövetség világában – azaz Jézussal közönségben! Az ige által vele lehet találkozásunk.

Dánielt láttuk már imádkozni, akár a tiltó rendelet ellérére is. Most az írások fölé hajolni látjuk – nyilván ez sem egyedi eset, hanem rendszeres attitűd. Figyelemre méltó, hogy teljes természetességgel szól a fejezet arról, hogy az Írásokat tanulmányozza. Imádságában is jelentős szerepet kap, hogy a nép bűne az, hogy nem hallgatott még a prófétákra sem – ehhez természetesen valamilyen formában őrizniük kellett a próféták igehirdetéseit is.

Jó folytatás: bűnvalló közbenjárás

Dániel keresi a választ, mikortól is kell a hetven évet kezdeni, és így mikor ér véget. Már küszöbön kell állnia! Dániel az írástanulmányozásban is Istent keresi. Istennel közöségbe kerülve az ember meg-megsejt valamit abból, Isten milyennek látja az embert – és épp ezért az istenélmény szinte automatikus következménye a bűnvallás. Isten megtapasztalása emellett közösséget teremt másokkal is, így kezd könyörögni Dániel is népéért.

A kegyes zsidó ember példája mutathat rá, hogy Isten kegyelme a szoros istenkapcsolatban ragadható meg: az Írások tanulmányozásában és a vele szorosan összefonódó imádságban. Hiszen igazi bűnbánatra is csak Isten indíthat Lelke és Igéje által.

Dániel imádsága arra tanít, hogy mi is komolyabb imaéletet éljünk. Ne csak futólag, felületesen – hanem (ha nem is testileg, ámde lelkileg) zsákba öltözve és hamuban megtérve...

Jó befejezés: ígéretekbe kapaszkodás

A bűnvallást követően átvált a szabadítás iránti könyörgésre, amelyben először is Izrael népének létrejöttére, az egyiptomi szabadulásra utal, ahonnan mindent származtattak – és máris új kivonulásként kerül elénk a fogságból hazatérés. Akkor sem a nép nagy, kiváló, érdemes volta miatt nyúlt bele az Úr a történelembe, a világpolitikába, így most is kizárólag saját magáért fog. Ezt jól tudja Dániel, ezért nem apellál megtérésre (ami nem is következett be, épp ezt vallotta meg az előbbieken!), csak Isten ígéjében kijelentett irgalmára. Isten konkrét ígéreteibe kapaszkodik, történetesen a hetven évre vonatkozó jeremiási prófécia okán kéri, hogy történjen az, amit Isten már eleve elhatározott, és épp ezért amit ő eleve meg akar tenni. Mert az igazi imádság mindig ezt jelenti: imádságban belesimulni Isten akaratába...

Kegyelmes lezárás: Végleges helyreállítás

Textusunk nem tartalmazza a fejezet második felét, de legalább utalnunk kell rá – főleg, hogy a többsikú prófécia értelmezési rétegei között szerepel olyan is, amely szerint Isten végső, golgotai megoldására is előreutal, így a lutheri *was Christum treybet* elvét is megvalósíthatjuk általa.

Dániel keresi a hetven év titkát. Az angyali sugallat rámutat, hogy ez a kérdés nem is olyan fontos, sokkal fontosabb a hetven évhét titka – mert abban Izrael végső sor-

sa rejlik. Nem a naptárkérdés, a mikor az érdekes tehát már itt sem, hanem Isten kibontakozó üdvakarata. Nekünk már sokkal könnyebb dolgunk van, mint Dánielnek. Nincs szükségünk angyal megjelenésére, hogy megértesse velünk Isten titkait, a végső dolgokat – hiszen mindezt Krisztusban teljes egészében kinyilatkoztatta számunkra, és áldozatával meg is pecsételte. „*Aki engem lát, látja az Atyát.*” (Jn 14,9b)

További javaslatok az istentisztelethez

Lekció

Mt 20,1–16; 1Kor 9,24–27

Ének

EÉ 421 (esetleg 405 is)

Illusztráció

Vallásos élmények léteznek akkor is, ha nem tudunk logikus, racionális, végképp tudományos magyarázatot adni rájuk. Dániel mostani, de még inkább a könyv többi látomásához hasonlítható talán Canterburyi Anselmus élménye (DÉR 2001, 103–104. o.), aki azon töprengett, hogy a *Monologion*-jában bemutatott érvláncolat helyett hogyan lehetne egyetlen, önmagában is megálló érvet találni mindannak alátámasztására, amit Istenről hiszünk. Egy tusakodásban átímádkozott éjszakán misztikus élménye során látomászerűen „megjelent” előtte az *unum argumentum* – mondhatni, ahhoz hasonlóan, ahogyan Bélsaccár lakomáján a *mené tekél* felirat. A misztikus élményben nyert intuitív érv meggyőzőereje aztán „normál tudatállapotban” racionálisan is megmutatkozott, így született meg az európai gondolkodás egyik kimagasló műve. A jelenség attól függetlenül tanulságos, miként vélekedünk ma az érv helyességéről. Tény, hogy sok tudományos felfedezés született hasonló módon, a racionalitás határait túlfeszítő intuitív indítatásból, amelyet aztán a logikus keretrendszerbe adaptáltak. Mai példa lehetne akár Csókay András, aki hangsúlyozza, hogy több agysebészeti technika imádkozás közben világosodott meg előtte.

Dániel esete a helyes imádság példája is. Ennek egy fizikai szemléltetése lehet a viszonylag jól ismert rezonancia. Ha a katonák a mai előírás szerint kelnek át egy hídon, semmi különös nem történik, mert a szabály az, hogy nem léphetnek egyszerre. Így hát különböző ütemben dübörögnek át a hídon. Sokszor bizony ilyenek a magunk imádságai is: rendezetlenek, nem igazodnak az isteni ütemhez. Nem csoda, ha ritkán tapasztaljuk meg imáink meghallgatását. Ellenben ha az imádságot Isten „irányítása” helyett arra használjuk, hogy vele azonos ütemben lépünk, máris megváltoz-

hat minden, hihetetlen élményeket élhetünk át. Ha nem is a katasztrófa értelmében, hanem a hatás érelmében, de úgy járhatunk, mint amikor a híd saját ritmusával egyszerre lépő katonák alatt rezonancia keletkezik, és leomlik a híd...

Felhasznált és ajánlott irodalom

- ALEXANDER, Pat – ALEXANDER, David 2001. *Kézikönyv a Bibliához*. Scolar Kiadó, Budapest.
- BENTZEN, Aage 1952. *Daniel*. J. C. B. Mohr, Tübingen. (Handbuch zum Alten Testament, Erste Reihe 19.)
- COLLINS, John J. 1993. *Daniel. A Commentary on the Book of Daniel*. Fortress Press, Minneapolis.
- DARBY, J. Nelson 2005. *A Biblia könyveinek áttekintése*. 1. köt. *Ószövetség*. Evangéliumi Kiadó, Budapest.
- DAVIES, P. R. 1988. *Daniel*. JSOT Press, Sheffield. (Old Testament Guides.)
- DÉR Katalin 2001. *Szépséges értelem. Canterburyi Szent Anzelm teológiája és filozófiája*. Szent István Társulat, Budapest.
- GAEBELEIN, Arno C. 2002. *Ószövetségi kommentár*. Evangéliumi Kiadó, Budapest.
- GOLDINGAY, John E. 1996. *Daniel*. Zondervan, Grand Rapids. (Word Biblical Commentary 30.)
- GURNEY, Robert M. 1980. *God in Control. An Exposition of the Prophecies of Daniel*. H. E. Walter Ltd., Worthing.
- HAAG, Ernst 1993. *Daniel*. Echter Verlag, Würzburg.
- HARTMAN, Luis F. – DI LELLA, Alexander A. 2002. Dániel jövődölése. In: *Jeromos Bibliakommentár*. 1. köt. Szent Jeromos Katolikus Bibliatársulat, Budapest.
- JÁNOSSY Lajos 2008. *Az egyházi év útmutatása*. 2., jav. kiad. Fraternitás Magyarországi Evangélikus Lelkészek Közössége, Veszprém.
- LEBRAM, Jürgen-Christian 1984. *Das Buch Daniel*. Theologischer Verlag Zürich, Zürich. (Züricher Bibelkommentare AT 23.)
- MACDONALD, William 2009. *Ószövetségi kommentár*. Evangéliumi Kiadó, Budapest.
- MAIER, Gerhard 1982. *Der Prophet Daniel*. R. Brockhaus Verlag, Wuppertal. (Wuppertaler Studienbibel.)
- PENTECOST, J. Dwight 2002. *Dániel könyve*. In: WALWOOD, John F. – ZUCK, Roy B. (szerk.): *Dániel–Malakiás*. Keresztény Ismeretterjesztő Társulat, Budapest. (A Biblia ismerete kommentársorozat 5.)
- PORTEOUS, Norman Walker 1968. *Das Buch Daniel*. 2., jav. kiad. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen.
- SMITH-CHRISTOPHER, Daniel L. 1996a. *Daniel*. In: *Introduction to Apocalyptic Literature; Daniel; The Twelve Prophets*. Abingdon Press, Nashville. (The New Interpreter's Bible VII.)
- SMITH-CHRISTOPHER, Daniel L. 1996b. *The Additions to Daniel*. In: *Introduction to Apocalyptic Literature; Daniel; The Twelve Prophets*. Abingdon Press, Nashville. (The New Interpreter's Bible VII.)
- SZABÓ Andor 1988. *Lábam előtt mécses a Te igéd*. 2. köt. Kálvin Kiadó, Budapest.
- TATFORD, Frederik A. 1990. *Dániel. Tanulmányok Dániel próféta könyvéről*. Primo – Evangéliumi Kiadó, Budapest.
- WALLACE Ronald S. 1998. *Dániel könyve*. Harmat, Budapest. (A Biblia ma.)

■ SZAKÁCS TAMÁS

Hatvanad vasárnap

▶▶ 1Móz 45,3–8.15a

Igehirdetési előkészítő

Elfogadni a szabadítást

A vasárnap jellege

„Húsvétnak, az egyházi év fókuszának már az előkészületi időszaka is terjedelmesebb és tagozottabb, mint a karácsony” – írja JÁNOSSY (2008, 20. o.). A böjt előtti idő csendesebbé teszi már a farsangi forgatagot. Úgy is mondhatnánk, hogy a húsvétra való készülés előkészítője. Hatvanad vasárnap ennek a rövid időszaknak a közepét jelenti. Az *Agenda* szerinti téma így szól: Süketségből az ige hallására!

A kötelező lekción Lk 8,4–15, a magvető példázata. A vasárnap témája szerint fogalmazva: akinél jó földbe hullik a mag, az maradandóan meghallja az igét. Sokaknál azonban süket fülekre talál a magvetés. Kinél előbb, kinél utóbb. A fakultatív lekción 2Kor 12,1–10, amely Pál erőtlenségéről és Isten erejéről szól. Izgalmas adalék az ige meghallásához ebből az „amikor erőtlenségem van, akkor vagyok erős” rész (2Kor 12,10b). A később előkerülő megbocsátás fontos mozzanata ez.

Amit a textusról tudni kell

József történetének csúcspontja kerül elénk ezen a vasárnapon. Sok év telt már el bátyjai gyilkos haragja óta. Felnőtt férfi lett. Férj, apa és Egyiptom második legnagyobb vezetője. A rabszolgaság és börtönben raboskodás alatt kinőtt a kedvenc fiú szerepéből. Bátyjainak megbocsátott már. Igénk közvetlen előzményében pedig testvérei átmentek a „vizgán”: megvédték a másik kedvenc fiút, Benjámint a vádaktól. József ekkor küld ki mindenkit a teremből, és sírva fakad. Ez a harmadik alkalom, amikor testvérei láttán József sír. A fakultatív lekción, 2Kor 10-et idézi ez: amikor József látszólag erőtlenségben, akkor erős.

Itt kapcsolódik be igénk. József felfedi magát testvéreinek. A tizenegy azonban sokkot kap, ami a 3. versben szereplő חַלְוָה-al szerepel, ami negatív értelmű, halálos retentet jelent.¹ Eddig is félték, hogy Benjámint elítéli a nagyhatalmú egyiptomi vezető. Most azonban kiderül, hogy ez a hatalmas úr a majdnem meggyilkolt testvérük, aki revansot vehet rajtuk. Amikor ezután a 4. vers elején azt mondja

¹ Többek között 1Sám 28,21-ben találjuk ugyanezt a gyököt Saul retentete kapcsán, valamint Jób, a Zsoltárok és a Prédikátor könyvében számos alkalommal.

József, hogy menjenek hozzá közelebb, az talán az ő szempontjukból nézve a legélesebb pillanat. Halál vagy élet következik? Mi tudjuk, hogy élet fakad ebből a pillanatból. József megismétli a megdöbbsent testvéreknek, hogy kicsoda ő, majd az 5. és a 7. versben lényegében ugyanazt ismétli meg nekik: 1. Nem kell aggódnunk, mert 2. Isten küldte őt Egyiptomba. 3. A célja pedig az volt ezzel, hogy így szerezzen szabadítást. Ezek után megcsókolja mindegyiküket, és sírva megöleli őket. A 15b hozzát teszi, hogy ezután már beszédbe mertek elegendni vele testvérei.

József fenti szavait legtöbbször 1Móz 50,20 alapján szoktuk idézni. Alapjelentésében hasonló a két szöveg. Azonban míg 1Móz 45 inkább Jákób családjának jövőjéről beszél, addig 1Móz 50 inkább már az üdvtörténetre terjeszti ki Isten szabadító tettét.

A böjti készülődésben különleges hangsúlyt kap, hogy ekkor még csak József tart a megbocsátásnál. A testvérektől még bocsánatkérés sem olvasható,² csak a néma döbbenet.³

A perikópa megértése

Megbocsátás. József az igehirdető a textusban. A kegyelem és a megbocsátás hirdetője. Ő eddigre bejárt már egy hosszú utat a kegyelem elfogadásában. A testvérek viszont még csak most kezdik el ezt, az út legelején állnak. József a 4. és 5. versben is a *לְפָנָי*⁴ 'eladás' szót használja, vagyis nevén nevezi a bűnt. Ezzel elindítja bátyjai megbékélésének hosszú folyamatát.

Szabadítás. A 7. vers végén a *פָּלַח*⁵ szó szerepel mint Isten szabadítása. Ahogyan 1Móz 50,20 kitágítja ugyanennek a mondanivalónak a perspektíváját, mondván, „*hogy sok nép életét megtartsa*”, Jézuson keresztül mi is ebben látjuk József jelentőségét. Isten kiválasztotta és elhívta őt, hogy a szabadítás egyik eszköze legyen.

Elküldés. Az 5. és 7. versben is a *שָׁלַח* szó szerepel 'küldés' értelemben. Isten az, aki Józsefet Egyiptomba küldte. Hogyha a történet fonalát nézzük, akkor ezt érthetjük úgy, hogy e miatt a küldetés miatt nem ölték meg végül a bátyjai, illetve e miatt került Egyiptomba, és nem más országba.

Igehirdetési vázlat

Megbocsátás

Mivel jól ismerjük, így megszoktuk már József történetét. Hogyha azonban másfajta kontextusba helyezzük a megbocsátás kérdését, rögtön csontig hatol. Erre példa az illusztrációk között található megtörtént eset. Hogyan tud egy fekete nő megbocsátani annak a fehér rendőrnek, aki előbb a tizennyolc éves fiát, majd a férjét végezte ki brutális módon, a szeme láttára? És hogyan tud erre a kegyelemre elfogadással reagálni a tárgyalóteremben jelen lévő tömeg, spontán énekelve az *Amazing Grace*-t?

Hogyan tudok én megbocsátani másoknak? Nem csak annyit, hogy valaki meglök az utcán, vagy belém jön autóval. Hanem súlyos traumákat is. Elhagyást, bántalmazást, erőszakot.

Hogyan tudok én megbocsátani magamnak mindabban, ami az én hibám? És hogyan tud Isten megbocsátani nekem?

József története sok segítséget nyújthat ezekhez a kérdésekhez. Egyfelől arról beszél, hogy Istennel élhető át mindez. Másfelől arról, hogy ez hosszú folyamat. Nem egyik pillanatról a másikra történik.

Szabadítás

A szabadítás nem egyenlő a megbocsátással. Józsefet Isten megszabadította az elkényeztetett fiú szerepétől, a meggyilkolástól, a rabszolgaságban és a börtönéletben pedig a még nagyobb szenvedésektől is. A sort pedig folytathatnánk. A testvéreket a bűnük halálos következményétől, Jákóbot a fia feletti gyászával, az egész nagycsaládot pedig az éhínségtől.

Vajon mi mindentől szabadított már meg minket Isten? Mi minden fordulhatott volna még rosszabbra az életünkben? Mi az, amit szinte teljes egészében megúsztunk? Ezekkel a gondolatokkal is megérkezhetünk a böjti időszakba. Hálaadással a tudatosítás révén.

A legnagyobb szabadítás azonban Isten mindent átívelő tervében van. Abban, amelyben az élet fáját rögtön védeni kezdte Ádám és Éva elől. Nem ellenük, hanem értük. Abban a tervében van a szabadítás, amelyben az élet fáját a Golgotára ültette. A fán pedig saját fiát áldozta fel. Izsák, vagyis József nagyapja életben maradhatott. Az ő halálát nem kérte el Isten Ábrahámától. A saját Fiát viszont odaadta értünk. József is ennek a tervnek a részese. Áldott eszköz mindenkiért.⁶ És mint engedelmes eszköz, ő maga is gazdagon megáldott.

² 1Móz 50,16–17-ben sem a maguk nevében mondják a testvérek a bocsánatkérést, hanem apjukra hivatkoznak, amikor Jákób halála után József kései bosszújától tartanak.

³ Jézus és József párhuzamáról sokszor esik szó. Érdemes ezért megjegyezni, hogy a sokkot kapott tizenegy is ilyen párhuzam. A tizenegy testvér József előtt áll döbbenetben. A Júdás nélkül maradt tizenegy tanítvány pedig Jézus előtt.

⁴ Ugyanez a gyök szerepel 1Móz 25,31.33-ban is, amikor Ézsau egy tál lencsésért eladja Jákóbnak(!) az elsőszülöttség jogát. 3Móz, 4Móz és 5Móz a szolgák eladásával kapcsolatban használja.

⁵ A gyök különösen a profétáknál szerepel sokszor.

⁶ Erről írtam *József, Isten áldott eszköze* címen diplomamunkámat (lásd az irodalomjegyzékben).

Elküldés

Józsefet Isten küldte Egyiptomba. József pedig a testvéreket küldte apjukhoz a jó hírrel, hogy ő mégis életben van. A testvérek ezenkívül még azt a hírt is vitték, hogy Egyiptomba költözhetnek, ahol az egész családjuk megmenekül az éhínségtől.

Isten minket is elküld a jó hírrel, az evangéliummal. Elvinni a munkahelyünkre, az ismeretségi körünkbe vagy a véletlen találkozásainkba. Vinni a kegyelem, a megbocsátás és a szabadítás örömhírét. Vinni az elküldött Fiú életéről, haláláról és feltámadásáról szóló történeteket. A hitünk megvallását szavakkal és cselekedetekkel.

Figyelem-e a küldöttek szavát, és vállalom-e a magam küldetését? Elfogadom-e, hogy nekem is és a másoknak is van megbocsátás Istennél? Elfogadom-e a szabadítást?

Illusztráció

TÖRTÉNET

Igazság és kiengesztelődés

„Az »Ó, érthetetlen kegyelem« (*Amazing Grace*) kezdetű keresztény ének, amelynek feldolgozásai az utóbbi időben a slágerlisták élén szerepelnek, arról szól, hogy Isten nem azt nézi, mit tett az ember, hanem azt, hogy mire lenne képes – vagyis nem a múltjára, hanem a jövőjére fókuszál. A himnuszt egy goromba rabszolga-kereskedő, John Newton írta, miután ez az érthetetlen kegyelem teljesen átforgalmazta az életét.

A világ, amikor a kegyelem megnyilvánulásának lesz tanúja, teljesen elnémul. Ebből adott leckét a világnak Nelson Mandela is, amikor huszonzét év után kijöhetett a börtönből, és megválasztották Dél-Afrika elnökének – a beiktatási ceremónián felhívta maga mellé a pódiumra börtönőrét. Ezt követően létrehozott egy nevében is merész kormánybizottságot – Bizottság az Igazságért és a Kiengesztelődésért –, és Desmond Tutu anglikán érseket nevezte ki az élére. Mandela így próbálta megállítani a bosszú-lavinát, amely több országban is természetszerűleg megindult, miután az elnyomott népcsoport átvette az uralmat elnyomóik fölött.

A szabály egyszerű volt: ha egy fehér rendőr vagy katonatiszt önként vállalta a sértettekkel való szembesítést, bevallotta tettét, és teljes mértékben elismerte bűnösségét, akkor nem indítottak ellene bírósági eljárást, és nem ítélték el.

Az egyik meghallgatáson egy van de Broek nevű rendőr idézte fel az esetet, amikor rendőrtársaival lelőtt egy tizennyolc éves fiút, majd elégette a holttestet, hogy megsemmisítse a bizonyítékokat. Van de Broek nyolc évvel később visszatért ugyanahhoz a családhoz, és az apát is le tartóztatta. A feleségnek pedig végig kellett néznie, ahogy

a rendőr a férjét egy farakáshoz kötözi, benzinnel leönti és felgyújtja.

A tárgyalóteremben a légy zümmögését is lehetett hallani, amikor az idős asszony, aki előbb fiát, majd férjét is elveszítette, szólásra emelkedett.

– Mit kíván van de Broek úrtól? – kérdezte a bíró. Az asszony azt kérte, hogy van de Broek menjen vissza oda, ahol elégette a férjét, és szedje össze a hamvait, hogy méltó módon eltemethesse. A rendőr lehajtott fővel beleegyezett.

Az asszonynak azonban volt még egy kérése:

– Van de Broek úr az egész családomat elvette tőlem, bennem mégis maradt szeretet. Szeretném, ha havonta kétszer meglátogatna a gettóban, és velem töltené a napot, hogy anyja lehessen. És szeretném, ha tudná, hogy Isten megbocsát neki, és én is megbocsátok. Szeretném átölelni, hogy tudja, valóban megbocsátok.

Miközben az idős asszony elindult a tanúk padja felé, a teremben néhányan spontán elkezdtek énekelni az »Ó, érthetetlen kegyelmet«. Van de Broek azonban nem hallhatta a himnuszt, mert az események hatására elveszítette eszméletét.” (*Tanuló közösségben*, 129–130. o.)

További javaslatok az istentisztelethez

Lekció

Lk 8,4–15; 2Kor 12,1–10

Énekek

EÉ 61, 66, 88, 258, 260, 263, 273, 275, 279, 284, 322, 325, 327, 328, 331, 332, 349, 355, 356

Felhasznált irodalom

A *Szentírás magyarázata. Jubileumi kommentár*. 1. köt. Kálvin Kiadó, Budapest, 1995.

BROWN, FRANCIS – DRIVER, S. R. – BRIGGS, CHARLES A. 2004. *The Brown-Driver-Briggs Hebrew and English Lexicon*. Hendrickson Publishers, Peabody.

JÁNOSY Lajos 2008. *Az egyházi év útmutatása*. Fraternitás Magyarországi Evangélikus Lelkészek Közössége, Veszprém.

MALGO, Wim é. n. *József – Izráel utolsó fia. Krisztusra utaló gondolatok Józseftörténetében*. Evangéliumi Kiadó, Budapest.

PETHŐ Judit 2008. *József, Isten áldott eszköze*. Szakdolgozat. Evangélikus Hittudomány Egyetem, Budapest.

Tanuló közösségben. A konfirmációi oktatás kézikönyve. Luther Kiadó, Budapest, 2008.

TOWNER, W. Sibley 2001. *Genesis*. Westminster John Knox Press, Louisville. (Westminster Bible Companion.)

WALVOORD, John F. – ZUCK, Roy B. 1998. *Mózes öt könyve*. KIA, Budapest. (A Biblia ismerete kommentársorozat 1.)

WENHAM, Gordon J. 1994. *Genesis 16–50*. Nelson Publishers, Colombia. (Word Biblical Commentary 2.)

WESTERMANN, Claus 2002. *Genesis 37–50*. Fortress Press, Minneapolis. (A Continental Commentary.)

TARTALOM Mécses a te igéd

BARTHEL-RÚZSA ZSOLT: *Küszöbön* 1

Tanulmányok

CSEPREGI ANDRÁS: *A megváltott ember cselekedetei. A törvény három és különösen a harmadik használata – hitvallásainkban, gyülekezeteink és intézményeink vezetésében, valamint a társadalommal való kommunikációinkban* 2

Valláspedagógia

KODÁCSY-SIMON ESZTER: *Milyen kérdéseket tesz fel a valláspedagógia?* 9

Figyelő

BENCE IMRE: *Útkeresések a konfirmációi vizsgához* 14

LABORCZI PÁL: *A liberalizmusról* 17

Interjú

TIBORCZ DÁNIEL: *Nincs alapja a diszkriminációnak. Beszélgetés Kránitz Mihállyal* 19

Könyvrecenzió

OROSZ GÁBOR VIKTOR: *Valóságértelmezés* 22

Krisztusban mindnyájan életre kelnek

LUPTÁK GYÖRGY: *Igehirdetés Halasi László (1955–2019) evangélikus lelkész temetésén (Gal 4,19)* 25

KONDOR PÉTER: *Igehirdetés Halasi László temetésén (Mt 6,33)* 26

Az igehirdető műhelye

SINKÓ-SZABÓ LILLA: *Vízkereszt ünnepe után 2. vasárnap (Jn 4,31–38)* 28

SZABÓ SZILÁRD: *Vízkereszt ünnepe után 3. vasárnap (Mt 4,23–25)* 30

LACKNERNÉ PUSKÁS SÁRA: *Vízkereszt ünnepe után utolsó vasárnap (Mk 4,26–29)* 32

SZAKÁCS TAMÁS: *Hetvened vasárnap (Dán 9,4–19)* 35

PETHŐ JUDIT: *Hatvanad vasárnap (1Móz 45,3–8.15a)* 38